

ВІСНИК

КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Загальнодержавне періодичне видання

Засноване
19 лютого 1997 року

Завідувач
редакційно-видавничого відділу
Секретаріату
Конституційного Суду України

Свідectво
про державну реєстрацію
Серія КБ № 2444

В. Тичина
тел. 238-10-32

Виходить
шість разів на рік

Відповідальний секретар
К. Пігнаста
тел. 238-11-54
e-mail: court@ccu.gov.ua

Засновник:
Конституційний Суд України
Адреса: 01033, м. Київ-33,
вул. Жиянська, 14

Видавець:
ТОВ «Видавничий Дім «Ін Юре»
Адреса: 04107, м. Київ-107,
вул. Багговутівська, 17-21

4/2008

© Конституційний Суд України, 2008

Редакційна рада

- А. Стрижак** — Голова Конституційного Суду України, кандидат юридичних наук (голова Редакційної ради)
- В. Авер'янов** — завідувач відділу проблем державного управління та адміністративного права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор
- І. Домбровський** — суддя Конституційного Суду України
- В. Кампо** — суддя Конституційного Суду України, кандидат юридичних наук (заступник голови Редакційної ради)
- М. Козюбра** — суддя Конституційного Суду України у відставці, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент АПрН України
- О. Копиленко** — директор Інституту законодавства Верховної Ради України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАН України
- М. Костицький** — суддя Конституційного Суду України у відставці, доктор юридичних наук, професор, академік АПрН України
- П. Мартиненко** — суддя Конституційного Суду України у відставці, кандидат юридичних наук, професор
- О. Мироненко** — суддя Конституційного Суду України у відставці, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент АПрН України (заступник голови Редакційної ради)
- П. Пацурківський** — декан юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор юридичних наук, професор
- В. Пшеничний** — суддя Конституційного Суду України у відставці, кандидат юридичних наук
- П. Рабінович** — професор кафедри теорії та історії держави і права Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук
- А. Селіванов** — Постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України, доктор юридичних наук, професор
- С. Станік** — кандидат юридичних наук
- П. Стецюк** — суддя Конституційного Суду України, кандидат юридичних наук
- В. Тихий** — суддя Конституційного Суду України у відставці, доктор юридичних наук, професор, академік АПрН України
- П. Ткачук** — суддя Конституційного Суду України, кандидат юридичних наук
- Л. Чубар** — суддя Конституційного Суду України у відставці
- В. Шаповал** — суддя Конституційного Суду України у відставці, доктор юридичних наук, професор
- С. Шевчук** — професор кафедри публічного права юридичного факультету Міжнародного Соломонового університету, кандидат юридичних наук

Згідно з постановою Президії Вищої атестаційної комісії України від 9 червня 1999 р. № 1-05/07 «Вісник Конституційного Суду України» включено до переліку наукових фахових видань

Суддя Конституційного Суду України

БАУЛІН Юрій Васильович

Народився 1953 року в селищі Станиця Луганська Станично-Луганського району Луганської області.

Трудову діяльність розпочав у 1970 році учнем токаря, токарем, старшим інспектором з кадрів механічного цеху Ворошиловградського заводу колінчастих валів.

У 1975 році закінчив Харківський юридичний інститут, працював асистентом кафедри кримінального права. Проходив строкову військову службу.

У 1976–1988 роках — асистент, аспірант, старший викладач, виконуючий обов'язки доцента, доцент кафедри кримінального права Харківського юридичного інституту. З 1988 по 1991 рік — докторант цього навчального закладу.

У період з 1991 року по 2005 рік — доцент, професор кафедри кримінального права, заступник декана заочного факультету Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого.

З 2005 по 2008 рік працював виконуючим обов'язки директора, директором Інституту вивчення проблем злочинності Академії правових наук України у м. Харкові.

У лютому 2008 року Президентом України призначений суддею Конституційного Суду України. Присягу склав 3 червня 2008 року.

Доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України.

Нагороджений орденом «За заслуги» третього ступеня. Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки.

Автор понад 140 наукових праць з проблем кримінального права. Брав участь у підготовці проектів Бюджетного, Податкового та Кримінального кодексів України.

Суддя Конституційного Суду України

ВДОВІЧЕНКО Сергій Леонідович

Народився 1960 року в с. Володимирівка Волновахського району Донецької області.

Після закінчення у 1979 році індустріального технікуму в м. Комсомольське Донецької області працював каменярем ремонтно-будівельного цеху металургійного комбінату ім. Ілліча в м. Маріуполі. Проходив строкову військову службу.

У 1981–1985 роках — слухач Волгоградської Вищої слідчої школи МВС СРСР.

У період з 1985 року по 1995 рік — слідчий, начальник слідчого відділення, начальник слідчого управління МВС м. Донецька.

З 1995 року працював суддею Петровського районного суду м. Донецька, а з листопада 2000 року по липень 2005 року — суддею, головою Центрально-міського районного суду м. Макіївки Донецької області.

У липні 2005 року обраний суддею Апеляційного суду м. Києва.

У травні 2008 року Президентом України призначений суддею Конституційного Суду України. Присягу склав 3 червня 2008 року.

Суддя Конституційного Суду України

НИКІТИН Юрій Іванович

Народився 1965 року в м. Винники Львівської області. Трудову діяльність розпочав у 1983 році кур'єром Червоноармійського районного народного суду м. Львова. Проходив строкову військову службу.

З 1986 по 1991 рік навчався на юридичному факультеті Львівського державного університету імені І. Франка, по закінченні якого, до 1993 року, працював стажистом, виконуючим обов'язки народного судді Червоноармійського районного народного суду м. Львова.

З 1993 року — народний суддя Личаківського районного народного суду м. Львова, а з 1996 року — суддя

Апеляційного суду Львівської області.

У 2006 році обраний суддею Верховного Суду України.

У лютому 2008 року Президентом України призначений суддею Конституційного Суду України. Присягу склав 3 червня 2008 року.

У НОМЕРІ

Акти Конституційного Суду України

Рішення Конституційного Суду України

у справі за конституційним поданням 52 народних депутатів України та за конституційним поданням Верховної Ради Автономної Республіки Крим щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України, статті 7 Цивільного процесуального кодексу України (справа про мову судочинства) 10

Рішення Конституційного Суду України

у справі за конституційними поданнями 52 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) ряду указів Президента України стосовно діяльності Ради національної безпеки і оборони України та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про склад Ради національної безпеки і оборони України» 18

Рішення Конституційного Суду України

у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II, пункту 3 розділу III Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» і 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 67 розділу I, пунктів 1–4, 6–22, 24–100 розділу II Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України) 25

Окрема думка судді Конституційного Суду України Кампа В. М.

стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II, пункту 3 розділу III Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодав-

чих актів України» і 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 67 розділу I, пунктів 1–4, 6–22, 24–100 розділу II Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України) 43

Окрема думка судді Конституційного Суду України Ткачука П. М. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II, пункту 3 розділу III Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» і 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 67 розділу I, пунктів 1–4, 6–22, 24–100 розділу II Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України) 46

Окрема думка судді Конституційного Суду України Шишкіна В. І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II, пункту 3 розділу III Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» і 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 67 розділу I, пунктів 1–4, 6–22, 24–100 розділу II Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України) 49

Рішення Конституційного Суду України

у справі за конституційними поданнями 56 та 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України в редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та місцевих рад» 52

Рішення Конституційного Суду України

у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин п'ятої, шостої статті 13 Закону України «Про статус народного депутата України», частини четвертої статті 61 Регламенту Верховної Ради України та офіційного тлумачення положень пункту 6 частини другої, частини шостої статті 81, частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 13 Закону України «Про статус народного депутата України» (справа про перебування народного депутата України у депутатській фракції) 65

Окрема думка судді Конституційного Суду України Кампа В. М. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин п'ятої, шостої статті 13 Закону України «Про статус народного депутата України», частини четвертої статті 61 Регламенту Верховної Ради України та офіційного тлумачення положень пункту 6 частини другої, частини шостої статті 81, частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 13 Закону України «Про статус народного депутата України» (справа про перебування народного депутата України у депутатській фракції) 77

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пунктів 2, 3, 4 постанови Кабінету Міністрів України «Про деякі питання Державної іпотечної установи» від 23 січня 2008 року № 23, розпорядження Кабінету Міністрів України «Про визнання таким, що втратило чинність, розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2007 р. № 976» від 27 лютого 2008 року № 349, розпорядження Кабінету Міністрів України «Про скасування розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2007 р. № 190» від 27 лютого 2008 року № 350 80

Рішення Конституційного Суду України

про затвердження Положення про Редакційну раду «Вісника Конституційного Суду України» 84

Акти Верховної Ради України та Президента України

Указ Президента України про призначення Ю. Бауліна суддею Конституційного Суду України 87

Указ Президента України про призначення Ю. Нікітіна суддею
Конституційного Суду України 87

Указ Президента України про призначення С. Вдовіченка суддею
Конституційного Суду України 87

Зовнішні зв'язки Конституційного Суду України

Лист Генерального секретаря Ради Європи 88

Теорія та практика конституційної юрисдикції

В. Кампо. До питання меж предметної компетенції у діяльності
Конституційного Суду України 90

Історія, теорія та практика зарубіжного конституційного судочинства

С. Шевчук. Творча роль судді у процесі тлумачення конституції 100

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням 52 народних депутатів України та за конституційним поданням Верховної Ради Автономної Республіки Крим щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України, статті 7 Цивільного процесуального кодексу України (справа про мову судочинства)

м. Київ
22 квітня 2008 року
№ 8-рп/2008

Справа № 1-18/2008

Конституційний Суд України у складі суддів:

Стрижака Андрія Андрійовича — головуючого,
Бринцева Василя Дмитровича,
Головіна Анатолія Сергійовича,
Джуня В'ячеслава Васильовича,
Дідківського Анатолія Олександровича,
Домбровського Івана Петровича,
Кампа Володимира Михайловича — доповідача,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Мачужак Ярослави Василівни,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 52 народних депутатів України та за конституційним поданням Верховної Ради Автономної Республіки Крим щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747–IV (Відомості Верховної Ради України, 2005 р., № 35–36, № 37, ст. 446), статті 7 Цивільного процесуального кодексу України від 18 бе-

резня 2004 року № 1618–IV (Відомості Верховної Ради України, 2004 р., № 40–41, № 42, ст. 492).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» стали конституційні подання 52 народних депутатів України та Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтями 71, 82 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність спору щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України, статті 7 Цивільного процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Кампа В. М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — 52 народних депутати України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС України), статті 7 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України).

Автори клопотання вважають, що Верховна Рада України, прийнявши статтю 15 КАС України і статтю 7 ЦПК України (далі — Кодекси) та закріпивши здійснення судочинства державною мовою, порушила положення статей 10, 22 Конституції України, що призвело до зміни мовного режиму діяльності судів України і звуження існуючого змісту та обсягу прав і свобод людини і громадянина.

2. Суб'єкт права на конституційне подання — Верховна Рада Автономної Республіки Крим — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням розглянути питання щодо конституційності статті 7 ЦПК України.

Обґрунтовуючи свою позицію, Верховна Рада Автономної Республіки Крим зазначає, що Верховна Рада України, прийнявши статтю 7 ЦПК України та закріпивши здійснення судочинства і складання судових документів державною мовою, порушила статті 3, 10, 21, 22, 24, 64 Конституції України, звазивши конституційні права і свободи людини і громадянина, встановлені Конституцією України, Конституцією Автономної Республіки Крим, Цивільним процесуальним кодексом України, затвердженим Законом Української РСР від 18 липня 1963 року (далі — ЦПК України 1963 року), іншими нормативними актами, а також міжнародними договорами.

3. Ухвалою Конституційного Суду України від 12 лютого 2008 року № 13-уп/2008 конституційні провадження у справах за конституційними поданнями 52 народних депутатів України та Верховної Ради Автономної Республіки Крим об'єднано в одне конституційне провадження.

4. Свою позицію щодо конституційності оспорюваних положень Кодексів висловили Президент України, Кабінет Міністрів України, Державний комітет України у справах національностей та релігій, Академія суддів України, Національна академія прокуратури України, Інститут української мови НАН України, Інститут соціології НАН України, Інститут психології імені Г. С. Костюка АПН України, Донецький національний університет, Закарпатський державний університет (місто Ужгород), Маріупольський державний гуманітарний університет, Міжнародний гуманітарний університет (місто Одеса).

5. Конституційний Суд України, вирішуючи питання щодо конституційності оспорюваних положень Кодексів, виходить з такого.

5.1. Конституція України визначає, що державною мовою в Україні є українська мова (частина перша статті 10). Статус української мови як державної є складовою конституційного ладу держави нарівні з її територією, столицею, державними символами.

За правовою позицією Конституційного Суду України, викладеною в пункті 3 мотивувальної частини Рішення від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99 (справа про застосування української мови) під державною (офіційною) мовою розуміється мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя. До такої сфери належить діяльність органів судової влади.

Відповідно до статті 124 Конституції України Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції здійснюють правосуддя, яке стосується конституційного, адміністративного, господарського, кримінального та цивільного судочинства. Ці види судочинства є процесуальними формами правосуддя та охоплюють порядок звернення до суду, процедуру розгляду судом справи та ухвалення судового рішення.

Суди реалізують державну мову в процесі судочинства та гарантують право громадян щодо використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють, відповідно до Конституції і законів України.

Таким чином, Основним Законом України закладено конституційні основи для використання української мови як мови судочинства та одночасно гарантовано рівність прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою.

5.2. Відповідно до частини п'ятої статті 10 та пункту 4 частини першої статті 92 Конституції України порядок застосування мов визначається виключно законами України.

Офіційне застосування державної мови в адміністративному і цивільному судочинстві врегульовано Законом України «Про судоустрій України» (частина перша статті 10), а також оспорюваними статтями Кодексів. Державною мовою здійснюються ведення судового процесу, складання судових документів та інші процесуальні дії і відносини, що встановлюються між судом та іншими суб'єктами на всіх стадіях розгляду і вирішення адміністративних та цивільних справ.

Кодекси гарантують громадянам, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, право користуватися в судовому процесі їх рідною мовою або мовою, якою вони володіють (частина друга статті 15 КАС України, частина друга статті 7 ЦПК України).

Отже, законодавче регулювання мови судочинства та зазначеного права громадян є необхідною умовою належного застосування мов у адміністративному і цивільному судочинстві.

6. Зі змісту конституційних подань випливає, що їх автори порушують питання щодо відповідності положень статті 15 КАС України, статті 7 ЦПК України частині другій статті 3, частинам третій, п'ятій статті 10, статті 21, частині третій статті 22, частинам першій, другій статті 24, частині першій статті 64 Конституції України.

На підставі системного аналізу Конституційний Суд України дійшов висновку, що зазначені положення Кодексів відповідають Конституції України. При цьому Конституційний Суд України виходить з таких правових позицій.

6.1. Автори клопотань стверджують, що оспорювані статті Кодексів суперечать частинам третій, п'ятій статті 10 Конституції України, згідно з якими «в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України; застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом». На їхню думку, порушуючи права громадян, передбачені статтею 10 Конституції України, стаття 15 КАС України, стаття 7 ЦПК України змінили мовний режим діяльності судів.

Відповідно до Кодексів адміністративне та цивільне судочинство здійснюється державною мовою, цією мовою також складаються судові документи (частини перша, третя статті 15 КАС України та частини перша, третя статті 7 ЦПК України). Це жодним чином не обмежує права громадян, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, оскільки частина третя статті 10 Конституції України гарантує їм право користуватися у судовому процесі російською, іншими мовами національних меншин України. Крім того, Конституція України не допускає надання переваг громадянам за мовною ознакою. Гарантування в адміністративному та цивільному судочинстві використання російської та інших мов національних меншин України цілком узгоджується з Європейською хартією регіональних мов або мов меншин, ратифікованою Законом України від 15 травня 2003 року № 802-IV.

Що стосується адміністративного та цивільного судочинства в Автономній Республіці Крим, то воно здійснюється судами, які належать до єдиної системи судів України (частина п'ята статті 136 Конституції України).

Таким чином, положення статті 15 КАС України, статті 7 ЦПК України відповідають положенням частин третьої, п'ятої статті 10 Конституції України (є конституційними).

6.2. Автори конституційних подань, посилаючись на частину третю статті 22 Конституції України, наголошують на тому, що з набуттям чинності Кодексами

відбулося звуження змісту і обсягу прав людини, оскільки за ЦПК України 1963 року цивільне судочинство могло провадитися «українською мовою або мовою більшості населення даної місцевості».

Згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005 (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання) звуження змісту існуючих прав і свобод означає зменшення ознак, змістовних характеристик можливостей громадянина. Звуження обсягу існуючих прав і свобод означає зменшення кола суб'єктів, розміру території, часу, розміру або кількості благ чи будь-яких інших кількісно вимірюваних показників використання прав і свобод громадян.

Зміст частини другої статті 7 ЦПК України стосовно надання особам, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, права користуватися у судовому процесі рідною мовою або мовою, якою вони володіють, не зазнав змін порівняно зі змістом частини другої статті 9 ЦПК України 1963 року. Оспорювані положення ЦПК України відтворюють існуючі до його прийняття змістовні характеристики прав осіб, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою у судовому процесі. Тобто ці положення не звужують конституційних прав і свобод людини і громадянина та не обмежують права учасників процесу щодо користування рідною мовою або мовою, якою вони володіють.

Таким чином, Конституційний Суд України дійшов висновку, що положення статті 15 КАС України, статті 7 ЦПК України відповідають приписам частини третьої статті 22 Конституції України (є конституційними).

Виходячи з викладеного та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 13, 39, 40, 51, 63, 65, 67, 69 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

вирішив:

1. Визнати такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), положення:

— статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747–IV;

— статті 7 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року № 1618–IV.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

● *Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine no. 8-rp/2008 dd. April 22, 2008 on the case upon a constitutional petition of 52 national deputies of Ukraine and a constitutional petition of the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea on compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of Article 15 of the Code of Administrative Court Proceedings of Ukraine and Article 7 of the Code of Civil Procedure of Ukraine (case on the language of court proceedings)*

The subject of a right to constitutional petition — 52 national deputies of Ukraine — applied to the Constitutional Court with petition on inconformity with the Constitution of Ukraine (unconstitutionality) of the provisions of Article 15 of the Code of Administrative Court Proceedings of Ukraine (CACP of Ukraine) and Article 7 of the Code of Civil Procedure of Ukraine (CCP of Ukraine).

The subject of a right to constitutional petition — the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea — applied to the Constitutional Court with a petition of constitutionality of Article 7 of the CPC of Ukraine.

According to the Constitution, the state language in Ukraine is Ukrainian (Article 10.1). The status of Ukrainian as the state language is a component of the constitutional order of a state along with its territory, capital and national symbols.

According to the legal position of the Constitutional Court as stated in clause 3 of the motivation part of the Decision no. 10-rp/99 dd. December 14, 1999 (the case on the use of the Ukrainian language), the state language means a language that was granted a status of the mandatory means of communication in the public spheres of social life. This sphere includes activities of judicial bodies.

Pursuant to Article 124 of the Constitution, the Constitutional Court of Ukraine and courts of general jurisdiction administer justice in the spheres of constitutional, administrative, economic, criminal and civil court proceedings. These forms of court proceedings are procedural forms of justice and include the procedure for appealing to court, procedure of consideration of the case by court and adoption of a court decision.

Courts use the state language in the process of court proceedings and guarantee citizens a right to use their native language during the court process or a language that they speak as provided for in the Constitution and laws of Ukraine.

Hence, the Fundamental Law lays down the constitutional foundation for using the Ukrainian language as the language of court proceedings and simultaneously guarantees equality of citizens' rights in the court process in terms of their language characteristics.

Pursuant to Article 10.5 and Article 92.1.4 of the Constitution, the procedure for using languages is to be determined only by laws of Ukraine.

Official use of the state language in administrative and civil court proceedings is provided for in the Law of Ukraine «On Judiciary in Ukraine» (Article 10.1) as well as in the analyzed articles of the Code of Administrative Court Proceedings of Ukraine and the Code of Civil Procedure of Ukraine (hereinafter referred to as the Codes). The state language is used to conduct the court process, prepare court documents and perform other procedural actions and relations between the court and other subjects at all stages of consideration and resolution of administrative and civil cases.

The Codes guarantee citizens who have insufficient or no command of the state language a right to use during the court process their native language or a language they speak (Article 15.2 of the CACP of Ukraine, Article 7.2. of the CCP of Ukraine).

Hence, legislative regulation of the court language and the aforementioned right of the citizen is a mandatory precondition for using languages in administrative and civil court proceedings.

It follows from the contents of the constitutional petitions that their authors raise an issue of compliance of the provisions of Article 15 CACP of Ukraine and Article 7 of the CCP of Ukraine with Articles 3.2, 10.3, 10.5, 21, 22.3, 24.2 and 64.1 of the Constitution. Based on the systemic analysis, the Constitutional Court came to a conclusion that the aforementioned provisions are in compliance with the Constitution. In its conclusions the Constitutional Court proceeds from the following positions.

The authors of petitions claim that the discussed articles of the Codes violate Articles 10.3 and 10.5 of the Constitution that «guarantee free development, use and protection of the Russian language and other languages of national minorities in Ukraine; use of languages in Ukraine is guaranteed by the Constitution of Ukraine and determined by law». They maintain that by violating citizens' rights provided for in Article 10 of the Constitution, Article 15 of the CACP of Ukraine and Article 7 of the CCP of Ukraine change the language regime of courts' activities.

Pursuant to the Codes, administrative and civil court proceedings are carried out in the state language. The same language is used to prepare court documents (Articles 15.1 and 15.2 of the CACP of Ukraine, Articles 7.1 and 7.3 of the CCP of Ukraine). This fact by no means limits the rights of citizens who have insufficient or no command of the state language since Article 10.3 of the Constitution guarantees their right to use Russian and other languages of national minorities of Ukraine during the court process. Furthermore, the Constitution disallows any preferences for citizens based on their language characteristics. Guarantees of use of Russian and other languages of national minorities of Ukraine in the court proceedings is completely in line with the European Charter for Regional or Minority Languages ratified by the Law of Ukraine no.802-IV dd. May 15, 2003.

With regard to administrative and civil court proceedings in the Autonomous Republic of Crimea, they are carried out by courts that belong to the unified system of courts in Ukraine (Article 136.5 of the Constitution).

The authors of constitutional petitions refer to Article 22.3 of the Constitution and emphasize that after enactment of the Codes, contexts and scope of citizens' rights were narrowed since under the 1963 Code of Civil Procedure civil procedural court proceedings could be held «in the Ukrainian language or the language of a majority of population in the given locality».

According to the Decision of the Constitutional Court no. 8-rp/2005 dd. October 11, 2005 (case on the level of pension and monthly allowance for life) narrowing the scope of the existing rights and freedoms means diminishing features and essential characteristics of a citizen's opportunities. Narrowing the scope of the existing rights and freedoms means narrowing the group of subjects, size of a territory, time, size or a number of benefits or any other quantitative indicators used to measure citizens' rights and freedoms.

Contents of Article 7.2 of the CCP of Ukraine concerning granting to persons who have insufficient or no command of the state language a right to use their native language or a language they speak in the court process did not change in comparison to the contents of Article 9.2 of the 1963 Code of Civil Procedure of Ukraine. The disputed provisions of the CCP of Ukraine repeat the characteristics of rights of individuals who have insufficient or no command of the state language that existed before adoption thereof. Hence, these provisions did not limit the constitutional human and citizens' rights and freedoms and do not restrict a right of participants of a court process to use their native language or a language they speak.

Thus, the Constitutional Court of Ukraine held that Article 15 of the Code of Administrative Court Proceedings no. 2747-IV; Article 7 of the Code of Civil Procedure of Ukraine no. 1618-IV dd. March 18, 2004 are recognized to be in compliance with the Constitution (constitutional).

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційними поданнями 52 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) ряду указів Президента України стосовно діяльності Ради національної безпеки і оборони України та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про склад Ради національної безпеки і оборони України»

м. Київ
22 квітня 2008 року
№ 9-рп/2008

Справа № 1-10/2008

Конституційний Суд України у складі суддів:

Стрижака Андрія Андрійовича — головуєчого,
Бринцева Василя Дмитровича,
Головіна Анатолія Сергійовича,
Джуня В'ячеслава Васильовича,
Дідківського Анатолія Олександровича,
Домбровського Івана Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Мачужак Ярослави Василівни,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Ткачука Павла Миколайовича — доповідача,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційними поданнями 52 народних депутатів України та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) указів Президента України стосовно діяльності Ради національної безпеки і оборони України (далі — Рада).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» є конституційні подання 52 народних депутатів України та 50 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 71 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність спору щодо конституційності зазначених у конституційних поданнях Указів Президента України.

Заслухавши суддю-доповідача Ткачука П. М. та вивчивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В :

1. Суб'єкт права на конституційне подання — 52 народних депутати України — 13 грудня 2006 року звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), Укази Президента України «Питання Апарату Ради національної безпеки і оборони України» від 14 жовтня 2005 року № 1446 (зі змінами, внесеними указами від 13 січня 2006 року № 2, від 17 липня 2006 року № 614, від 11 вересня 2006 року № 750 (зі змінами, внесеними Указом від 9 жовтня 2006 року № 820) (далі — Указ № 1446); «Про склад Ради національної безпеки і оборони України» від 11 вересня 2006 року № 749 (зі змінами, внесеними указами від 20 вересня 2006 року № 761, від 17 жовтня 2006 року № 884, від 15 листопада 2006 року № 966, від 24 листопада 2006 року № 1000) (далі — Указ № 749); «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 вересня 2006 року «Про виконання Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 лютого 2006 року «Про суспільну ситуацію в Автономній Республіці Крим» від 9 жовтня 2006 року № 822 (далі — Указ № 822); «Про звільнення В. Горбуліна від тимчасового виконання обов'язків Секретаря Ради національної безпеки і оборони України» від 10 жовтня 2006 року № 864 (далі — Указ № 864); «Про призначення В. Гайдука Секретарем Ради національної безпеки і оборони України» від 10 жовтня 2006 року № 865 (далі — Указ № 865); «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 вересня 2006 року «Про стан виконання статті 4 Указу Президента України від 8 лютого 2005 року № 208 «Про деякі питання організації діяльності Ради національної безпеки і оборони України» від 24 жовтня 2006 року № 895 (далі — Указ № 895); «Про призначення І. Дріжчаного заступником Секретаря Ради національної безпеки і оборони України» від 30 листопада 2006 року № 1013 (далі — Указ № 1013).

Друга колегія суддів Конституційного Суду України Ухвалою від 11 липня 2007 року відкрила конституційне провадження у справі.

2. Суб'єкт права на конституційне подання — 50 народних депутатів України — 20 квітня 2007 року звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Указ Президента України «Про склад Ради національної безпеки і оборони України» від 11 вересня 2006 року № 749.

Друга колегія суддів Конституційного Суду України Ухвалою від 11 липня 2007 року відкрила конституційне провадження у справі.

3. Ухвалою Конституційного Суду України від 25 жовтня 2007 року № 43-уп/2007 конституційні провадження у цих справах об'єднано в одне конституційне провадження.

4. Проведений Конституційним Судом України порівняльно-правовий аналіз відповідних норм Конституції України щодо ініційованих у конституційних поданнях питань дає підстави для таких висновків.

4.1. Згідно з пунктом 31 частини першої статті 106 Конституції України Президент України здійснює інші, крім перелічених у пунктах 1–30 цієї статті, визначені Конституцією України повноваження. Вони передбачені, зокрема, в статті 107 Конституції України, відповідно до якої Президент України формує персональний склад Ради і своїми указами вводить у дію її рішення (частини четверта, сьома).

При виданні Указів № 1446, № 822, № 895 Президент України реалізував повноваження, що закріплені за ним саме в зазначених конституційних нормах.

Автори конституційних подань обґрунтовують їх тим, що укази Президента України з питань формування персонального складу Ради та введення в дію її рішень відповідно до частини четвертої статті 106 Конституції України мають скріплюватися підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання.

Зазначене твердження народних депутатів України не ґрунтується на положеннях пункту 18 частини першої, частини четвертої статті 106 Конституції України у їх взаємозв'язку з положеннями статті 107 Конституції України.

4.2. В аспекті конституційних подань Конституційний Суд України виходить з того, що окремо визначені у статті 107 Конституції України повноваження Президента України можуть реалізовуватися без застосування вимоги частини четвертої статті 106 Конституції України.

5. Укази Президента України № 864, № 865 та № 1013 є правовими актами ненормативного характеру (індивідуальної дії), якими В. Горбуліна звільнено від тимчасового виконання обов'язків Секретаря Ради, а В. Гайдука та І. Дріжчаного призначено відповідно Секретарем Ради і заступником Секретаря Ради. Ці Укази стосувалися окремих фізичних осіб, були розраховані на персональне (індивідуальне) застосування і після їх реалізації вичерпали свою дію, що, зокрема, підтверджується і фактами звільнення В. Гайдука та І. Дріжчаного із зазначених посад Указами Президента України «Про звільнення В. Гайдука з посади Секретаря Ради національної безпеки і оборони України» від 12 травня 2007 року № 395 та «Про звільнення І. Дріжчаного з посади заступника Секретаря Ради національної безпеки і оборони України» від 29 жовтня 2007 року № 1022.

Такий висновок ґрунтується на правовій позиції Конституційного Суду України щодо ненормативності правових актів, викладеній в абзаці четвертому пункту 1 мотивувальної частини Рішення від 23 червня 1997 року № 2-зп (справа про акти органів Верховної Ради України), яка полягає в тому, що «за своєю природою ненормативні правові акти, на відміну від нормативних, встановлюють не загальні правила поведінки, а конкретні приписи, звернені до окремого індивіда чи юридичної особи, застосовуються одноразово й після реалізації вичерпують свою дію».

У зв'язку з вичерпанням своєї дії зазначені Укази не можуть бути об'єктом конституційного контролю. Отже, питання щодо їх конституційності не належать до повноважень Конституційного Суду України.

5.1. Указ № 749 відповідно до Указу Президента України «Про склад Ради національної безпеки і оборони України» від 21 січня 2008 року № 43 визнано таким, що втратив чинність. За правовою позицією Конституційного Суду України, викладеною у Рішенні від 14 листопада 2001 року № 15-рп/2001 (справа щодо прописки), юрисдикція Конституційного Суду України поширюється лише на чинні нормативно-правові акти (пункт 5 мотивувальної частини), тому питання щодо конституційності нечинного правового акта невідомче Конституційному Суду України.

5.2. Непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційних поданнях, відповідно до пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України», § 51 Регламенту Конституційного Суду України є підставою для припинення конституційного провадження у справі.

Отже, конституційне провадження у справі в частині визнання неконституційними Указів № 749, № 864, № 865, № 1013 підлягає припиненню.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 13, 39, пунктом 3 статті 45, статтями 51, 61, 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», § 51 Регламенту Конституційного Суду України, Конституційний Суд України

вирішив:

1. Визнати такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), Укази Президента України «Питання Апарату Ради національної безпеки і оборони України» від 14 жовтня 2005 року № 1446 (зі змінами, внесеними указами від 13 січня 2006 року № 2, від 17 липня 2006 року № 614, від 11 вересня 2006 року № 750 (зі змінами, внесеними Указом від 9 жовтня 2006 року № 820), «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 вересня 2006 року «Про виконання Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 лютого 2006 року «Про суспільну ситуацію в Автономній Республіці Крим» від 9 жовтня 2006 року № 822 та «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 вересня 2006 року «Про стан виконання статті 4 Указу Президента України від 8 лютого 2005 року № 208 «Про деякі питання організації діяльності Ради національної безпеки і оборони України» від 24 жовтня 2006 року № 895.

2. Припинити конституційне провадження у справі в частині відповідності Конституції України (конституційності) Указів Президента України «Про склад Ради національної безпеки і оборони України» від 11 вересня 2006 року № 749 (зі змінами, внесеними указами від 20 вересня 2006 року № 761, від 17 жовтня 2006 року № 884, від 15 листопада 2006 року № 966, від 24 листопада 2006 року № 1000), «Про звільнення В. Горбуліна від тимчасового виконання обов'язків

Секретаря Ради національної безпеки і оборони України» від 10 жовтня 2006 року № 864, «Про призначення В. Гайдука Секретарем Ради національної безпеки і оборони України» від 10 жовтня 2006 року № 865, «Про призначення І. Дріжчаного заступником Секретаря Ради національної безпеки і оборони України» від 30 листопада 2006 року № 1013 на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідомість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційних поданнях.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

● *Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine no. 9-rp/2008 dd. April 22, 2008 on the case upon a constitutional petition of 52 national deputies of Ukraine concerning compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of a number of Decrees of the President of Ukraine on activities of the National Security and Defense Council of Ukraine and 50 national deputies of Ukraine on compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Decree of the President of Ukraine «On Membership of the National Security and Defense Council of Ukraine»*

The subject of a right to constitutional petition — 52 national deputies of Ukraine — on December 13, 2006 filed with the Constitutional Court of Ukraine a petition asking to recognize as being incompliant with the Constitution of Ukraine (unconstitutional) the following Decrees of the President of Ukraine: «On Issues of the Secretariat of the National Security and Defense Council of Ukraine» no. 1446 dd. October 14, 2005 (as amended by Decrees no. 2 dd. January 13, 2006, no. 614 dd. July 17, 2006, no. 750 dd. September 11, 2006 (as amended by the Decree no. 820 dd. October 9, 2006) (hereinafter referred to as the Decree no. 1446); «On Membership of the National Security and Defense» no.749 dd. September 11, 2006 (as amended by Decrees no. 761 dd. September 20, 2006, no. 884 dd. October 17, 2006, no. 966 dd. November 15, 2006 and no. 1000 dd. November 24, 2006) (hereinafter referred to as the Decree no. 749); «On the Decision on the National Security and Defense Council of Ukraine dd. September 20, 2006 «On Implementation of the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine» dd. February 8, 2006 «On Social Situation in the Autonomous Republic of Crimea» no. 822 dd. October 9, 2006 (hereinafter referred to as the Decree no.822); «On Dismissal of V. Horbulin from His Temporary Office of the Secretary of the National Security and Defense Council of Ukraine» no. 864 dd. October 10, 2006 (hereinafter referred to as the Decree no. 864); «On Appointing V. Haiduk the Secretary of the National Security and Defense Council of Ukraine» no. 865 dd. October 10, 2006 (hereinafter referred to as the Decree no. 865); «On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dd. September 20,

2006 «On the Status of Implementation of Article 4 of the Decree of the President of Ukraine no. 208 dd. February 8, 2005 «On Some Issues Related to Organization of Activities of the National Security and Defense Council of Ukraine» no. 895 dd. October 24, 2006 (hereinafter referred to as the Decree no. 895) and «On Appointing I. Dryzhchanyi the Deputy Secretary of the National Security and Defense Council of Ukraine» no. 1013 dd. November 30, 2006 (hereinafter referred to as the Decree no. 1013).

The subject of a right to constitutional petition — 50 national deputies of Ukraine — on April 20, 2007 filed with the Constitutional Court of Ukraine a petition asking to recognize as being incompliant with the Constitution (unconstitutional) the Decree of the President of Ukraine «On Membership of the National Security and Defense» no. 749 dd. September 11, 2006.

Pursuant to Article 106.1.31 of the Constitution, the President of Ukraine exercises other constitutional powers and authorities in addition to those listed in sub-paragraphs 1–30 of this Article. These powers are inter alia provided for in Article 107 of the Constitution, pursuant to which the President of Ukraine forms the membership of the Council and enacts its decisions by his decrees (Articles 107.4 and 107.7). By issuing Decrees no.1447, no. 822 and no. 895 the President exercised his powers that were assigned to him in the aforementioned constitutional norms.

Authors of the constitutional petitions justify their claims by the fact that the Decrees of the President of Ukraine on forming the membership of the Council and enacting its decisions pursuant to Article 106.4 are to be counter-signed by the Prime Minister of Ukraine and a minister responsible for a respective act and implementation thereof.

The aforementioned statement by the national deputies of Ukraine is not based on provisions of Articles 106.1.18 and 106.4 of the Constitution in their connection to provisions of Article 107 of the Constitution.

In the context of constitutional petitions, the Constitutional Court proceeds from the fact that individual powers of the President of Ukraine may be exercised without applying the requirements of Article 106.4 of the Constitution.

Decrees of the President of Ukraine no. 864, no. 865 and no.1013 are non-normative legal instruments (individual acts), which dismiss V. Horbulin from his temporary office of the Council's Secretary and appoint V. Haiduk and I. Dryzhchanyi the Council's Secretary and Deputy Secretary, respectively. These decrees regard the selected individuals and were aimed for personal (individual) application and after implementation lost their force, which is confirmed by dismissal of V. Haiduk and I. Dryzhchanyi from their offices by Decrees of the President of Ukraine «On Dismissing V. Haiduk from Office of the Secretary of the National Security and Defense Council of Ukraine» no. 395 dd. May 12, 2007 and «On Dismissing I. Dryzhchanyi from Office of the Deputy Secretary of the National Security and Defense Council of Ukraine» no. 1022 dd. October 29, 2007.

This conclusion follows from a legal position of the Constitutional Court concerning a non-normative character of legal instruments set forth in paragraph 4 clause 1 of the motivation part of the Decision no. 2-zp dd. June 23, 1997 (the case on acts of bodies of the Verkhovna Rada of Ukraine) according to which «by their nature, non-normative legal instruments, unlike normative, do not establish general rules of behavior but contain specific prescriptions concerning a specific individual or a legal entity and are applied once and lose their force after implementation».

Due to the exhaustion of their force, these Decrees may not be the subject of constitutional review. Thus, the issue of their constitutionality is beyond the competence of the Constitutional Court.

The Decree no. 749 in accordance with the Decree of the President of Ukraine «On Membership of the National Security and Defense Council of Ukraine» no. 43 dd. January 21, 2008 is recognized null and void. According to the legal position of the Constitutional Court as stated in the Decision no. 15-rp/2001 dd. November 14, 2001 (the case on registration [propyska]), jurisdiction of the Constitutional Court extends only to effective normative legal acts (clause 5 of the motivation part) and hence the issue of the constitutionality of an ineffective legal act is beyond jurisdiction of the Constitutional Court.

Lack of jurisdiction of the Constitutional Court of Ukraine over issues raised by the constitutional petition as provided for in Article 45.3 of the Law of Ukraine «On the Constitutional Court of Ukraine» and § 51 of the Rules of Procedure of the Constitutional Court of Ukraine constitutes grounds for termination of the constitutional examination of a case.

Thus, the Constitutional Court of Ukraine held:

1. Decrees of the President of Ukraine «On Issues of the Secretariat of the National Security and Defense Council of Ukraine» no. 1446 dd. October 14, 2005 (as amended by Decrees no. 2 dd. January 13, 2006, no. 614 dd. July 17, 2006, no. 750 dd. September 11, 2006 (as amended by the Decree no. 820 dd. October 9, 2006), «On the Decision on the National Security and Defense Council of Ukraine dd. September 20, 2006 «On Implementation of the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dd. February 8, 2006 «On Social Situation in the Autonomous Republic of Crimea» no. 822 dd. October 9, 2006 and «On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dd. September 20, 2006 «On the Status of Implementation of Article 4 of the Decree of the President of Ukraine no. 208 dd. February 8, 2005 «On Some Issues Related to Organization of Activities of the National Security and Defense Council of Ukraine» no. 895 dd. October 24, 2006 are recognized to be in compliance with the Constitution (constitutional).

2. Constitutional proceedings concerning compliance with the Constitution (constitutionality) of Decrees of the President of Ukraine «On Membership of the National Security and Defense» no. 749 dd. September 11, 2006 (as amended by Decrees no. 761 dd. September 20, 2006, no. 884 dd. October 17, 2006, no. 966 dd. November 15, 2006 and no. 1000 dd. November 24, 2006), «On Dismissal of V. Horbulin from His Temporary Office of the Secretary of the National Security and Defense Council of Ukraine» no. 864 dd. October 10, 2006, «On Appointing V. Haiduk the Secretary of the National Security and Defense Council of Ukraine» no. 866 dd. October 10, 2006 and «On Appointing I. Dryzhchanyi the Deputy Secretary of the National Security and Defense Council of Ukraine» no. 1013 dd. November 30, 2006 should be terminated on the basis of provisions of Article 45.3 of the Law of Ukraine «On the Constitutional Court of Ukraine» — lack of jurisdiction of the Constitutional Court of Ukraine over issues raised by the constitutional petition.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II, пункту 3 розділу III Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» і 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 67 розділу I, пунктів 1–4, 6–22, 24–100 розділу II Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України»
(справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України)

м. Київ
22 травня 2008 року
№ 10-рп/2008

Справа № 1-28/2008

Конституційний Суд України у складі суддів:

Стрижака Андрія Андрійовича — головуючого,
Бринцева Василя Дмитровича,
Головіна Анатолія Сергійовича,
Джуня В'ячеслава Васильовича,
Дідківського Анатолія Олександровича,
Домбровського Івана Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича — доповідача,
Мачужак Ярослави Василівни,
Стецюка Петра Богдановича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Шишкіна Віктора Івановича,

за участю представників суб'єктів права на конституційне подання Хавронюка Миколи Івановича — заступника керівника апарату Верховного Суду України — начальника правового управління, Лукаш Олени Леонідівни та Мірошниченка Юрія Романовича — народних депутатів України; представника Ради суддів України Гуменюка Василя Івановича — заступника Голови Ради суддів України, судді Верховного Суду України; Постійного представника Верховної Ради

України у Конституційному Суді України Селіванова Анатолія Олександровича; представників Кабінету Міністрів України: Кондика Павла Михайловича — заступника Міністра Кабінету Міністрів України, Матвійчука Володимира Макаровича — заступника Міністра фінансів України,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II, пункту 3 розділу III Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2007 року № 107-VI (Відомості Верховної Ради України, 2008 р., №№ 5–8, ст. 78) і 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 67 розділу I, пунктів 1–4, 6–22, 24–100 розділу II Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України».

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» є конституційні подання Верховного Суду України і 101 народного депутата України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтями 71, 82 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність спору щодо конституційності зазначених положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України».

Заслухавши суддю-доповідача Лилака Д. Д., пояснення Хавронюка М. І., Гуменюка В. І., Лукаш О. Л., Мірошниченка Ю. Р., Селіванова А. О., Кондика П. М., Матвійчука В. М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — Верховний Суд України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II «Внесення змін до деяких законодавчих актів України» (далі — розділ II), пункту 3 розділу III «Прикінцеві положення» (далі — розділ III) Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2007 року № 107-VI (далі — Закон) стосовно гарантій незалежності та правової захищеності суддів, а також гарантій побутового забезпечення і рівня соціального захисту працівників апарату судів.

Автор клопотання стверджує, що оспорювані положення Закону прийняті всупереч вимогам статей 22, 126 і 130 Конституції України, в результаті чого погіршено фінансове забезпечення, знижено рівень соціального забезпечення суддів, чим фактично позбавлено їх гарантій незалежності та правової захищеності, встановлених статтями 8, 19, 22, 24, 41, 46, 130 Основного Закону України. На його думку, внесені Законом зміни до окремих статей законів України «Про статус суддів», «Про судоустрій України», «Про оплату праці», Постанови

Верховної Ради України «Про порядок введення в дію Закону України «Про статус суддів» призведуть до реального зменшення розміру заробітної плати суддів, грошового утримання суддів у відставці, суттєвих диспропорцій у матеріальному забезпеченні суддів судів різних рівнів, суддів і голів судів, у грошових доходах працюючих суддів і суддів у відставці, звуження обсягу раніше встановлених гарантій і суттєвого ускладнення в отриманні суддями житла. У конституційному поданні також зазначається, що до чинників, які реально знижують досягнутий рівень гарантій незалежності суддів, належить встановлення порядку, за яким призначення і виплата щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці здійснюється органами Пенсійного фонду України.

В конституційному поданні наголошується, що передбачені Законом зміни до Закону України «Про судоустрій України» можуть призвести до неоднакової оплати праці працівників апарату судів у порівнянні з відповідними категоріями державних службовців апаратів законодавчої та виконавчої влади, а відтак — до відтоку із судів високопрофесійних працівників та погіршення якості правосуддя, порушення прав громадян. На думку Верховного Суду України, «такими змінами порушуються вимоги статті 130 Конституції України».

Підсумовуючи наведені аргументи, Верховний Суд України зазначив, що зниження досягнутого рівня гарантій незалежності суддів внаслідок прийняття Закону може бути використано для впливу на судову владу.

2. Суб'єкт права на конституційне подання — 101 народний депутат України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), статтю 67 розділу I, пункти 1–4, 6–22, 24–100 розділу II Закону.

Цими нормами Верховна Рада України зупинила на 2008 рік дію окремих положень дев'ятнадцяти законів, кодексів та інших нормативно-правових актів України, до дев'яносто одного акта внесла зміни і доповнення, а три — визнала такими, що втратили чинність.

Народні депутати України просять визнати Закон неконституційним в оспорюваних частинах насамперед на тій підставі, що, як вони вважають, виходячи зі змісту статей 95–98 Конституції України та статті 38 Бюджетного кодексу України (далі — Кодекс) Верховна Рада України не мала права при прийнятті закону про Державний бюджет України (далі — закон про Держбюджет) включати до нього положення про внесення змін і доповнень до чинних законів, зупиняти дію окремих законів або змінювати визначене іншими законами України правове регулювання суспільних відносин. На думку авторів клопотання, відповідно до статті 95 Конституції України закон про Держбюджет повинен встановлювати тільки доходи та видатки держави на загальносуспільні потреби, і лише цими питаннями обмежується предмет регулювання закону про Держбюджет.

Суб'єкт права на конституційне подання вбачає невідповідність оспорюваних положень Закону також статтям 1, 3, 6, 8, 16, 17, 19, 21, 22, 43, 46, 48, 49, 64, 92 Конституції України виходячи з того, що метою і особливістю закону про Держбюджет є забезпечення належних умов для реалізації положень інших

законів України, які передбачають фінансові зобов'язання держави перед громадянами, спрямовані на їх соціальний захист, у тому числі надання пільг, компенсацій і гарантій. Однак, на його думку, зазначені положення Закону всупереч закріпленим у Конституції України принципам соціальної, правової держави та верховенства права скасували або змінили обсяг прав і обов'язків, пільг, компенсацій і гарантій, передбачених іншими законами України.

3. Ухвалою Конституційного Суду України від 18 березня 2008 року № 18-уп/2008 конституційні провадження у справах за конституційними поданнями Верховного Суду України і 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону об'єднано в одне конституційне провадження.

4. Стосовно порушених у конституційних поданнях питань свої позиції висловили Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України.

5. Проведений Конституційним Судом України порівняльно-правовий аналіз відповідних норм Конституції України, оспорюваних положень Закону, інших правових актів та виходячи з правових позицій Конституційного Суду України стосовно ініційованих у конституційних поданнях питань дає підстави для таких висновків.

5.1. У Конституції України Україну проголошено соціальною і правовою державою (стаття 1), в основу правового регулювання бюджетних відносин закладено принцип справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами (частина перша статті 95). Держава відповідальна перед людиною за свою законодавчу діяльність, зобов'язана утверджувати та забезпечувати права і свободи людини і громадянина. Закони та інші нормативно-правові акти мають прийматися на основі Конституції України і повинні відповідати їй (частина друга статті 8).

Правові акти можуть бути визнані неконституційними в разі їх невідповідності Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності (частина перша статті 152).

5.2. Затвердження Державного бюджету України належить до повноважень Верховної Ради України (пункт 4 частини першої статті 85, частина перша статті 96 Конституції України) і відбувається виключно у формі закону (пункт 1 частини другої статті 92, частина друга статті 95 Конституції України).

Конституція України не визначає окремої процедури розгляду, ухвалення і набрання чинності законом про Держбюджет, але встановлює деякі особливості для його змісту, що обумовлює також певні вимоги для його розгляду, ухвалення і, відповідно, набрання ним чинності.

Згідно зі статтями 96, 116 Конституції України проект закону про Держбюджет розробляє і подає до Верховної Ради України Кабінет Міністрів України ра-

зом із доповіддю про хід виконання Державного бюджету України поточного року, а його дія в часі обмежується конкретним періодом — з 1 січня по 31 грудня, а за особливих обставин — іншим періодом.

Зі змісту частини другої статті 95 та частини першої статті 130 Конституції України вбачається, що закон про Держбюджет обов'язково повинен визначати будь-які видатки на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків, а також окремо визначати видатки на утримання судів.

Структура і, відповідно, зміст Закону про Держбюджет визначені частиною другою статті 38 Кодексу.

5.3. У Рішенні від 14 грудня 2000 року № 15-рп/2000 (справа про порядок виконання рішень Конституційного Суду України) Конституційний Суд України зазначив, що «рішення Конституційного Суду України мають пряму дію і для набрання чинності не потребують підтверджень з боку будь-яких органів державної влади. Обов'язок виконання рішення Конституційного Суду України є вимогою Конституції України (частина друга статті 150)» (абзац третій пункту 4 мотивувальної частини).

Ухвалюючи Рішення від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007 (справа про соціальні гарантії громадян), Конституційний Суд України звернув увагу Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України на необхідність додержання положень статей 1, 3, 6, 8, 19, 22, 95, 96 Конституції України, статей 4, 27, частини другої статті 38 Кодексу при підготовці, прийнятті та введенні в дію закону про Держбюджет. Ця рекомендація ґрунтувалася на правових позиціях Суду, висловлених у зазначеному Рішенні, відповідно до яких: стаття 38 Кодексу конкретизує вимоги частини другої статті 95 Конституції України щодо змісту закону про Держбюджет; у сукупності вказані статті Кодексу і Конституції України визначають вичерпний перелік правовідносин, які повинні регулюватися законом про Держбюджет — встановлення тільки доходів та видатків держави на загальносуспільні потреби, а тому закон про Держбюджет не може скасовувати чи змінювати обсяг прав і обов'язків, пільг, компенсацій і гарантій, передбачених іншими законами України (абзаци четвертий, п'ятий, шостий, восьмий пункту 4 мотивувальної частини). У зв'язку з цим Конституційний Суд України дійшов висновку, що «зупинення законом про Державний бюджет України дії інших законів України щодо надання пільг, компенсацій і гарантій, внесення змін до інших законів України, встановлення іншого (додаткового) правового регулювання відносин, ніж передбачено законами України, не відповідає статтям 1, 3, частині другій статті 6, частині другій статті 8, частині другій статті 19, статтям 21, 22, пункту 1 частини другої статті 92, частинам першій, другій, третій статті 95 Конституції України» (абзац перший пункту 5 мотивувальної частини).

При прийнятті оспорюваного Закону всупереч зазначеним правовим позиціям законодавець вийшов за межі правового регулювання бюджетних відносин: зупинив дію окремих положень законів (стаття 67 розділу I) і вніс до ряду законодавчих актів зміни і доповнення та визнав деякі з них нечинними (розділ II).

5.4. Конституція України у статті 92 визначила сфери, зокрема бюджетну, які мають врегульовуватися виключно законом. Закон про Держбюджет є основним фінансовим документом держави. Через своє спеціальне призначення цей закон не повинен регулювати відносини в інших сферах суспільного життя.

Конституція України не надає закону про Держбюджет вищої юридичної сили стосовно інших законів.

Таким чином, Конституційний Суд України дійшов висновку, що законом про Держбюджет не можна вносити зміни до інших законів, зупиняти їх дію чи скасувати їх, оскільки з об'єктивних причин це створює протиріччя у законодавстві, і як наслідок — скасування та обмеження прав і свобод людини і громадянина.

У разі необхідності зупинення дії законів, внесення до них змін і доповнень, визнання їх нечинними мають використовуватися окремі закони.

6. Пункт 19 розділу II Закону, оспорюваний народними депутатами України на відповідність Конституції України, містить положення, які, зокрема, встановлюють порядок і розміри внесення до бюджету рентних платежів за природний газ, нафту і газовий конденсат, за транзитне транспортування природного газу та транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами, транзитне транспортування аміаку; запроваджують базові нормативи платежів за користування надрами і нормативи збору за спеціальне водокористування; визначають розміри ставок ввізного (експортного) мита за експорт газу, природного газу в газоподібному та скрапленому стані і скраплених газів за умови, що більші розміри не встановлені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (підпункти 1–6).

Зазначені положення пункту 19 розділу II Закону не зупиняють дії, не змінюють і не скасовують якихось норм конкретних законодавчих актів чи правових актів в цілому та стосуються процесу виконання Державного бюджету України на 2008 рік в його дохідній частині, а тому узгоджуються зі статтями 95–98 Конституції України та статтею 38 Кодексу і є конституційними.

Проте підпунктом 7 пункту 19 цього розділу Закону призупинено для всіх суб'єктів підприємницької діяльності у разі ввезення (пересилання) ними на території спеціальних (вільних) економічних зон і територій пріоритетного розвитку підакцизних товарів та товарів 1–24 груп згідно з УКТ ЗЕД застосування пільг по сплаті ввізного мита та податку на додану вартість, у зв'язку з чим зазначене положення не узгоджується із висловленими Конституційним Судом України у Рішенні від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007 (справа про соціальні гарантії громадян) правовими позиціями і, відповідно, з конституційними вимогами щодо предметного регулювання закону про Держбюджет, а отже, є неконституційним.

7. Конституційний Суд України також виходить з того, що зупинення на 2008 рік оспорюваними положеннями Закону дії окремих норм правових актів (стаття 67 розділу I закону), внесення до деяких законодавчих актів змін і доповнень та визнання законів такими, що втратили чинність (розділ II Закону), призвело до фактичного скасування чи звуження змісту і обсягу існуючих прав і свобод людини і громадянина.

7.1. Однією з конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина є недопущення їх скасування (частина друга статті 22 Конституції України) чи звуження їх змісту та обсягу при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів (частина третя статті 22 Конституції України).

Відповідно до частини першої статті 126 Конституції України Конституція і закони України повинні гарантувати незалежність і недоторканність суддів. До таких конституційних гарантій віднесено обов'язок держави забезпечувати фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. Здійснення державою фінансування судів має відбуватися тільки через Державний бюджет України шляхом окремого визначення в ньому видатків на утримання судів (частина перша статті 130 Конституції України). Отже, закон про Держбюджет безпосередньо стосується прав і свобод суддів та працівників апарату судів.

Тлумачення словосполучення «звуження змісту та обсягу прав і свобод людини і громадянина», що міститься в частині третій статті 22 Конституції України, Конституційний Суд України дав у Рішенні від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 (справа про постійне користування земельними ділянками), згідно з яким «конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані (частина друга), при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (частина третя). Скасування конституційних прав і свобод — це їх офіційна (юридична або фактична) ліквідація. Звуження змісту та обсягу прав і свобод є їх обмеженням. У традиційному розумінні діяльності визначальними поняття змісту прав людини є умови і засоби, які становлять можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку. Обсяг прав людини — це їх сутнісна властивість, виражена кількісними показниками можливостей людини, які відображені відповідними правами, що не є однорідними і загальними». При цьому Конституційний Суд України зазначив, що «загальновизнаним є правило, згідно з яким сутність змісту основного права в жодному разі не може бути порушена» (абзац четвертий підпункту 5.2 пункту 5 мотивувальної частини).

Отже, визнання Законом правових актів такими, що втратили чинність, зупинення їх дії, внесення до них змін і доповнень стосовно закріплених в них прав і свобод людини і громадянина Конституційний Суд України вважає скасуванням або обмеженням цих прав і свобод.

7.2. Неконституційність положення підпункту «а» підпункту 2 пункту 61 розділу II Закону, згідно з яким у частині другій статті 44 Закону України «Про статус суддів» слова «у відсотковому відношенні до посадового окладу Голови Верховного Суду України і не можуть бути меншими від 50 відсотків його окладу. Посадовий оклад судді не може бути меншим від 80 відсотків посадового окладу голови суду, в якому працює суддя» замінено словами «Кабінетом Міністрів України», Верховний Суд України обґрунтовує тим, що запропонована зміна порядку оплати праці суддів знизила досягнутий рівень гарантій їх незалежності, а запровадження нового порядку може бути використано для впливу на судову владу і призведе до диспропорції у матеріальному забезпеченні судів різних рівнів, а також суддів і голів судів.

Відповідно до пункту 14 частини першої статті 92 Конституції України статус суддів визначається виключно законами України. Матеріальне та соціально-побутове забезпечення, в тому числі і заробітна плата суддів, є елементами статусу судді (статті 42–45 Закону України «Про статус суддів»). Збереження існуючого статусу судді, недопущення його скасування або звуження його змісту та обсягу є однією з основоположних гарантій незалежності судді. Саме на реалізацію і утвердження гарантій незалежності суддів у зазначеному аспекті Закон України «Про статус суддів» запровадив особливий порядок в оплаті праці голів судів і суддів, який не допускав суттєвої різниці між їх посадовими окладами: посадовий оклад судді не може бути меншим ніж 80 відсотків від посадового окладу голови суду, в якому працює суддя (частина друга статті 44). Цей порядок є своєрідним механізмом, що стримує і не допускає значних диспропорцій в оплаті праці суддів і голів судів, тобто закон гарантував судді право на зазначений розмір посадового окладу.

Оспорювана норма Закону позбавила на 2008 рік суддів цього права і відповідно — частини гарантій їх незалежності.

Отже, положення підпункту «а» підпункту 2 пункту 61 розділу II Закону не відповідає частинам другій, третій статті 22, частині першій статті 126 Конституції України.

Крім того, запровадження зазначеною нормою пункту 61 розділу II Закону порядку, згідно з яким розміри посадових окладів суддів встановлюються Кабінетом Міністрів України, суперечить пункту 14 статті 92 Конституції України, відповідно до якого статус суддів визначається виключно законами України. Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади (частина перша статті 113 Конституції України) і в межах своєї компетенції має право видавати постанови і розпорядження (частина перша статті 117 Конституції України).

7.3. Верховний Суд України ставить під сумнів конституційність положень підпунктів «б», «г» і «г» підпункту 2 пункту 61 розділу II Закону, якими: змінено порядок нарахування суддям щомісячної надбавки за вислугу років (замість її визначення у відсотках до загальної суми щомісячного заробітку з урахуванням доплати за кваліфікаційні класи (частина четверта статті 44 Закону України «Про статус суддів») передбачено її обчислення у тих самих відсотках, але від посадового окладу судді) та доповнено частини восьму і дев'яту статті 44 Закону України «Про статус суддів» (безплатне користування на території України всіма видами транспорту та 50-відсоткова знижка плати за займане суддями та членами їх сімей житло, комунальні послуги поставлено в залежність від наявності права на податкову соціальну пільгу).

Конституційний Суд України виходить з того, що запроваджений в оспорюваній частині Закону порядок обчислення щомісячної надбавки за вислугу років суддів призвів до зменшення її суми, оскільки посадовий оклад є лише частиною щомісячного заробітку судді. Відповідно наслідком такого зменшення є зменшення його заробітної плати і зниження існуючих гарантій незалежності суддів. Щодо надання суддям за рахунок держави матеріального і соціального захисту

(заробітна плата, пенсія, щомісячне довічне грошове утримання тощо) як гарантії забезпечення їх незалежності Конституційний Суд України сформував правову позицію, викладену у Рішенні від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005 (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання) (абзац третій пункту 7 мотивувальної частини).

Отже, положення підпунктів «б», «г» і «г» підпункту 2 пункту 61 розділу II Закону суперечать частині третій статті 22, частині першій статті 126 Конституції України.

7.4. У підпункті «в» підпункту 2 пункту 61 розділу II Закону викладено в новій редакції абзац перший частини сьомої статті 44 Закону України «Про статус суддів», відповідно до якої змінено порядок надання суддям Конституційного Суду України, Верховного Суду України, вищих спеціалізованих судів, апеляційних та місцевих судів житла. До зазначених змін судді забезпечувалися благоустроєним житлом — окремою квартирою чи будинком, а згідно з новим порядком вони можуть бути забезпечені, крім окремої квартири або будинку, службовим житлом за місцем знаходження суду. Проте зазначені зміни не передбачають механізму надання житла. Якщо раніше суддів Конституційного Суду України, Верховного Суду України, вищих спеціалізованих судів житлом зобов'язаний був забезпечити Кабінет Міністрів України, а суддів інших судів — відповідні місцеві органи державної виконавчої влади за місцем знаходження суду, то Законом зазначені положення вилучені.

Суб'єкт права на конституційне подання обґрунтовано вважає, що такі зміни до Закону України «Про статус суддів» унеможливили отримання суддями житла, а тому обмежили (звужили) раніше існуючі їх можливості для реалізації цього права (абзац четвертий підпункту 5.2 пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005).

Це дає підстави для висновку про неконституційність положення підпункту «в» підпункту 2 пункту 61 розділу II Закону.

7.5. Верховний Суд України оспорує положення підпункту 1 пункту 61 розділу II Закону, в якому йдеться про виключення в абзаці першому частини четвертої статті 43 Закону України «Про статус суддів» слів «без обмеження граничного розміру щомісячного довічного грошового утримання» і встановлено максимальний розмір зазначеного грошового утримання — десять тисяч гривень, і вважає, що таке обмеження знижує досягнутий рівень гарантій незалежності суддів через можливе зменшення суми щомісячного довічного грошового утримання суддів.

Вирішуючи питання щодо конституційності аналогічного положення Закону України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» (стаття 97) та ухвалюючи Рішення від 18 червня 2007 року № 4-рп/2007 (справа про гарантії незалежності суддів), Конституційний Суд України виходив з того, що частиною четвертою статті 43 Закону України «Про статус суддів» граничний розмір щомісячного довічного грошового утримання судді не обмежувався, а тому встановлення максимального розміру такого утримання звужило обсяг існуючого права і вод-

ночас знизило досягнутий рівень гарантій суддівської незалежності (абзац шостий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини).

Отже, оспорювані положення підпункту 1 пункту 61 розділу II Закону прийняті Верховною Радою України всупереч вимогам частини третьої статті 22 Конституції України щодо недопустимості звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів, а тому не відповідають їй (є неконституційними).

7.6. Верховний Суд України вважає неконституційним положення пункту 62 розділу II Закону, яким у частині другій статті 123 Закону України «Про судоустрій України» виключені слова «і не можуть бути меншими, ніж у відповідних категорій державних службовців апаратів законодавчої та виконавчої влади», а у другому реченні частини другої статті 130 цього Закону виключені слова «оплати праці». До внесення зазначених змін до названого Закону працівники апарату судів та працівники державної судової адміністрації (далі — працівники судів) як державні службовці мали право на не менший розмір заробітної плати, побутового забезпечення і соціального захисту, ніж у відповідних категорій державних службовців апаратів законодавчої та виконавчої влади, за умовами оплати праці вони були прирівняні до відповідних категорій службовців апарату вищого, центральних або місцевих органів виконавчої влади.

Оспорюваними змінами працівників судів позбавлено зазначених прав і гарантій.

Вирішуючи питання щодо неконституційності положення пункту 62 розділу II Закону, Конституційний Суд України враховує, що дію частини другої статті 123 і частини другої статті 130 Закону України «Про судоустрій України» також було зупинено на 2007 рік Законом України «Про Державний бюджет України на 2007 рік», але Рішенням Конституційного Суду України від 18 червня 2007 року № 4-рп/2007 цей Закон щодо зупинення дії зазначених норм визнано неконституційним на тій підставі, що це призвело до зниження у 2007 році рівня забезпечення працівників судів (абзац третій підпункту 3.5 пункту 3 мотивувальної частини).

На 2008 рік Закон вказані положення Закону України «Про судоустрій України» виключив і, відповідно, позбавив працівників судів раніше встановлених прав, що суперечить положенням статті 22 Конституції України.

Отже, положення пункту 62 розділу II Закону не відповідає Конституції України.

7.7. В абзаці третьому (речення друге, третє) пункту 1 Постанови Верховної Ради України «Про порядок введення в дію Закону України «Про статус суддів» передбачалося, що в разі зміни заробітної плати суддів розмір щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці обчислюється виходячи з нового розміру заробітної плати судді, який працює на відповідній посаді, а виплачується — в суді за останнім місцем роботи або за їх вибором у суді за місцем їх проживання.

Пунктом 63 розділу II Закону із зазначеної Постанови Верховної Ради України виключено абзац третій пункту 1, а підпунктом 1 пункту 61 розділу II За-

кону встановлено, що призначення і виплата щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці здійснюється органами Пенсійного фонду України за рахунок коштів державного бюджету. Згідно з пунктом 3 розділу III Закону, який також є предметом конституційного подання Верховного Суду України, зазначений підпункт 1 пункту 61 розділу II Закону поширено на щомісячне довічне грошове утримання, призначене суддям у відставці до прийняття цього Закону.

Верховний Суд України вважає, що зміна порядку призначення і виплати щомісячного довічного грошового утримання суддям знизила досягнутий рівень гарантій їх незалежності і може призвести до суттєвої диспропорції у грошовому забезпеченні працюючих суддів і суддів у відставці.

Виключення Законом абзацу третього пункту 1 зазначеної Постанови Верховної Ради України і встановлення, що розмір щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці переглядається в разі зміни заробітної плати працюючого судді, виходячи з її нового розміру, означає скасування на 2008 рік існуючого порядку призначення і виплати щомісячного довічного грошового утримання суддям і звужує зміст і обсяг права судді, яке він мав, та обмежує його конституційні гарантії незалежності. Тому в цій частині положення пункту 63 розділу II Закону не узгоджується зі статтею 22, частиною першою статті 126 Конституції України.

Зміна існуючого порядку виплати щомісячного довічного грошового утримання суперечить Конституції України, оскільки видатки на утримання суддів, які передбачені у Державному бюджеті України, відповідно до частини другої статті 95 та частини першої статті 130 Конституції України повинні передбачати і фінансування щомісячного довічного грошового утримання суддів у відставці, що безпосередньо стосується реалізації положення частини першої статті 130 Конституції України щодо забезпечення державою фінансування судів та створення належних умов для їх функціонування. Такі правові позиції висловлював Конституційний Суд України у рішеннях від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005 (абзац восьмий пункту 7 мотивувальної частини) і від 18 червня 2007 року № 4-рп/2007 (абзаци четвертий, п'ятий, шостий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини).

У зв'язку з цим неконституційним є також оспорюване автором клопотання положення пункту 3 розділу III Закону, яким встановлено, що щомісячне довічне грошове утримання, призначене суддям у відставці до прийняття цього Закону, виплачується у порядку, передбаченому підпунктом 1 пункту 61 розділу II Закону.

8. Верховний Суд України вважає неконституційними положення статті 65 розділу I Закону в частині, що стосується професійних суддів і працівників судів щодо утримання їх чисельності лише в межах фонду заробітної плати (грошового забезпечення), затвердженого для бюджетних установ у кошторисах або планах використання бюджетних коштів, а також щодо витрат на їх безоплатне або пільгове матеріальне і побутове забезпечення, що здійснюється за рахунок і в межах бюджетних асигнувань на утримання цих бюджетних установ.

Проте, всупереч вимогам пункту 4 частини другої статті 39 Закону України «Про Конституційний Суд України», у конституційному поданні не зазначено,

яким саме нормам Конституції України не відповідають оспорювані положення статті 65 розділу I Закону, і не наведено правового аналізу їх неконституційності, що відповідно до пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України», § 51 Регламенту Конституційного Суду України є підставою для припинення провадження у справі в цій частині конституційного подання.

9. В розділі II Закону народні депутати України просять визнати неконституційними положення:

— пункту 1, який набрав чинності з 1 січня 2008 року та діяв до 16 травня 2008 року (абзац другий пункту 2 розділу III Закону), до моменту набуттям Україною членства у Світовій організації торгівлі (Закон України «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі» від 10 квітня 2008 року № 250–VI, пункт 8 Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі від 5 лютого 2008 року);

— пункту 9, який відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про запровадження марок акцизного збору нового зразка для алкогольних напоїв» від 12 березня 2008 року № 179 набирає чинності з 1 липня 2008 року (після набрання чинності порядком запровадження марок акцизного збору нового зразка, затвердженим Кабінетом Міністрів України з урахуванням абзацу четвертого частини четвертої статті 11 Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів») (абзац третій пункту 2 розділу III Закону);

— підпункту 7 пункту 35, який набирає чинності з 1 жовтня 2008 року (абзац четвертий пункту 2 розділу III Закону).

Враховуючи, що юрисдикція Конституційного Суду України поширюється лише на чинні правові акти (їх окремі частини), питання щодо конституційності пунктів 1, 9, підпункту 7 пункту 35 розділу II Закону непідвідомче Конституційному Суду України, а тому провадження у цій частині конституційного подання підлягає припиненню на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України».

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150, 152, 153 Конституції України, статтями 45, 51, 61, 63, 65, 73, 74 Закону України «Про Конституційний Суд України», § 51 Регламенту Конституційного Суду України, Конституційний Суд України

вирішив:

1. Визнати такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), положення підпунктів 1–6 пункту 19 розділу II «Внесення змін до деяких законодавчих актів України» Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2007 року № 107–VI.

2. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення статті 67 розділу I, пунктів 2–4, 6–8, 10–18, підпункту 7

пункту 19, пунктів 20–22, 24–34, підпунктів 1–6, 8–12 пункту 35, пунктів 36–100 розділу II «Внесення змін до деяких законодавчих актів України» та пункту 3 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України».

3. Припинити конституційне провадження за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 65 розділу I Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України».

4. Припинити конституційне провадження за конституційним поданням 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 9, підпункту 7 пункту 35 розділу II «Внесення змін до деяких законодавчих актів України» Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідомість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

5. Положення Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України», визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

6. Рішення Конституційного Суду України у цій справі має преюдиціальне значення для судів загальної юрисдикції при розгляді ними позовів у зв'язку з правовідносинами, які виникли внаслідок дії положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України», визнаних неконституційними.

7. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

● *Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine no. 10-rp/2008 dd. May 22, 2008 on a case upon a constitutional petition of the Supreme Court of Ukraine concerning compliance with the Constitution (constitutionality) of individual provisions of Article 65 Section I, sub-paragraphs 61, 62, 63 and 66 Section II, sub-para-*

graph 3 Section III of the Law «On the State Budget of Ukraine for FY 2008 and on Amending Some Legislative Acts of Ukraine» and of 101 national deputies of Ukraine concerning compliance with the Constitution (constitutionality) of provisions of Article 67 Section I, sub-paragraphs 1–4, 6–22, 24–100 Section II of the Law «On State Budget of Ukraine for FY 2008 and on Amending Some Legislative Acts of Ukraine» (case on the subjects and contents of the law on the State Budget of Ukraine)

Approval of the State Budget of Ukraine falls within the scope of powers and authorities of the Verkhovna Rada of Ukraine (Articles 85.1.4. and 96.1 of the Constitution) and is executed only in the form of a law (Articles 92.2.1 and 95.2 of the Constitution). The Constitution does not set forth a specific procedure for consideration, approval and enactment of the law on the State Budget but provides for some specific features of its contents that stipulate certain requirements concerning its consideration, approval and enactment, respectively. The structure and contents of the law on the State Budget are provided for in Article 38.2 of the Budget Code of Ukraine (hereinafter referred to as the Code).

In its Decision no. 6-rp/2007 dd. July 9, 2007 (case on social guarantees for citizens), Constitutional Court drew attention of the Verkhovna Rada of Ukraine, President of Ukraine and Cabinet of Ministers of Ukraine to the need to observe provisions of Articles 1, 3, 6, 8, 19, 22, 95 and 96 of the Constitution and Articles 4, 27 and 38.2 of the Code when drafting and enacting the law on the State Budget. This recommendation was based on legal positions of the Court mentioned in the aforementioned Decision, according to which: Article 38 of the Code specifies requirements of Article 95.2 of the Constitution concerning the contents of the law on the State Budget; together, the aforementioned articles of the Code and the Constitution provide for an exhaustive list of legal relations that are to be regulated by the law on the State Budget — only establishment of the state's incomes and expenditures on general social need; thus, the State Budget may not cancel or change the scope of rights and responsibilities, benefits, compensations and guarantees provided for in other Ukrainian laws (paragraphs 4, 5, 6 and 8 of Clause 4 of the motivation part). When adopting the analyzed Law «On the State Budget of Ukraine for FY 2008 and Amending Some Legislative Acts of Ukraine» dd. December 28, 2007 (hereinafter referred to as the Law) legislators went beyond the mentioned legal positions — canceled individual provisions of laws (Article 67 Section I) and introduced amendments and additions to a number of legislative acts, some of which were recognized null and void (Section II).

The Constitutional Court concluded that the law on the State Budget can not amend other laws, terminate their implementation or cancel them since these actions for objective reasons lead to inconsistencies in legislation and as a result — cancel or limit human and civil rights and freedoms.

When there is a need to terminate implementation of laws, introduce amendments or additions to them or recognize them invalid, separate laws should be adopted.

Provisions of sub-paragraph 19 Section II of the Law inter alia provide for the procedure and amounts of rent payments to the budget for natural gas, oil and gas condensate, for transit transportation of natural gas and transportation of oil and oil

products through oil-trunk pipelines, transit transportation of ammonia; introduce basic normative payments for use of mineral resources and tariffs of payments for special-purpose water use; set rates for imports (exports) customs duties for exported gas, natural gas in gaseous and liquefied form and liquefied gases provided higher norms were not established by international treaties ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine (sub-paragraphs 1–6); they do not terminate implementation, change or cancel any norms of specific legislative acts or legal acts as a whole and they are related to the process of implementation of the State Budget of Ukraine for FY 2008 in its income part; hence, are in compliance with Articles 95–98 of the Constitution and Article 38 of the Code and are constitutional.

However, Article 19.7 of this Section of the Law suspends benefits on import customs duty and VAT for all subjects of entrepreneurial activities that import (forward) excisable goods and goods falling within Groups 1–24 of Ukrainian Classification of Goods in Foreign Economic Activities through the territories of special (free) economic zones and priority development territories. In view of this, the aforementioned provision runs contrary to the Constitutional Court Decision no. 6-рп/2007 dd. July 9, 2007 (case on social guarantees for citizens) that states the Court's legal positions and with the constitutional requirements concerning the subject regulation of the law on the State Budget and thus is unconstitutional.

Pursuant to Article 126.1 of the Constitution, the Constitution and laws should guarantee independence and immunity for judges. Such constitutional guarantees include the state's responsibility for ensuring financing and adequate conditions for functioning of courts and activities of judges. State financing should be done only through the State Budget in a separate article providing for expenses on supporting courts' activities (Article 130.1 of the Constitution). Thus, the law on the State Budget has immediate implications for the rights and freedoms of judges and staff of the courts' secretariats.

The Law's recognizing legal acts null and void, termination of their implementation, introduction of amendments and additions concerning human and citizens' rights and freedoms means in the opinion of the Constitutional Court canceling or restricting these rights and freedoms.

Pursuant to Article 92.1.14 of the Constitution, the status of judges is determined exclusively by laws of Ukraine. Material, social and welfare support, including judges' salaries, are elements of the status of judges (Articles 42–45 of the Law «On the Status of Judges»). Preservation of the current status of judges, prohibiting of its cancellation or restriction of its contents and scope is one of the fundamental guarantees of independence of a judge. Exercise and guarantees of independence of judges in the given aspect is the aim of the Law «On the Status of Judges» that introduced a special procedure for payment of salaries of court presidents and judges in order to avoid significant differences between their position salaries: a position salary of a judge may not be lower than 80 per cent of the position salary of a president of the court where a judge works (Article 44.2). This procedure envisages a mechanism that aimed to check and avoid large imbalances in salaries of judges and court presidents, i.e. the law guaranteed that a judge receives the stated position salary.

The analyzed norm of the Law deprives judges of this right in 2008 and respectively — of a part of guarantees of their independence.

Furthermore, introduction by the mentioned norm of sub-paragraph 61 Section II of the Law of the procedure, according to which position salary rates will be established by the Cabinet of Ministers of Ukraine runs contrary to Article 92.1.14 of the Constitution, according to which the status of judges is determined exclusively by laws of Ukraine. Cabinet of Ministers of Ukraine is the highest body in the system of executive power (Article 113.1 of the Constitution) and within the scope of its competence is entitled to issue resolutions and orders (Article 117.1 of the Constitution).

The Constitutional Court of Ukraine proceeds from the assumption that the procedure for calculation of a monthly increment for a length of service as introduced in the analyzed part of the Law resulted in a decrease of its amount since a position salary is only a part of monthly earning of a judge. Consequently, an outcome of such decrease is a decrease of the judge's salary and restriction of existing guarantees of judges' independence. With regard to provision of material and social protection for judges by the state (salaries, pension, monthly financial allowance for life, etc) as a guarantee of their maintenance, Constitutional Court formulated a legal position set forth in its Decision no. 8-rp/2005 dd. October 11, 2005 (case on the amount of pension and monthly financial allowance for life) (paragraph 3 Clause 7 of the motivation part).

Sub-paragraph «c» of paragraph 61.2 Section II of the Law provides for a new wording of Article 44.7.1 of the Law «On the Status of Judges» that envisages changes to the procedure of allocation of housing for judges of the Constitutional Court of Ukraine, Supreme Court of Ukraine, higher specialized courts, appellate and local courts. Before these amendments, judges were provided with furnished housing — an individual apartment or a house — whereas according to the new procedure, they may be provided, along with an individual apartment or a house, with service housing in the place of the court location. However, the envisaged amendments do not provide for a mechanism of housing allocation. Before, judges of the Constitutional Court, Supreme Court and higher specialized courts received housing from the Cabinet of Ministers and judges of other courts — from relevant local state executive authorities at the place of the court location. Now, the Law eliminates these provisions. This constitutes grounds for recognizing provisions of sub-paragraph «c» of paragraph 61.2 Section II of the Law unconstitutional.

The contested provisions of sub-paragraph 61.1 of Section II of the Law that envisages elimination of words «without limitation of the threshold amount of monthly financial allowance» from Article 43.4.1 of the Law of Ukraine «On the Status of Judges» and establishment of the maximum amount of such financial allowance — ten thousand hryvnias were adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine contrary to the requirements of Article 22.3 of the Constitution on inadmissibility of narrowing the contents and scope of the existing rights and freedoms when adopting new or amending the effective laws.

Before introduction of amendments to Article 123.2 of the Law «On Judiciary in Ukraine», provisions of sub-paragraph 62 of Section II of the Law granted to the staff of secretariats of the courts and state court administrations (hereinafter referred to as

court employees) as civil servants a right to the same salaries, welfare provision and social protection as respective categories of staff of the secretariats of legislative and executive branches; in terms of their salaries, they were equal to relevant categories of employees of secretariats of the top central or local executive bodies. The amendments in question deprive court employees of these rights and guarantees.

The Constitutional Court takes into consideration the fact that implementation of Article 123.2 and Article 130.2 of the Law «On Judiciary in Ukraine» was also suspended for 2007 by the Law «On the State Budget of Ukraine for FY 2007» but according to the Constitutional Court's Decision no. 4-rp/2007 dd. June 18, 2007 this Law in the part providing for elimination of these norms was recognized unconstitutional because it resulted in lower support for court employees in 2007 (paragraph 3 sub-clause 3.5 Clause 3 of the motivation part).

For 2008, the aforementioned provisions of the Law «On Judiciary in Ukraine» are eliminated that consequently deprives court employees of the rights that were previously established and as such runs contrary to provisions of Article 22 of the Constitution.

Elimination of paragraph 3 Clause 1 of the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine «On Procedure for Enactment of the Law of Ukraine «On the Status of Judges» by the Law and a statement that the amount of monthly financial allowance for retired judges should be re-calculated in the event when the salary of a working judge changes in accordance with the new level of such salary mean that in 2008 the existing procedure for calculation and payment of monthly financial allowance is eliminated that narrows the contents and scope of a judge's right to and limits constitutional guarantees of his/her independence. Hence, in this part the provision of sub-paragraph 63 Section II of the Law is inconsistent with Articles 22 and 126.1 of the Constitution.

The change of the existing procedure for payment of monthly financial allowance for life violates the Constitution since expenses to provide support for judges as set forth in the State Budget of Ukraine in accordance with Articles 95.2 and 130.1 of the Constitution should cover monthly financial allowance for retired judges for life which is directly related to implementation of a provision of Article 130.1 of the Constitution on ensuring financing of courts by the state and creation adequate conditions for their functioning.

Thus, the Constitutional Court of Ukraine held:

1. To recognize as compliant with the Constitution (constitutional) provisions of sub-paragraphs 19.1–19.6 Section II «Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine» of the Law «On the State Budget of Ukraine for FY 2008 and Amending Some Legislative Acts of Ukraine» no. 107–VI dd. December 28, 2007.

2. To recognize as incompliant with the Constitution (unconstitutional) provisions of Article 67 Section I, sub-paragraphs 2–4, 6–8 and 10–18 paragraph 19.7, paragraphs 20–22 and 24–34, paragraphs 35.1–35.6 and 35.8–35.12, paragraphs 36–100 Section II «Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine» and paragraph 3 Section III «Final Provisions» of the Law of Ukraine «On the State Budget of Ukraine for FY 2008 and Amending Some Legislative Acts of Ukraine»;

3. To terminate constitutional proceedings on a constitutional petition of the Supreme Court of Ukraine concerning compliance with the Constitution (constitutionality) of Article 65 Section I of the Law «On the State Budget of Ukraine for FY 2008 and Amending Some Legislative Acts of Ukraine» on the grounds of Article 45.2 of the Law of Ukraine «On the Constitutional Court of Ukraine» — non-conformity of the constitutional petition with the requirements prescribed by the Constitution of Ukraine and the Law «On the Constitutional Court of Ukraine.

4. To terminate constitutional proceedings on a constitutional petition of 101 national deputies of Ukraine concerning compliance with the Constitution (constitutionality) of sub-paragraphs 1 and 9 paragraph 35.7 Section II «Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine» of the Law «On the State Budget of Ukraine for FY 2008 and Amending Some Legislative Acts of Ukraine» on the grounds of Article 45.3 of the Law «On the Constitutional Court of Ukraine» — absence of jurisdiction of the Constitutional Court over issues raised by the constitutional petition.

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Кампа В. М. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II, пункту 3 розділу III Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» і 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 67 розділу I, пунктів 1–4, 6–22, 24–100 розділу II Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України»

(справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України)

У Рішенні від 22 травня 2008 року № 10-рп/2008 (далі — Рішення) Конституційний Суд України визнав окремі оспорювані в конституційних поданнях положення Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» такими, що не відповідають Конституції України. Не заперечуючи в цілому правовий і справедливий характер Рішення, слід зазначити, що Конституційний Суд України, обмежившись формально-юридичним розглядом порушених у ньому питань (хоча без такого підходу їх вирішення є неможливим), залишив поза увагою деякі принципові засади державного забезпечення соціальних прав громадян. У зв'язку з цим на підставі статті 64 Закону України «Про Конституційний Суд України» вважаю за доцільне висловити окрему думку стосовно Рішення.

Конституційний Суд України у ряді рішень (від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004; від 24 березня 2005 року № 2-рп/2005; від 20 червня 2007 року № 5-рп/2007) сформулював правові позиції стосовно такого елементу права й справедливості, як принцип пропорційності. У контексті зазначених рішень йшлося, передусім, про необхідність додержання цього принципу при запровадженні певних обумовлених відповідною законодавчою метою обмежень прав громадян. На нашу думку, принцип пропорційності у правовій державі має зумовлювати дії її, зокрема, законодавчого органу у сфері соціального захисту громадян. Тому законодавець при прийнятті законів стосовно забезпечення соціально-економічних прав людини і громадянина повинен додержуватися принципу пропорційності між соціальним захистом громадян та фінансовими можливостями держави, між інтересами кожної особи та держави.

Однак під час розгляду справи, у якій було прийнято Рішення, Конституційний Суд України не врахував вимоги принципу пропорційності й тому не зміг визначити свої правові позиції з цього питання.

Принцип збалансованості інтересів людини з інтересами суспільства сформульовано, зокрема, у практиці Європейського суду з прав людини. Так, у справі

«Сорін проти Сполученого Королівства» («Soering v. United Kingdom») в рішенні від 7 липня 1989 року Суд зазначив, що Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року «спрямована на пошук справедливого співвідношення між потребами, пов'язаними з інтересами суспільства загалом, і вимогами захисту основних прав людини». У справі «Ріс проти Сполученого Королівства» («Rees v. United Kingdom») у рішенні від 17 жовтня 1986 року цим Судом було зазначено, що, з'ясовуючи, чи існує позитивне зобов'язання держави стосовно людини, «належить врахувати справедливий баланс, який має бути встановлений між інтересами всього суспільства й інтересами окремої людини».

Як відомо, реалізація соціальних прав передбачає «позитивні» дії держави, а отже, залежить від її фінансового стану. Це дістало відображення у Загальній декларації прав людини 1948 року, згідно з якою кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення, здійснення необхідних для підтримання її гідності, вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави (стаття 22), а також у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, який встановлює загальний обов'язок держав забезпечувати здійснення цих прав у максимальних межах наявних ресурсів (стаття 2).

Не всі соціальні права в Конституції України визначені із зазначенням конкретних обов'язків держави щодо їх забезпечення. Безпосередньому забезпеченню і судовому захисту підлягають лише ті конституційно чи законодавчо закріплені соціальні права, стосовно яких Конституцією України або чинним законодавством передбачено конкретні позитивні дії держави (наприклад, право кожного, хто працює, на відпочинок, передбачене статтею 45 Конституції України). Визначені ж у цілому соціальні права реалізуються за наявності у держави відповідних економічних ресурсів (наприклад, право кожного на житло, передбачене частиною першою статті 47 Конституції України).

Окремий різновид соціальних прав становлять так звані професійні права — соціальні права категорій осіб, об'єднаних за ознакою здійснення ними певних видів діяльності. До таких категорій належать судді, військовослужбовці, працівники правоохоронних органів тощо. Соціальні права цих категорій осіб є складовою їхнього статусу, сприяють виконанню ними своїх функцій, а отже, беззаперечно підлягають державному забезпеченню та судовому захисту. Тому Конституційний Суд України у своєму Рішенні цілком справедливо визнав неконституційними положення Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України», що обмежували соціальний захист суддів та працівників судів.

У результаті нехтування державою принципом пропорційності при законодавчому забезпеченні соціальних прав громадян має місце нераціональне використання бюджетних коштів у соціальній сфері. Така практика не узгоджується з конституційною ідеологією бюджетних відносин, зокрема видатків на соціальний захист громадян, закладеною в принципах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами та збалансованості бюджету України (стаття 95 Конституції України).

Отже, формально-юридичний підхід до аналізу та оцінки конституційності закону про Державний бюджет України на 2008 рік, який переважає у Рішенні, не є оптимальним, оскільки цей підхід лише частково вирішує проблему захисту соціальних прав громадян. З іншого боку, такий підхід не заохочує владу до збалансування соціального захисту громадян та фінансових можливостей держави. Тільки так влада може спрямовувати свою політику на проведення соціальних реформ, зокрема, здійснити перехід до адресної допомоги з урахуванням реального соціально-економічного стану громадян, до грошових компенсацій (замість соціальних пільг) тощо. Адже за формально-юридичного підходу Конституційного Суду України до питань оцінки конституційності закону про Державний бюджет України радикальна соціальна реформа, особливо з урахуванням демографічної кризи у країні, ще довго може не відбутися.

Розглядаючи питання про конституційність закону про Державний бюджет України в частині соціального захисту громадян, Конституційний Суд України насамперед повинен брати до уваги додержання принципу пропорційності. Суб'єкти права на конституційне подання завжди будуть невдоволені рівнем соціального захисту громадян у цьому законі, але їх вимоги Суд повинен співвідносити із законодавчо визначеними фінансовими можливостями держави. Тоді Конституційний Суд України зможе забезпечити неухильне додержання законодавцем положень Конституції України, а суспільству гарантувати соціальний захист громадян в межах фінансових можливостей держави.

Суддя Конституційного Суду України

В. Кампо

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Ткачука П. М. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II, пункту 3 розділу III Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» і 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 67 розділу I, пунктів 1–4, 6–22, 24–100 розділу II Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України»
(справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України)

На підставі статті 64 Закону України «Про Конституційний Суд України» висловлюю окрему думку стосовно зазначеного Рішення Конституційного Суду України (далі — Рішення).

1. Закон про Державний бюджет України регулює відносини у сфері формування та використання фінансових ресурсів, затверджує повноваження органів державної влади здійснювати виконання бюджету. За своєю суттю він є спеціальним законом, оскільки регламентує специфічну сферу суспільних відносин. Виключно ним визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, їх розмір і цільове спрямування. Дія закону про Державний бюджет України обмежена календарним роком, регулярно здійснюються звіти і контроль за його виконанням. Особливістю цього закону є і те, що при здійсненні бюджетного процесу нормативно-правові акти застосовуються лише в частині, в якій вони не суперечать його положенням.

Приймаючи Рішення, слід було також враховувати те, що закони, які впливають на формування доходної чи видаткової частини бюджетів, повинні бути офіційно оприлюднені до 15 серпня року, що передує плановому (частина третя статті 27 Бюджетного кодексу України); зміни і доповнення до законів України про оподаткування стосовно надання пільг, зміни податків, зборів (обов'язкових платежів), механізму їх сплати мають вноситися до них не пізніше, ніж за шість місяців до початку нового бюджетного року (частина восьма, дев'ята статті 1 Закону України «Про систему оподаткування»).

Зазначене, а також положення частини другої статті 38 Бюджетного кодексу України щодо предметів правового регулювання дають підстави вважати, що законом про Державний бюджет України, в силу його специфіки, безпосередньо не можна змінювати інші закони, припиняти їх дію чи скасовувати їх.

2. Взнявши за критерій оцінки на конституційність правову позицію Конституційного Суду України щодо недопустимості законом про Державний бюджет України здійснювати внесення змін до чинних законів України, зупиняти дію окремих законів України та/або будь-яким чином змінювати визначене іншими законами України правове регулювання суспільних відносин, Конституційний Суд України у пункті 6 Рішення детально не дослідив положення пункту 19 розділу II Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (далі — Закон) і, зокрема, чи були раніше врегульовані у законодавчому порядку розміри і механізм внесення до бюджету перелічених в ньому платежів (підпункти 1–6), тобто не з'ясував, чи є теперішній перелік і розміри платежів результатом змін інших законів, чи ці положення є, власне, органічною частиною оспорюваного Закону. З'ясування цих обставин дало б можливість у повному обсязі об'єктивно оцінити на конституційність положення всього пункту 19 розділу II Закону.

3. Мотивуючи неконституційність положень Закону щодо обмеження матеріального забезпечення суддів і працівників судів, Конституційний Суд України посилається на положення статті 22 Конституції України, в якій наголошується на недопустимості звуження змісту і обсягу існуючих прав і свобод при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних. Але тут ідеться не про права людини, а про правовий статус посадових (службових) осіб, який визначається наданими їм повноваженнями та гарантіями їх здійснення. Тому підставою для визнання неконституційними цих положень Закону треба вважати правову позицію Конституційного Суду України, вироблену ним шляхом тлумачення статті 126 Конституції України і положень Закону України «Про судоустрій України», щодо того, що однією з основних гарантій незалежності суддів є їх належне матеріальне, побутове та соціальне забезпечення, а його зменшення є фактичним зниженням рівня незалежності суддів, що суперечить зазначеній статті Конституції України.

4. Конституційний Суд України у Рішенні мав би чіткіше визначитись щодо такої важливої складової незалежності суддів, як їх житлове забезпечення. У підпункті 7.1 пункту 7 мотивувальної частини Рішення Суд цілком слушно зауважує, що передбачений статтею 130 Конституції України порядок, коли утримання судів здійснюється шляхом визначення у Державному бюджеті України окремого видатку, є важливою конституційною гарантією забезпечення правового статусу суддів.

Водночас у підпункті 7.4 пункту 7 мотивувальної частини Рішення Конституційний Суд України дійшов висновку, що виключення із Закону України «Про статус суддів» положення, що житлом суддів вищих судів забезпечує Кабінет Міністрів України, а суддів інших судів — місцеві органи виконавчої влади, обмежило «раніше існуючі їх можливості для реалізації цього права», тобто призвело до звуження змісту і обсягу існуючих прав і свобод. Оскільки предметом конституційного подання є саме Закон, то слід було з'ясувати, чи передбачаються в ньому витрати на житло для суддів в розділі, в якому йдеться про утримання судів, чи закон про Державний бюджет України раніше передбачав окремий порядок (ме-

ханізм) фінансування щодо забезпечення суддів житлом. Тоді скасування такого порядку можна було б визнавати неконституційним з підстав недопущення зменшення рівня незалежності суддів, а не з підстав, визначених статтею 22 Конституції України. Водночас, за будь-яких обставин, підставою неконституційності тут є недопустимість законом про Державний бюджет України вносити зміни до Закону України «Про статус суддів».

5. Стосовно висновку Суду, що виключення із Закону України «Про судоустрій України» положення про те, що розмір заробітної плати працівників апарату судів та працівників державної судової адміністрації, їх побутове забезпечення і рівень соціального захисту не можуть бути меншими, ніж у відповідних категорій державних службовців апаратів законодавчої та виконавчої влади, є таким, що призводить до звуження змісту і обсягу прав працівників апарату судів, то і він потребує уточнення.

Працівники апарату судів є тією категорією працівників, які мають пряме відношення до здійснення правосуддя. Тому для забезпечення принципів самостійності судів, незалежності суддів та в цілому незалежного та неупередженого правосуддя вони також повинні мати певний рівень захисту. Такий рівень визначив Закон України «Про судоустрій України» (статті 123, 130), прирівнявши їх у матеріальному, побутовому та соціальному забезпеченні до відповідних категорій державних службовців апаратів законодавчої і виконавчої влади, вказавши, що такий рівень не може бути меншим, що є ознакою порядку фінансування судів. Отже, виключення Законом цього положення і настання невизначеності щодо рівня матеріального, побутового забезпечення та соціального захисту працівників апарату судів суперечить принаймні двом правовим позиціям Конституційного Суду України, що вироблені ним в рішеннях від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007 та від 18 червня 2007 року № 4-рп/2007, зокрема щодо недопустимості законом про Державний бюджет України вносити зміни та зупиняти дію чинних законів України, встановлювати додаткове правове регулювання відносин, що є предметом інших законів, а також щодо того, що особливий порядок фінансування судів і діяльності суддів є однією з конституційних гарантій їх незалежності і спрямований на забезпечення належних умов для здійснення незалежного правосуддя.

Суддя Конституційного Суду України

П. Ткачук

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Шишкіна В. І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II, пункту 3 розділу III Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» і 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 67 розділу I, пунктів 1–4, 6–22, 24–100 розділу II Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України)

Рішенням Конституційного Суду України від 22 травня 2008 року (далі — Рішення) визнано неконституційними окремі положення Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2007 року № 107–VI (Відомості Верховної Ради України, 2008 р., №№ 5–8, ст. 78) (далі — Закон).

Стосовно цього Рішення висловлюю таку думку.

1. Конституційний Суд України Ухвалою від 18 березня 2008 року № 18-уп/2008 об'єднав в одне провадження у справі конституційні подання Верховного Суду України і 101 народного депутата України, розглянувши вимоги авторів клопотань у наближеній мотиваційній сукупності. Саме об'єднання конституційних проваджень відповідно до статті 58 Закону України «Про Конституційний Суд України» можливе, якщо це стосується того самого питання і передбачає єдність, як предметну у спірних правовідносинах, так і правового обґрунтування (мотивацію) відповідних вимог. Щодо справи, яка розглядається, то предмет спору один, але аргументація, яку суб'єкти конституційних подань застосували для обґрунтування своїх позицій, має відмінності.

2. Верховний Суд України порушив питання про перевірку на відповідність Конституції України окремих положень Закону, які стосуються обмеження матеріального забезпечення носіїв судової влади (суддів судів загальної юрисдикції) і працівників апарату цих судів, спираючись в основному на положення статей 126, 130 Конституції України, а також на положення її статті 22. Мотиваційне посилання на статтю 22 Конституції України в цьому поданні є сумнівним, оскільки положення цієї статті і супутніх їй конституційних статей стосується прав людини, а не гарантій забезпечення незалежної поведінки спеціальної категорії службовців при виконанні ними своїх повноважень. Проте ця доктринальна

похибка не викривляє основну правову мотивацію конституційного подання Верховного Суду України, яка ґрунтується на принципі, закладеному у статті 126 Конституції України, за яким матеріальне забезпечення судді є одним із основних і найважливіших елементів забезпечення незалежного статусу носія судової влади у здійсненні ним конституційних службових повноважень. Наведене обґрунтування є достатнім для визнання положень Закону, в яких ідеться про зменшення матеріального забезпечення суддів і працівників апарату судів, такими, що суперечать принципам Конституції України.

3. Щодо конституційного подання 101 народного депутата України варто зазначити, що аргументація побудована на одній з правових позицій, яку Конституційний Суд України виклав у Рішенні від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007 у справі про Закон України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» (справа про соціальні гарантії) — про особливий статус закону про Державний бюджет України (далі — закон про Держбюджет), що впливає з положень статей 95, 97 Конституції України (далі — Рішення № 6-рп/2007). Таке дозоване використання правової позиції Конституційного Суду України є помилковим.

У Рішенні № 6-рп/2007 і в попередніх рішеннях при розгляді питань щодо конституційності окремих положень закону про Держбюджет Конституційний Суд України закладав висхідний принцип — рівень соціальної забезпеченості, який раніше був встановлений для громадян України, не може бути обмеженим. Саме тому в Рішенні № 6-рп/2007 Конституційний Суд України зробив особливий наголос на положеннях Основного Закону держави, що стосуються гарантій соціальних прав людини, яку в Україні визнано найвищою соціальною цінністю суспільства (підпункти 3.1, 3.2 пункту 3, абзац восьмий пункту 4 мотивувальної частини).

У цьому контексті посилання на особливий статус закону про Держбюджет мало допоміжне, а не основне значення. Головна теза Рішення № 6-рп/2007 полягає в тому, що законом про Держбюджет не може бути зупинено дію законів, внесено до них зміни чи доповнення, змінено регулювання правових відносин за умов, що цими діями скасовується або звужується зміст та обсяг існуючих прав і свобод людини.

Якщо ж вказані положення закону про Держбюджет не скасовують і не звужують прав і свобод людини і громадянина, то із Рішення № 6-рп/2007 не можна зробити висновок про беззаперечні підстави для визнання таких положень неконституційними.

Це, мабуть, розуміли і народні депутати України, оскільки передбачливо не порушили у своєму конституційному поданні питання про визнання неконституційними положень пунктів 5 і 23 розділу II Закону, оскільки зазначені положення не звужують, а навпаки, розширюють соціальні гарантії прав громадян України. Навіть цим підтверджується наявність логічної пастки для Рішення у частині звернення 101 народного депутата України. Якщо додержуватися лише припису Конституційного Суду України про формальне дотримання архітекτονіки закону про Держбюджет, то на підставі частини третьої статті 61 Закону України «Про Конституційний Суд України» належить визнати неконституційним увесь розділ II Закону, а не його окремі положення, але це потягне за собою визнання некон-

ституційними пунктів 5, 23 розділу II Закону, що буде ущемленням соціальних гарантій людини.

Посилаючись формально на Рішення № 6-рп/2007, народні депутати України у своєму конституційному поданні не дотрималися основної вимоги пункту 4 частини другої статті 39, частини першої статті 71 Закону України «Про Конституційний Суд України» — не обґрунтували невідповідність Закону положенням Конституції України у тій частині, яка була предметом їхнього конституційного подання, тому відповідно до вказаних норм мають місце підстави для припинення провадження в цій частині об'єднаної справи на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Суддя Конституційного Суду України

В. Шишкін

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційними поданнями 56 та 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України в редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та місцевих рад»

м. Київ
27 травня 2008 року
№ 11-рп/2008

Справа № 1-15/2008

Конституційний Суд України у складі суддів:

Стрижака Андрія Андрійовича — головуючого,
Бринцева Василя Дмитровича,
Джуня В'ячеслава Васильовича,
Дідківського Анатолія Олександровича,
Домбровського Івана Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Мачужак Ярослави Василівни,
Стецюка Петра Богдановича — доповідача,
Ткачука Павла Миколайовича,
Шишкіна Віктора Івановича,

за участю представників суб'єкта права на конституційне подання Мірошниченка Юрія Романовича, Головатого Сергія Петровича — народних депутатів України, Постійного представника Верховної Ради України у Конституційному Суді України Селіванова Анатолія Олександровича, Представника Президента України у Конституційному Суді України Ставніччук Марини Іванівни,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційними поданнями 56 та 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України в редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та місцевих рад» від 12 січня 2007 року № 602-V (Відомості Верховної Ради України, 2007 р., № 13, ст. 134) (далі — Закон № 602-V).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» стали конституційні подання 56 та 48 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 71 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність спору щодо конституційності окремих положень законів України в редакції Закону № 602-V.

Заслухавши суддю-доповідача Стецюка П. Б., пояснення Мірошніченка Ю. Р., Головатого С. П., Селіванова А. О., Ставнійчук М. І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Суб'єкти права на конституційне подання — 56 та 48 народних депутатів України — звернулися до Конституційного Суду України з клопотаннями визнати неконституційними положення:

— пункту 2 частини першої, частин четвертої, п'ятої, шостої статті 5, частини п'ятої статті 27, пункту 3 частини першої статті 37 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» від 11 липня 2002 року № 93-IV в редакції Закону № 602-V;

— частини сьомої статті 6, статті 7, частини четвертої (за конституційним поданням 48 народних депутатів України — частини п'ятої) статті 15¹ Закону України «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим» від 10 лютого 1998 року № 90/98-ВР у редакції Закону № 602-V;

— пункту 5 частини першої статті 23, частини другої статті 78 Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 6 квітня 2004 року № 1667-IV в редакції Закону № 602-V;

— пункту 8 частини першої статті 21 Закону України «Про Центральну виборчу комісію» від 30 червня 2004 року № 1932-IV в редакції Закону № 602-V;

— абзацу третього підпункту 1, абзаців третього, восьмого, дев'ятого, десятого, одинадцятого, дванадцятого підпункту 2, абзацу шостого (за конституційним поданням 48 народних депутатів України — абзацу третього) підпункту 3 пункту 1, абзаців третього, шостого, сьомого, восьмого, дев'ятого підпункту 1, абзацу сьомого підпункту 2 пункту 2, абзацу третього підпункту 1, абзацу третього підпункту 2 пункту 3, абзацу другого підпункту 1 пункту 4 розділу I, пункту 1 розділу II «Прикінцеві положення» Закону № 602-V.

Автори клопотання — 56 народних депутатів України — вважають, що положення пункту 3 частини першої статті 37 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» у редакції Закону № 602-V щодо відкликання виборцями обраного ними депутата місцевої ради у разі невідповідності практичної діяльності депутата основним принципам і положенням програми політичної партії (виборчого блоку політичних партій), за виборчим списком якої він був обраний депутатом місцевої ради, суперечить частині першій статті 34, частинам другій, четвертій статті 36, частині першій статті 64 Конституції України.

Положення статті 7 Закону України «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим» та пункту 2 частини першої, частин четвертої, п'ятої статті 5 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» у редакції Закону № 602-V щодо права вищого керівного органу політичної партії (виборчого блоку політичних партій) приймати рішення про відкликання та дострокове припинення повноважень депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутата місцевої ради (крім депутата сільської, селищної ради) «з інших підстав, встановлених вищим керівним органом політичної партії (виборчого блоку політичних партій)» суперечать статтям 1, 7, 71, частинам першій, третій статті 140, частинам першій, третій статті 141 Конституції України.

На думку суб'єкта права на конституційне подання — 48 народних депутатів України, норми законів, що становлять правовий механізм дострокового припинення за рішенням вищого керівного органу політичної партії (виборчого блоку політичних партій) повноважень депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевої ради, обраного шляхом народного волевиявлення, суперечать вимогам статей 5, 69 Конституції України щодо обов'язковості результатів виборів і є посяганням на здійснення влади народом безпосередньо, звужують зміст гарантованої статтею 38 Конституції України права громадян бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також порушують приписи статті 22 Конституції України, за якою конституційні права і свободи людини і громадянина гарантуються і не можуть бути скасовані.

Наділення вищих керівних органів політичних партій (виборчих блоків політичних партій) правом дострокового припинення повноважень депутатів місцевих рад без надання такого права іншим громадянам-виборцям, які не є членами партій, і навіть членам партій, які не входять до складу вищого керівного органу партії, не відповідає вимогам частин першої, другої статті 24, частини четвертої статті 37 Конституції України щодо рівності громадян у правах і свободах, неможливості існування привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, за належність чи неналежність до політичних партій, вимогам статей 140, 141 Конституції України стосовно прав територіальних громад самостійно вирішувати питання місцевого значення, здійснювати місцеве самоврядування через органи місцевого самоврядування шляхом обрання депутатів відповідних рад.

Надання Центральної виборчій комісії повноважень територіальних виборчих комісій визнавати обраними, реєструвати кандидатів у депутати місцевих рад (пункт 8 частини першої статті 21 Закону України «Про Центральну виборчу комісію» в редакції Закону № 602-V) суперечить статтям 55, 124 Конституції України, оскільки передбачає несудовий порядок встановлення неправомірної бездіяльності територіальних виборчих комісій.

У конституційних поданнях стверджується, що визначення кола осіб, на яких поширюється дія пункту 1 розділу II «Прикінцеві положення» Закону № 602-V, суперечить вимогам статті 58 Конституції України. На думку народних депутатів України, дія Закону № 602-V має застосовуватися лише до тих депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад, які були (будуть) обрані після набрання ним чинності.

2. Позиції щодо порушених у конституційних поданнях питань висловили Президент України, Голова Верховної Ради України, науковці Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Одеської національної юридичної академії.

3. Під час пленарного засідання Конституційного Суду України представники суб'єктів права на конституційне подання підтримали клопотання, викладені в конституційних поданнях, а представники Верховної Ради України, Президента України, відповідно підтвердили позиції тих органів, які вони представляють.

4. Конституційний Суд України, вирішуючи порушені у конституційному поданні питання, виходить з такого.

4.1. Згідно з частиною другою статті 5 Конституції України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. У Рішенні Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 (справа про здійснення влади народом) дано тлумачення цього положення Основного Закону України, відповідно до якого «влада народу є первинною, єдиною і невідчужуваною та здійснюється народом шляхом вільного волевиявлення через вибори, референдум, інші форми безпосередньої демократії у порядку, визначеному Конституцією та законами України, через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, сформовані відповідно до Конституції та законів України» (абзац перший пункту 1 резолютивної частини). Важливою складовою механізму здійснення влади народом є встановлені законодавцем виборчі системи, зміст яких має значення для характеру відповідного представницького мандата та особливостей функціонування інституту конституційної відповідальності в системі представницьких органів.

4.2. В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування (частина перша статті 7 Конституції України) як право територіальної громади — жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста — самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України (частина перша статті 140 Конституції України). Основний Закон держави визначає загальні засади місцевого самоврядування в Україні (розділ XI), на основі та на виконання яких (частина друга статті 8) приймаються закони, що безпосередньо врегульовують питання організації місцевого самоврядування, формування, діяльності та відповідальності органів місцевого самоврядування (стаття 146). Законодавчому регулюванню підлягають і ті питання організації місцевого самоврядування, які безпосередньо не врегульовані Конституцією України (абзац перший пункту 4 мотивувальної частини, абзац п'ятий пункту 1 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України від 18 червня 2002 року № 12-рп/2002 у справі про об'єднання територіальних громад).

Повноваження, порядок формування і діяльності Верховної Ради Автономної Республіки Крим визначаються Конституцією України та законами України, нор-

мативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим з питань, віднесених до її компетенції (частина четверта статті 136 Конституції України). Відповідні положення закріплені в частині п'ятій статті 24 Конституції Автономної Республіки Крим.

4.3. Системний аналіз положень частини другої статті 19, пунктів 15, 20 частини першої статті 92, частини четвертої статті 136, частини третьої статті 140, статті 146 Конституції України (з урахуванням правової позиції Конституційного Суду України, викладеної у Рішенні від 18 червня 2002 року № 12-рп/2002) поряд з іншими її положеннями, зокрема частини другої статті 5 («народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування»), частини другої статті 36 («політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян»), частини першої статті 38 («громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами...»), частини другої статті 71 («виборцям гарантується вільне волевиявлення»), дає підстави для висновку, що питання організації і діяльності Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад, правовий статус, гарантії діяльності, в тому числі підстави та порядок відкликання депутатів таких рад, Конституцією України не визначені. У частині першій статті 92 Конституції України встановлено, що виключно законами України визначаються засади місцевого самоврядування (пункт 15), організація і порядок проведення виборів і референдумів (пункт 20).

4.4. Систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, засади організації та діяльності, правового статусу і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування визначено у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні». Відповідно до частини одинадцятої статті 49 цього Закону «повноваження депутатів, порядок організації і гарантії депутатської діяльності визначаються Конституцією України, цим Законом, законом про статус депутата, іншими законами». Повноваження, порядок організації і діяльності Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад, правовий статус, гарантії діяльності та порядок відкликання депутатів таких рад визначені відповідно у законах України «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим», «Про статус депутатів місцевих рад».

Після внесення змін до зазначених законів були встановлені додаткові підстави для відкликання депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутата місцевої ради за рішенням вищого керівного органу політичної партії (виборчого блоку політичних партій), за виборчим списком якої він був обраний депутатом ради. Такими підставами, зокрема, є невходження депутата (крім депутата сільської, селищної ради) до складу депутатської фракції відповідної місцевої організації політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або його виходу зі складу такої депутатської фракції внаслідок подання ним особистої заяви про вихід із депутатської фракції, або його переходу в іншу депутатську фракцію.

5. Змінами до законів України «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим», «Про статус депутатів місцевих рад», крім підстав для відкликання депу-

татів — «виходу», «невходження», «переходу», передбачено також право вищого керівного органу політичної партії (виборчого блоку політичних партій) приймати рішення про відкликання депутата відповідної ради, за виборчим списком відповідної організації якої він був обраний депутатом ради, з «інших підстав, встановлених вищим керівним органом політичної партії (виборчого блоку політичних партій)». Вказаним положенням законодавець фактично надав право вищому керівному органу політичної партії (виборчого блоку політичних партій) на свій розсуд визначати підстави для відкликання депутата відповідної ради.

Правовий статус, відповідальність, порядок та умови припинення повноважень депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад повинні визначатися законом. Надання права вищому керівному органу політичної партії (виборчого блоку політичних партій) відкликати депутата відповідної ради з «інших підстав, встановлених вищим керівним органом політичної партії (виборчого блоку політичних партій)» не відповідає вимогам пунктів 15, 20 частини першої статті 92, частини четвертої статті 136, частини третьої статті 140, статті 146 Конституції України. Відповідна позиція висловлена Конституційним Судом України в абзаці п'ятому підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 9 лютого 2000 року № 1-рп/2000 (справа про місцеве самоврядування).

На підставі викладеного Конституційний Суд України дійшов висновку про невідповідність Конституції України (неконституційність) положень законів України «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим» та «Про статус депутатів місцевих рад» у редакції Закону № 602-V щодо надання права вищому керівному органу політичної партії (виборчого блоку політичних партій) приймати рішення стосовно відкликання депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевої ради, за виборчим списком відповідної організації якої він був обраний депутатом ради з «інших підстав, встановлених вищим керівним органом політичної партії (виборчого блоку політичних партій)».

6. Народні депутати України звернулися з клопотаннями визнати неконституційним пункт 1 розділу II «Прикінцеві положення» Закону № 602-V, за яким «цей Закон набирає чинності з дня його опублікування і його дія поширюється на депутатів місцевих рад (крім депутатів сільських, селищних рад), обраних 26 березня 2006 року».

Конституція України закріплює принцип, за яким закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи (частина перша статті 58). Рішенням Конституційного Суду України від 9 лютого 1999 року № 1-рп/99 (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів) дано офіційне тлумачення цих положень Основного Закону України, відповідно до якого дію нормативно-правового акта в часі треба розуміти так, що вона починається з моменту набрання цим актом чинності і припиняється із втратою ним чинності, тобто до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце (абзац другий пункту 2 мотивувальної частини).

Відповідно до частини п'ятої статті 94 Конституції України закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування. Пунктом 1 розділу II «Прикінцеві положення» Закону № 602-V передбачено, що він «набирає чинності з дня його опублікування...». Таким чином, визначений у Законі № 602-V момент набрання чинності «з дня його опублікування» відповідає Конституції України (є конституційним).

Системний аналіз статей 58, 94 Конституції України, правових позицій Конституційного Суду України, висловлених у зазначеному Рішенні, дає підстави дійти висновку, що поширення дії Закону № 602-V на депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад, обраних 26 березня 2006 року, не суперечить Конституції України. Чинність Закону № 602-V поширюється лише на ті правовідносини, які виникли після його опублікування (набрання чинності).

7. У конституційному поданні 48 народних депутатів України порушено питання про визнання неконституційними положень законів України «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим», «Про статус депутатів місцевих рад» у частині надання права вищому керівному органу політичної партії (виборчого блоку політичних партій) приймати рішення про відкликання та дострокове припинення повноважень депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутата місцевої ради (крім депутата сільської, селищної ради), якщо такий депутат не подав заяву до відповідної ради про входження його до складу депутатської фракції відповідної місцевої організації політичної партії (виборчого блоку політичних партій), за виборчими списками відповідної організації якої його було обрано депутатом відповідної ради, або вийшов зі складу депутатської фракції (подав особисту заяву про вихід зі складу депутатської фракції), або перейшов в іншу депутатську фракцію.

Згідно з вимогами пункту 4 частини другої статті 39, частини першої статті 71 Закону України «Про Конституційний Суд України» обов'язковою умовою для відкриття конституційного провадження у справі про вирішення питання щодо неконституційності правового акта, його окремих положень є надання суб'єктом права на конституційне подання аргументів, які свідчили б про невідповідність положень цього акта саме нормам Конституції України або про порушення встановленої Конституцією України процедури його розгляду, ухвалення, набрання ним чинності.

Народні депутати України вказали лише норми Основного Закону України, зробили посилання на окремі рішення Конституційного Суду України, проте правового обґрунтування неконституційності оспорюваних положень законів не навели. Таким чином, суб'єкт права на конституційне подання не дотримав вимог Закону України «Про Конституційний Суд України», що згідно з пунктом 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» є підставою для припинення провадження у справі.

7.1. Суб'єкт права на конституційне подання — 56 народних депутатів України — стверджує, що положення пункту 3 частини першої статті 37 Закону

України «Про статус депутатів місцевих рад» не відповідають вимогам частини першої статті 34, частин другої, четвертої статті 36, частини першої статті 64 Конституції України. Однак у поданні не зазначено, в чому саме полягає невідповідність цих положень Основному Закону України. Не містить правового обґрунтування клопотання суб'єкта права на конституційне подання щодо визнання неконституційними положень частин першої, другої статті 7 Закону України «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим», зокрема щодо права та підстав відкликання виборцями обраного ними депутата. Таким чином, конституційне провадження в цій частині підлягає припиненню на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України».

7.2. Клопотання 48 народних депутатів України не містить правової аргументації неконституційності пункту 5 частини першої статті 23, частини другої статті 78 Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», пункту 8 частини першої статті 21 Закону України «Про Центральну виборчу комісію», що також є підставою для припинення конституційного провадження відповідно до пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Суб'єкт права на конституційне подання вважає, що норми вказаних законів «передбачають несудовий порядок встановлення неправомірної бездіяльності територіальних виборчих комісій та підстави передачі Центральній виборчій комісії повноважень територіальних виборчих комісій визнавати обраним, реєструвати кандидатів у депутати місцевих рад, а також не передбачають судового захисту від відповідних неправомірних дій, що не відповідає змісту статей 55, 124 Конституції України». У конституційному поданні, по суті, йдеться про недостатнє врегулювання правових відносин законодавчим органом щодо визнання обраним, реєстрації наступного за черговістю кандидата у депутати територіальною виборчою комісією, Центральною виборчою комісією у разі дострокового припинення його повноважень за рішенням вищого керівного органу політичної партії (виборчого блоку політичних партій) без правового обґрунтування невідповідності вказаних положень законів України саме приписам Основного Закону України.

За змістом статей 147, 150 Конституції України до повноважень Конституційного Суду України належить вирішення питань про відповідність саме Конституції України законів та інших актів Верховної Ради України. Питання, які потребують законодавчого врегулювання, не належать до повноважень Конституційного Суду України. Прийняття законів, у тому числі внесення змін до чинних, є виключним повноваженням Верховної Ради України, яка у законодавчому порядку може вирішити питання щодо зміни або доповнення положень законів, наведених у конституційному поданні (статті 75, 85 Конституції України). Ця обставина є підставою для припинення провадження у справі згідно з пунктом 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 39, 40, 45, 51, 61, 71, 73, 82 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

вирішив:

1. Визнати такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), положення:

— пункту 1 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та місцевих рад» від 12 січня 2007 року № 602-V, за якими його дія поширюється «на депутатів місцевих рад (крім депутатів сільських, селищних рад), обраних 26 березня 2006 року відповідно до Закону України від 6 квітня 2004 року «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» щодо тих правовідносин, які виникли після набрання чинності цим Законом.

2. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення:

— пункту 2 частини першої, частин четвертої, п'ятої статті 5 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» від 11 липня 2002 року № 93-IV, частин третьої, четвертої, п'ятої статті 7 Закону України «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим» від 10 лютого 1998 року № 90/98-ВР у частині надання права достроково припинити повноваження депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутата місцевої ради за рішенням вищого керівного органу політичної партії (виборчого блоку політичних партій), за виборчим списком політичної партії (виборчого блоку політичних партій) якої він був обраний депутатом, з «інших підстав, встановлених вищим керівним органом політичної партії (виборчого блоку політичних партій)».

3. Припинити конституційне провадження у справі в частині щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) положень:

— пункту 2 частини першої, частин четвертої, п'ятої, шостої статті 5, частини п'ятої статті 27, пункту 3 частини першої статті 37 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад», частини сьомої статті 6, статті 7, частини четвертої статті 15¹ Закону України «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим» в частині, що не визнані неконституційними, на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України»;

— абзацу третього підпункту 1, абзаців третього, восьмого, дев'ятого, десятого, одинадцятого, дванадцятого підпункту 2, абзацу шостого підпункту 3 пункту 1, абзаців третього, шостого, сьомого, восьмого, дев'ятого підпункту 1, абзацу сьомого підпункту 2 пункту 2, абзацу третього підпункту 1, абзацу третього підпункту 2 пункту 3, абзацу другого підпункту 1 пункту 4 розділу I Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та місцевих рад» на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України, цим Законом;

— пункту 5 частини першої статті 23, частини другої статті 78 Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 6 квітня 2004 року № 1667–IV, пункту 8 частини першої статті 21 Закону України «Про Центральну виборчу комісію» від 30 червня 2004 року № 1932–IV на підставі пунктів 2, 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України, цим Законом, та невідомість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

4. Положення законів України «Про статус депутатів місцевих рад», «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим», визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

5. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточною і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

● *Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine no. 11-rp/2008 dd. May 27, 2008 on a case upon a constitutional petition of 56 and 48 national deputies of Ukraine concerning compliance with the Constitution (constitutionality) of individual provisions of laws of Ukraine in the wording of the Law «On Amending Some Laws of Ukraine on the Status of Deputies of the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea and Local Councils»*

According to provisions of Article 5.2 of the Constitution, the only bearer of sovereignty and the only source of power in Ukraine is the people. The people exercise power directly and through bodies of state power and bodies of local self-government. An important component of the mechanism of exercising power by the people are election systems established by legislators, contents of which are important for determining the nature of a respective representative mandate and specific characteristics of functioning of the institute of constitutional responsibility in the system of representative bodies.

The Fundamental Law provides for the basic principles of local self-government in Ukraine (Chapter XI), on the basis and for implementation of which (Articles 8.2) laws are adopted to directly regulate the issues of local self-governance as well as the procedure for formation, activities and responsibilities of local self-government bodies (Article 146). Issues related to organization of local self-governances that are not directly regulated by the Constitution are also subject to legislative regulation.

Powers and authorities, the procedure of formation and activities of the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea are determined by the Constitution

and Laws of Ukraine, normative legal acts of the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea on issues falling within its terms of reference (Article 136.4 of the Constitution). Respective provisions are provided for in Article 24.5 of the Constitution of the Autonomous Republic of Crimea.

System analysis of provisions of Articles 19.2, 92.1.15, 92.1.20, 136.4, 140.3, 146 of the Constitution along with other provisions thereof, namely Articles 5.2, 36.2, 38.1, 71.2, gives grounds to conclude that the issues related to organization and activities of the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea, local councils legal status, guarantees of activities, including the grounds and procedure for recalling deputies of these councils are not provided for in the Constitution. Pursuant to Article 92.1 of the Constitution, principles of local self-government (sub-paragraph 15), organization and procedure for conducting election and referenda (sub-paragraph 20) are determined exclusively by laws of Ukraine.

The system and guarantees of local self-government in Ukraine, principles of organization and activities, legal status and responsibilities of local-self-government bodies and officers are set forth in the Law of Ukraine «On Local Self-Government in Ukraine». According to Article 49.11 of this Law, «powers and authorities of deputies' activities are determined in the Constitution of Ukraine, this Law, the law on the status of a deputy and other laws». Powers and authorities, procedure for organization and activities of the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea, local councils, legal status, guarantees of activities and procedure for recalling deputies of such councils are set forth, respectively, in laws «On the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea» and «On the Status of Deputies of Local Councils».

Amendments to the aforementioned laws introduce additional grounds for recalling a deputy of the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea and a local council deputy upon a decision of the top governing body of a political party (election bloc of parties) on whose election list he/she was elected a deputy of the respective council. Such grounds include inter alia non-affiliation of a deputy (except for a deputy of a village or a settlement council) with a deputy faction of a respective local organization of the political party (election bloc of political parties) or his/her secession from a deputy faction as a result of submission of a personal application on leaving the deputy faction or his/her entering another deputy faction.

Amendments to laws «On the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea» and «On the Status of Deputies of Local Councils» in addition to the grounds for withdrawal of deputies — «secession», «non-affiliation» and «change of factions» also envisage a right of the top governing body of the political party (election bloc of political parties) on whose election list he/she was elected to make decisions on recalling a deputy of a respective council on «other grounds established by the top governing body of a political party (election bloc of political parties)». By this provision, a legislator actually grants a right to the top governing body of a political party (election bloc of political parties) to independently determine the grounds for recalling a deputy of the respective council.

The legal status, responsibility, procedure and conditions for termination of authorities of deputies of the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea and local councils are to be determined by law. Granting a right to the top

governing body of a political party (election bloc of political parties) to recall a deputy on «other grounds established by the top governing body of a political party (election bloc of political parties)» is a violation of requirements of Articles 92.1.15, 92.1.20, 136.4, 140.3 and Article 146 of the Constitution.

The Constitution guarantees a principle, according to which laws and other normative legal acts have no retroactive force, except in cases where they mitigate or annul the responsibility of a person (Article 58.1).

Pursuant to Article 94.1 of the Constitution, a law enters into force in ten days from the day of its official promulgation, unless otherwise envisaged by the law itself, but not prior to the day of its publication. Sub-paragraph 1 Section II «Final Provisions» of the Law «On amending Some Laws of Ukraine on the Status of Deputies of the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea and Local Councils» dd. January 12, 2007 (hereinafter referred to as Law no. 602-V) envisage that the law «enters into force on the day of its publication...». Hence, the moment of enactment provided for in the Law no. 602-V «on the day of its publication» meets the requirements of the Constitution (is constitutional).

System analysis of Articles 58 and 94 of the Constitution, legal positions of the Constitutional Court of Ukraine gives grounds to conclude that application of the Law no.602-V to deputies of the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea and local councils elected in March 26, 2006 does not violate the Constitution. The effect of the Law no. 602-V applies only to those legal relations that emerged after its publication (entering into force).

Thus, the Constitutional Court of Ukraine held:

1. To recognize as compliant with the Constitution of Ukraine (constitutional) the provisions of:

— sub-paragraph 1 Section II «Final Provisions» of the Law «One Amending Some Laws of Ukraine on the Status of Deputies of the Supreme Council of Crimea and Local Councils» no. 602-V dd. January 12, 2007, according to which its effect is applied to «deputies of local councils (except for deputies of village and settlement councils) elected on March 26, 2006 as provided for by the Law dd. April 6, 2004 «On Elections of Deputies of the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea, City Councils and Village, Settlement and City Mayors» with regard to legal relations that emerged after enactment of this Law.

2. To recognize as non-compliant with the Constitution of Ukraine (unconstitutional) the provisions of:

— Articles 5.1.2, 5.4, 5.5 of the Law «On the Status of Deputies of Local Councils» no. 93-IV dd. July 11, 2002, Articles 7.3, 7.4, 7.5 of the Law «On the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea» no. 90/98-BP dd. February 10, 1998 in the part envisaging provision of a right to pre-term termination of authorities of a deputy of the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea and a local council deputy upon a decision of the top governing body of a political party (election blocs of political parties) on whose election list he/she was elected on «other grounds established by the top governing body of a political party (election blocs of political parties)».

3. To terminate constitutional proceedings on the case in the part related to examination of compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of:

— Articles 5.1.2, 5.4, 5.5., 5.6., 27.5, 37.1.3 of the Law «On the Status of Deputies of Local Councils», Articles 6.7, 7, 15-1.5 of the Law «On the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea» in the part that was not recognized unconstitutional on the grounds of Article 45.2 of the Law «On the Constitutional Court of Ukraine» — non-conformity of the constitutional petition with the requirements prescribed by the Constitution and the Law «On the Constitutional Court of Ukraine»;

— paragraph 3 of sub-paragraph 1.1, paragraphs 3, 8, 9, 10, 11 and 12 of sub-paragraph 1.2, paragraph 6 of sub-paragraph 1.3, paragraphs 3, 6, 7, 8 and 9 of sub-paragraph 2.1, paragraph 7 of sub-paragraph 2.2, paragraph 3 of sub-paragraph 3.1, paragraph 3 of sub-paragraph 3.2, paragraph 2 of sub-paragraph 4.1 of Section I of the Law «On Amending Some Laws of Ukraine on the Status of Deputies of the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea and Local Councils» on the grounds of Article 45.2 of the Law «On the Constitutional Court of Ukraine» — non-conformity of the constitutional petition with the requirements prescribed by the Constitution and this Law;

— Articles 23.1.5, 78.2 of the Law «On Elections of Deputies of the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea, City Councils and Village, Settlement and City Mayors» no.1667-IV dd. April 6, 2004, Article 21.1.8 of the Law «On Central Election Commission» no. 1932-IV dd. June 30, 2004 on the grounds of Articles 45.2, 45.3 of the Law «On the Constitutional Court of Ukraine» — non-conformity of the constitutional petition with the requirements prescribed by the Constitution and this Law, and lack of jurisdiction by the Constitutional Court over issued raised by the constitutional petition.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин п'ятої, шостої статті 13 Закону України «Про статус народного депутата України», частини четвертої статті 61 Регламенту Верховної Ради України та офіційного тлумачення положень пункту 6 частини другої, частини шостої статті 81, частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 13 Закону України «Про статус народного депутата України»
(справа про перебування народного депутата України у депутатській фракції)

м. Київ
25 червня 2008 року
№ 12-рп/2008

Справа № 1-6/2008

Конституційний Суд України у складі суддів:

Стрижака Андрія Андрійовича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Головіна Анатолія Сергійовича,
Джуня В'ячеслава Васильовича,
Дідківського Анатолія Олександровича,
Домбровського Івана Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Мачужак Ярослави Василівни,
Нікітіна Юрія Івановича,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Стецюка Петра Богдановича — доповідача,
Ткачука Павла Миколайовича,
Шишкіна Віктора Івановича,

за участю представників суб'єкта права на конституційне подання Олійника Володимира Миколайовича та Швеця Віктора Дмитровича, Представника

Президента України у Конституційному Суді України Шаповала Володимира Миколайовича, Постійного представника Верховної Ради України у Конституційному Суді України Селіванова Анатолія Олександровича, свідка у справі Толстенка Володимира Леонідовича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин п'ятої, шостої статті 13 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року № 2790–XII в редакції Закону України від 22 березня 2001 року № 2328–III (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 42, ст. 212) з наступними змінами, частини четвертої статті 61 Регламенту Верховної Ради України, прийнятого як додаток до Постанови Верховної Ради України «Про Регламент Верховної Ради України» від 16 березня 2006 року № 3547–IV (Відомості Верховної Ради України, 2006 р., №№ 23–25, ст. 202; № 42, ст. 383; № 41, ст. 365; № 43, ст. 422), та офіційного тлумачення положень пункту 6 частини другої, частини шостої статті 81, частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 13 Закону України «Про статус народного депутата України».

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне подання 50 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтями 71, 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність спору щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин п'ятої, шостої статті 13 Закону України «Про статус народного депутата України», частини четвертої статті 61 Регламенту Верховної Ради України та практична необхідність у з'ясуванні та офіційній інтерпретації положень пункту 6 частини другої, частини шостої статті 81, частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 13 Закону України «Про статус народного депутата України».

Заслухавши суддю-доповідача Стецюка П. Б., пояснення Олійника В. М., Швеця В. Д., Шаповала В. М., Селіванова А. О., відповіді Толстенка В. Л. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — 50 народних депутатів України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такими, що не відповідають статті 83 Конституції України, положення частин п'ятої, шостої статті 13 Закону України «Про статус народного депутата України», частини четвертої статті 61 Регламенту Верховної Ради України.

У конституційному поданні стверджується, що положення частини п'ятої статті 13 Закону України «Про статус народного депутата України» (далі — Закон), яким встановлено право народного депутата України вільно вийти зі складу депутатської фракції (групи), та частини шостої цієї статті про право народного депутата України не входити до жодної зареєстрованої депутатської

фракції чи депутатської групи суперечать Конституції України, згідно з якою у разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або його виходу із складу такої фракції передбачається дострокове припинення повноважень народного депутата України.

На думку народних депутатів України, частина четверта статті 61 Регламенту Верховної Ради України (далі — Регламент), якою встановлено право позафракційного народного депутата України, тобто виключеного зі складу депутатської фракції (частина четверта статті 59), за особистою заявою увійти до складу коаліції чи опозиції, не відповідає частині шостій статті 83 Конституції України, за якою коаліція формується депутатськими фракціями, а не народними депутатами України безпосередньо.

2. Автори клопотання також просять дати офіційне тлумачення положень пункту 6 частини другої статті 81 Конституції України з таких питань:

— як треба розуміти поняття «невходження» народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або його «виходу» зі складу такої фракції;

— що слід розуміти під вказаними поняттями, зокрема чи можна розглядати дії народних депутатів України, які всупереч рішенню фракції, до складу якої вони входять, вчинили фактичні і юридичні дії щодо індивідуального входження до складу коаліції депутатських фракцій, до якої не входить депутатська фракція, членами якої вони є і які були обрані за списком цього виборчого блоку політичних партій, як «вихід» зі складу такої депутатської фракції;

— чи може вважатися «виходом» народного депутата України зі складу депутатської фракції політичної партії (виборчого блоку політичних партій) припинення його членства у складі цієї депутатської фракції за рішенням вищого керівного органу політичної партії (виборчого блоку політичних партій) у разі невиконання народним депутатом України рішення політичної партії (виборчого блоку політичних партій), за списками якої його було обрано, та своїх зобов'язань як кандидата у народні депутати України перед цією політичною партією (виборчим блоком політичних партій).

Суб'єкт права на конституційне подання просить дати офіційну інтерпретацію положень частини шостої статті 81 Конституції України, а саме:

— як слід розуміти речення «повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дня прийняття такого рішення», зокрема з якого часу у вищого керівного органу політичної партії (виборчого блоку політичних партій) виникає право на прийняття рішення щодо дострокового припинення повноважень народного депутата України, обраного від цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій), у разі його невходження або виходу зі складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій), і чи потрібне прийняття нових законів для застосування частини шостої статті 81 Конституції України;

— чи зобов'язана Центральна виборча комісія на підставі статті 101 Закону України «Про вибори народних депутатів України» у разі прийняття вищим керівним органом політичної партії (виборчого блоку політичних партій) рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України визнати повноваження наступного за черговістю кандидата в народні депутати України у виборчому списку цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) та видати йому посвідчення народного депутата України;

— чи можна вважати, що у разі прийняття рішення вищим керівним органом політичної партії (виборчого блоку політичних партій) про дострокове припинення повноважень народного депутата України його реєстрація народним депутатом України Центральною виборчою комісією є скасованою без будь-яких її додаткових рішень;

— чи має право Центральна виборча комісія перевіряти законність рішення вищого керівного органу політичної партії (виборчого блоку політичних партій) про дострокове припинення повноважень народного депутата України.

Народні депутати України звернулися з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України з таких питань:

— як треба розуміти речення «за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій»;

— чи відповідає положенням частини шостої статті 83 Конституції України формування коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, суб'єктами якої є не депутатська фракція у Верховній Раді України, а безпосередньо народні депутати України;

— чи можуть народні депутати України, які є членами депутатської фракції, що не входить до складу коаліції, індивідуально на підставі письмової заяви входити до складу такої коаліції.

У конституційному поданні також міститься клопотання дати офіційне тлумачення положення частини четвертої статті 13 Закону стосовно таких питань:

— чи може народний депутат України, що є членом зареєстрованої депутатської фракції, яка не входить до складу коаліції депутатських фракцій і сформована в порядку, встановленому частиною шостою статті 83 Конституції України, індивідуально входити до складу цієї коаліції, залишаючись при цьому формально членом депутатської фракції, що не тільки не входить до складу цієї коаліції, але є до неї в політичній опозиції;

— чи означає це, що народний депутат України, який є членом депутатської фракції і членом коаліції депутатських фракцій, одночасно є членом двох депутатських фракцій, оскільки коаліція формується депутатськими фракціями, а Конституцією України та Регламентом не передбачено право народного депутата України не входити до жодної зареєстрованої депутатської фракції.

3. Позиції щодо порушених у конституційному поданні питань висловили Президент України, Голова Верховної Ради України, науковці Львівського національного університету імені Івана Франка, Міжнародного Соломонового університету, Національного університету «Острозька академія», Національного університету внутрішніх справ, Національної юридичної академії імені Яро-

слава Мудрого, Центру політико-правових реформ, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

4. На пленарному засіданні Конституційного Суду України представники суб'єкта права на конституційне подання підтримали клопотання народних депутатів України, а представники Верховної Ради України, Президента України підтвердили позиції тих органів, які вони представляють.

5. Конституційний Суд України, вирішуючи поставлені у конституційному поданні питання, виходить з такого.

5.1. Утворення депутатських фракцій є однією з важливих характеристик структури сучасних парламентів. Об'єднання депутатів у фракції має на меті консолідацію зусиль для досягнення цілей та завдань, визначених виборчими програмами політичних партій (виборчих блоків політичних партій), та об'єктивно приводить до необхідності дотримання депутатами вимог фракційної дисципліни.

Принципи демократичної правової держави, зокрема політична та ідеологічна багатоманітність суспільного життя в Україні, обумовили конституційні засади структурування та внутрішньої організації діяльності Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади в державі. В цьому процесі визначальну роль відведено депутатським фракціям, у тому числі у формуванні коаліції депутатських фракцій, її участі у процедурі призначення Прем'єр-міністра України та формування складу Кабінету Міністрів України (частини шоста, сьома, восьма статті 83 Конституції України), у можливому припиненні повноважень народного депутата України, оскільки останнє прямо залежить від перебування (входження, виходу) народного депутата України у відповідній депутатській фракції (пункт 6 частини другої, частина шоста статті 81 Конституції України) та створення обставин щодо можливого дострокового припинення повноважень парламенту Президентом України, якщо протягом одного місяця у Верховній Раді України не буде сформовано коаліцію депутатських фракцій (пункт 1 частини другої статті 90 Конституції України). При цьому чисельність депутатської фракції є фактором реального її впливу на процеси утворення коаліції депутатських фракцій, виборів Голови Верховної Ради України та його заступників, створення комітетів та тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України.

5.2. Суб'єкт права на конституційне подання порушує питання про офіційне тлумачення положень пункту 6 частини другої статті 81 Конституції України стосовно того, «яким чином треба розуміти поняття «невходження» народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або «виходу» народного депутата України із складу такої фракції».

Враховуючи мету та завдання утворення депутатських фракцій у парламенті, їх роль у реалізації програмних цілей політичної партії (виборчого блоку політичних партій), за які голосували виборці, «невходження» народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до

складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) треба розуміти як його відмову увійти до складу депутатської фракції, яка формується з народних депутатів України, обраних від політичної партії (виборчого блоку політичних партій). Термін «вихід» народного депутата України зі складу депутатської фракції політичної партії (виборчого блоку політичних партій) треба розуміти як припинення народним депутатом України свого перебування у складі зареєстрованої депутатської фракції політичної партії (виборчого блоку політичних партій), за списком якої він обраний народним депутатом України. Порядок невходження, виходу народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), із складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) повинен визначитися законом (частина шоста статті 81 Конституції України).

5.3. Положеннями частини п'ятої статті 13 Закону встановлено право народного депутата України вільно вийти зі складу депутатської фракції (групи), а частини шостої цієї статті — право народного депутата України не входити до жодної зареєстрованої депутатської фракції. Ці приписи кореспондуються з положеннями частини першої статті 13 Закону, згідно з якими створення у парламенті депутатських фракцій здійснюється з метою реалізації права народних депутатів України об'єднуватися у депутатську фракцію та депутатські групи.

За Конституцією України фракційне структурування Верховної Ради України і формування коаліції депутатських фракцій є обов'язковими умовами її повноважності. Частиною шостою статті 83 Конституції України передбачено, що у Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. Згідно з пунктом 1 частини другої статті 90 Конституції України, якщо протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції, Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України.

Належність народного депутата України до фракції Основний Закон України закріплює як його конституційний обов'язок, а не як право. Повноваження народного депутата України припиняються достроково у разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або його виходу із складу такої фракції (пункт 6 частини другої статті 81 Конституції України).

Отже, Конституція України пов'язує чинність представницького мандата народного депутата України з його входженням і перебуванням у депутатській фракції політичної партії (виборчого блоку політичних партій), за списком якої він був обраний. Таким чином, положення частин п'ятої, шостої статті 13 Закону щодо права народного депутата України вільно вийти зі складу депутатської фракції (групи) та щодо його права не входити до жодної зареєстрованої депутатської фракції не відповідають пункту 6 частини другої статті 81, частині шостій статті 83 Конституції України.

5.4. У конституційному поданні з питань щодо індивідуального входження народних депутатів України до коаліції депутатських фракцій також порушується клопотання про офіційне тлумачення положень частини четвертої статті 13 Закону. Позиція Конституційного Суду України стосовно цього визначена при обґрунтуванні неконституційності положень частин п'ятої, шостої статті 13 Закону, тлумаченні пункту 6 частини другої статті 81 Конституції України.

6. Конституційний Суд України, розглядаючи справу, дійшов висновку про наявність підстав для припинення конституційного провадження щодо окремих питань, порушених народними депутатами України.

6.1. Суб'єкт права на конституційне подання звернувся з клопотанням дати офіційне тлумачення частини шостої статті 81 Конституції України, за якою у разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дня прийняття такого рішення. Отже, порядок, підстави дострокового припинення повноважень народного депутата України повинні визначатися виключно на законодавчому рівні. Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що питання законодавчого врегулювання не належать до повноважень Конституційного Суду України. Прийняття законів, у тому числі внесення змін до вже існуючих, є виключним повноваженням Верховної Ради України (статті 75, 85 Конституції України). Це є підставою для припинення конституційного провадження у справі в цій частині згідно з пунктом 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Крім того, за правовою позицією, висловленою Конституційним Судом України у Рішенні від 19 квітня 2001 року № 4-рп/2001 (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання), норми Конституції України, які є нормами прямої дії (частина третя статті 8), застосовуються безпосередньо незалежно від того, чи прийнято на їх розвиток відповідні закони або інші нормативно-правові акти (абзац другий пункту 2 мотивувальної частини). До законодавчого врегулювання вимог пункту 6 частини другої, частини шостої статті 81 Конституції України, згідно з якими вищий керівний орган політичної партії (виборчого блоку політичних партій) приймає рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України, питання дострокового припинення повноважень народного депутата України повинні вирішуватися виходячи з положень частини третьої статті 8 Конституції України (пряма дія конституційних норм) та відповідних положень чинного законодавства. Обов'язковими елементами для припинення повноважень народного депутата України є наявність хоча б однієї підстави, передбаченої частиною шостою статті 81 Конституції України, та рішення вищого керівного органу цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій).

Що ж стосується порядку заміщення народних депутатів України, повноваження яких були достроково припинені на підставі рішення вищого керівного

органу відповідної політичної партії, то народні депутати України у своєму клопотанні, по суті, просять дати їм консультацію щодо застосування Закону України «Про вибори народних депутатів України», що не належить до повноважень Конституційного Суду України (стаття 150 Конституції України, статті 13, 14 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

6.2. Народні депутати України, порушуючи питання про офіційне тлумачення приписів частини шостої статті 83 Конституції України, просять роз'яснити, як треба розуміти положення «за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій». Проте у конституційному поданні не наведено правового обґрунтування тверджень щодо практичної необхідності в офіційній інтерпретації частини шостої статті 83 Конституції України, що не відповідає статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» і є підставою для припинення конституційного провадження у справі в цій частині згідно з пунктом 2 статті 45 цього Закону.

6.3. Стосовно клопотання народних депутатів України визнати неконституційним положення частини четвертої статті 61 Регламенту слід зазначити, що за змістом статей 150, 152 Конституції України до повноважень Конституційного Суду України належить вирішення питань щодо конституційності лише чинних актів органів, визначених у пункті 1 частини першої статті 150 цієї Конституції.

1 квітня 2008 року, в період розгляду цієї справи, Конституційний Суд України прийняв Рішення № 4-рп/2008 (справа про Регламент Верховної Ради України), яким визнав такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), Постанову Верховної Ради України «Про Регламент Верховної Ради України» від 16 березня 2006 року № 3547-IV.

Таким чином, об'єктивно виникли обставини, які вказують на непідвідомчість Конституційному Суду України питання щодо визнання неконституційною частини четвертої статті 61 Регламенту. Оскільки Регламент утратив чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про його неконституційність (частина друга статті 152 Конституції України), конституційне провадження в цій частині підлягає припиненню на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

Виходячи з викладеного та керуючись статтями 147, 150, 152 Конституції України, статтями 13, 14, 45, 51, 61, 63, 65, 71, 73, 93, 95 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. Положення пункту 6 частини другої статті 81 Конституції України в аспекті порушених у конституційному поданні питань слід розуміти так:

— «невходження» народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) — це у встановленому законом по-

ряду відмова народного депутата України увійти до складу депутатської фракції, яка формується з народних депутатів України, обраних від політичної партії (виборчого блоку політичних партій);

— «вихід» народного депутата України зі складу депутатської фракції політичної партії (виборчого блоку політичних партій) — це у встановленому законом порядку припинення народним депутатом України свого перебування у складі зареєстрованої депутатської фракції політичної партії (виборчого блоку політичних партій), за списком якої він був обраний народним депутатом України.

2. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення частин п'ятої, шостої статті 13 Закону України «Про статус народного депутата України» щодо права народного депутата України вільно виходити зі складу депутатської фракції (групи), а також не входить до жодної зареєстрованої депутатської фракції.

3. Положення частини четвертої статті 13 Закону України «Про статус народного депутата України» щодо права народного депутата України бути членом лише однієї фракції слід розуміти так, що народний депутат України зобов'язаний перебувати у депутатській фракції тієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій), за списком якої він був обраний народним депутатом України.

4. Припинити конституційне провадження у справі стосовно офіційного тлумачення положень:

— частини шостої статті 81 Конституції України на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідомість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні;

— частини шостої статті 83 Конституції України на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України».

5. Припинити конституційне провадження у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини четвертої статті 61 Регламенту Верховної Ради України на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідомість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

6. Положення Закону України «Про статус народного депутата України», визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

7. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточною і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

● *Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine no. 12-rp/2008 dd. June 25, 2008 on the case upon a constitutional petition of 50 national deputies of Ukraine concerning compliance with the Constitution of Ukraine of Articles 13.5 and 13.6 of the Law of Ukraine «On the Status of a National Deputy of Ukraine», Article 61.4 of the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine and official interpretation of the provisions of Articles 81.2.6, 81.6, 83.6 of the Constitution, Article 13.4 of the Law «On the Status of a National Deputy of Ukraine» (case on stay of a national deputy of Ukraine in a deputy faction)*

A subject of a right to constitutional petition — 50 national deputies of Ukraine — applied to the Constitutional Court asking it to recognize provisions of Articles 13.5 and 13.6 of the Law «On the Status of a National Deputy of Ukraine» (hereinafter referred to as «the Law») and Article 61.4 of the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine as non-compliant with Article 83 of the Constitution.

Creation of deputy factions is one of important characteristics of modern parliaments. Unification of deputies in factions is aimed to ensure achievement of goals and objectives identified in election programs of political parties (election blocs of political parties) and objectively requires respect for faction discipline from deputies.

Principles of a democratic and rule-of-law state, namely political and ideological diversity of social life in Ukraine determined the constitutional basis for structuring and internal organization of activities of Ukrainian parliament as the sole body of legislative power in Ukraine. In this process, the decisive role is played by deputy factions, including the role in establishing a coalition of deputy factions, its participation in the process of appointment of the Prime Minister of Ukraine and formation of the Cabinet of Ministers of Ukraine (Articles 83.6, 83.7 and 83.8 of the Constitution), in possible termination of authorities of a national deputy of Ukraine since the latter depends directly on national deputy's affiliation (access, exit) to a respective deputy faction (Article 81.2.6 of the Constitution) as well as creation of circumstances for possible early termination of parliament's powers and authorities by the President of Ukraine in the event when the Verkhovna Rada of Ukraine fails to form a coalition of deputy factions within one month (Article 90.2.1 of the Constitution). Furthermore, the numeric strength of a deputy faction is a factor of its real impact in the process of creation of a deputy coalition, election of the Chair of the Verkhovna Rada of Ukraine and Deputy Chairs, establishment of parliamentary committees and temporary special and investigation commissions.

According to Article 13.5 of the Law, a national deputy of Ukraine has a right to unimpeded exit from a deputy faction (group); according to Article 13.6 of the Law, a national deputy has a right not to be affiliated to any registered deputy faction. These prescriptions correspond to provisions of Article 13.1 of the Law, according to

which deputy groups in parliament are created to guarantee a right of national deputies to form a deputy faction and deputy groups.

According to the Constitution, faction structure of the Verkhovna Rada of Ukraine and formation of a deputy coalition constitute mandatory preconditions for its legitimacy. Article 83.6 of the Constitution provides for creation of a deputy coalition in the Verkhovna Rada based on the results of elections and reconciliation of political positions. The coalition consists of the majority of national deputies of Ukraine that form constitutional membership of the Verkhovna Rada of Ukraine. According to Article 90.2.1 of the Constitution, if within a month the Verkhovna Rada fails to form a coalition of deputy factions as provided for in Article 83 of the Constitution the President of Ukraine has a right to terminate the powers and authorities of the parliament.

The Constitution ties validity of a representative mandate of a national deputy of Ukraine to his/her membership in a deputy faction of a political party (bloc of political parties) on whose election list he/she was elected. Thus, provisions of Articles 13.5 and 13.6 of the Law concerning a right of a national deputy to an unimpeded exit from a deputy faction (group) and his/her right not to be a member of any registered deputy faction do not comply with Articles 81.2.6 and 83.6 of the Constitution.

The constitutional petition concerning individual membership of national deputies of Ukraine in a deputy coalition also contains a request to render official interpretation of provisions of Article 13.4 of the Law. The Constitutional Court's position on this issue is stated in justification of unconstitutionality of provisions of Articles 13.5 and 13.6 of the Law, interpretation of Article 81.2.6 of the Constitution. The Constitutional Court has repeatedly emphasized that issues pertaining to legislative regulation are beyond jurisdiction of the Constitutional Court. Adoption of laws as well as amendments to existing laws is an exclusive prerogative of the Verkhovna Rada of Ukraine (Article 75 and 85 of the Constitution). This constitutes grounds for termination of constitutional examination proceedings on the case concerning this part as provided for in Article 45.3 of the Law «On the Constitutional Court of Ukraine».

Until provisions of Articles 81.2.6 and 81.6 of the Constitution, according to which a decision on pre-term termination of authorities of a national deputy of Ukraine are terminated by the supreme leadership body of a political party (election bloc of political parties) are regulated by law, pre-term termination of authorities of a national deputy of Ukraine are to be regulated by provisions of Article 8.3 of the Constitution (direct effect of constitutional norms) and relevant provisions of the effective legislation. Mandatory elements for termination of authorities of a national deputy of Ukraine is availability of at least one reason provided for in Article 81.6 of the Constitution and a decision of the supreme leadership body of a respective political party (election bloc of political parties).

With regard to replacement of national deputies of Ukraine whose authorities were early terminated on the basis of a decision of the supreme leadership body of a respective political party, national deputies of Ukraine in their petition in fact ask to advise them on application of the Law «On Elections of National Deputies of Ukraine» and this is beyond authorities of the Constitutional Court of Ukraine (Article 150 of the Constitution, Articles 13 and 14 of the Law «On the Constitutional Court of Ukraine»).

Thus, the Constitutional Court of Ukraine held:

1. Provisions of Article 81.2.6 of the Constitution in the light of problems raised in the petition should be understood as follows:

— «non-affiliation» of a national deputy of Ukraine elected on an election list of a political party (election bloc of political parties) with a deputy faction of this political party (election bloc of political parties) means a refusal of a national deputy in accordance with the established procedure to join a deputy faction formed by national deputies of Ukraine elected on an election list of a political party (election bloc of political parties);

— «exit» of a national deputy of Ukraine from a deputy faction of a political party (election bloc of political parties) means termination by a national deputy of Ukraine of his/her membership in a deputy faction of a political party (election bloc of political parties) on whose election list he/she was elected a national deputy of Ukraine.

2. Provisions of Articles 13.5 and 13.6 of the Law «On the Status of a National Deputy of Ukraine» on the right of a national deputy of Ukraine to an unimpeded exit from a deputy faction (group) and to non-affiliation to any registered deputy faction.

3. Provisions of Article 13.4 of the Law «On the Status of a National Deputy of Ukraine» on a right of a national deputy of Ukraine to be a member of only one faction should be understood as obliging a national deputy of Ukraine to be a member of a deputy faction of the political party (election bloc of political parties) on whose election list he/she was elected a national deputy of Ukraine.

4. Constitutional proceedings on the case concerning official interpretation of the following provisions should be terminated:

— Article 81.6 of the Constitution — on the grounds of Article 45.3 of the Law «On the Constitutional Court of Ukraine»: lack of jurisdiction by the Constitutional Court of Ukraine over issues raised by the constitutional petition;

— Article 83.6 of the Constitution — on the grounds of Article 45.2 of the Law «On the Constitutional Court of Ukraine»: non-conformity of the constitutional petition with the requirements prescribed by the Constitution and the «On the Constitutional Court of Ukraine».

5. Constitutional proceedings on the case concerning the compliance with the Constitution (constitutionality) of Article 61.4 of the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine should be terminated on the grounds of Article 45.3 of the Law «On the Constitutional Court of Ukraine»: lack of jurisdiction by the Constitutional Court of Ukraine over issues raised by the constitutional petition.

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Кампа В. М. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин п'ятої, шостої статті 13 Закону України «Про статус народного депутата України», частини четвертої статті 61 Регламенту Верховної Ради України та офіційного тлумачення положень пункту 6 частини другої, частини шостої статті 81, частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 13 Закону України «Про статус народного депутата України» (справа про перебування народного депутата України у депутатській фракції)

Не заперечуючи в цілому конструктивний правовий характер Рішення Конституційного Суду України від 25 червня 2008 року № 12-рп/2008 (далі — Рішення) та керуючись статтею 64 Закону України «Про Конституційний Суд України», вважаю за необхідне висловити окрему думку стосовно нього з таких підстав.

Рішення було б повнішим та об'єктивнішим, якби Конституційний Суд України, розглядаючи справу щодо невходження, виходу зі складу депутатської фракції народних депутатів України, взяв за основу доктрину конституційної відповідальності.

Переконаний, що Конституційний Суд України, досліджуючи цю справу, обмежився переважно граматичним тлумаченням понять «невходження», «вихід» зі складу депутатської фракції, що недостатньо для правового вирішення питань, порушених у конституційному поданні. У цьому разі Суду насамперед слід було вдатися до формально-догматичного тлумачення цих понять.

Конституційна відповідальність — це форма юридичної відповідальності, що настає за конституційне правопорушення і виявляється в негативних правових наслідках для його суб'єкта. Вона передбачена нормами конституції, а однією з її санкцій є дострокове припинення дії депутатського мандата¹. У демократичній, правовій державі ця форма юридичної відповідальності виступає як реальна гарантія проти зловживання правом, владою². Суб'єктами конституційної відповідальності можуть бути вищі посадові особи або органи державної влади. Конституційний Суд України у Рішенні від 7 травня 2002 року № 8-рп/2002 (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) підтвердив, що суб'єктами конституційної відповідальності можуть бути суб'єкти конституційно-правових відносин, в тому числі й народні депутати України. Підставою конституційної відповідальності є конституційне правопорушення, тобто дія суб'єкта конституційного права, що порушує норми конституції.

¹ Детальніше див.: Шляхтун П. П. Конституційне право: словник термінів. — К.: Либідь, 2005. — С. 215.

² Детальніше див.: Баглай М. В., Туманов В. А. Малая энциклопедия конституционного права. — М.: БЕК, 1998. — С. 296.

Виходячи з цього невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або вихід із депутатської фракції в контексті частини шостої статті 83 Конституції України є конституційними правопорушеннями народних депутатів України, які посягають на конституційний правопорядок, зокрема встановлений за результатами чергових або позачергових парламентських виборів кількісний склад депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Запровадження конституційної відповідальності за такі правопорушення, як невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або його вихід із депутатської фракції, було вимушеним заходом боротьби та запобігання політичній корупції. Очевидно, що застосування конституційної відповідальності у цій ситуації має тимчасовий і перехідний характер, оскільки необхідність у ній зникне з формуванням у парламентарів правової та політичної культури і традицій європейського рівня.

Зважаючи на громадську думку про значне поширення серед частини депутатського корпусу конституційного нігілізму, тлумачення Конституційним Судом України, надане в Рішенні, мало чітко визначити, що відповідно до чинної Конституції України невходження, вихід народних депутатів України із депутатської фракції є конституційним правопорушенням, що має наслідком невідворотне застосування відповідної санкції, а саме дострокового припинення повноважень народних депутатів України. Це сприяло б формуванню у свідомості народних депутатів України відповідального ставлення до свого статусу та підвищенню їх конституційно-політичної культури.

Відсутність визначення невходження народних депутатів України до складу депутатської фракції та виходу із неї як конституційних правопорушень, на нашу думку, пояснюється застосуванням неточного термінологічного вислову при тлумаченні поняття: «порядок невходження, виходу ... повинен визначатися законом» (абзац другий підпункту 5.2. пункту 5 мотивувальної частини), «у встановленому законом порядку відмова ...», «у встановленому законом порядку припинення ...» (абзаци другий, третій пункту 1 резолютивної частини).

За Великим тлумачним словником сучасної української мови порядок означає стан, коли все робиться, виконується так, як слід, відповідно до певних вимог, правил і т. ін.; упорядкованість, лад; додержання правил, норм поведінки де-небудь; дисципліна; певна послідовність, черговість чого-небудь; спосіб виконання, метод здійснення чого-небудь¹. За Великим енциклопедичним юридичним словником порядок — це певним чином урегульований стан суспільних відносин, процедура, механізм реалізації повноважень, прав і обов'язків, вчинення відповідних дій суб'єктами правовідносин².

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови. — К., Ірпінь: Перун, 2001.

² Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. — К.: Юридична думка, 2007. — С. 660.

Отже, застосування терміна «встановлений законом порядок» певних дій може розумітися як надання цим діям позитивного характеру, їх процедурне гарантування.

З формулювання, застосованого у Рішенні, може скластися хибна думка, що, оскільки сам порядок невходження і виходу народних депутатів України зі складу депутатської фракції встановлюється законом, такі дії є їхнім правом, тобто є дозволеними, якщо здійснюються відповідно до цього порядку.

Таким чином, це не кореспондується з негативним характером зазначених дій, які мають своїм наслідком застосування конституційно-правових санкцій.

Вважаю, що в мотивувальній та резолютивній частинах Рішення Конституційний Суд України недостатньо врахував значення доктрини конституційної відповідальності народних депутатів України і тому не зміг повніше та об'єктивніше вирішити питання конституційного подання.

Суддя Конституційного Суду України

В. Кампо

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пунктів 2, 3, 4 постанови Кабінету Міністрів України «Про деякі питання Державної іпотечної установи» від 23 січня 2008 року № 23, розпорядження Кабінету Міністрів України «Про визнання таким, що втратило чинність, розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2007 р. № 976» від 27 лютого 2008 року № 349, розпорядження Кабінету Міністрів України «Про скасування розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2007 р. № 190» від 27 лютого 2008 року № 350

м. К и ї в

Справа № 2-15/2008

3 червня 2008 року

№ 13-у/2008

Конституційний Суд України у складі суддів:

Бринцева Василя Дмитровича — головуючого,
Джуня В'ячеслава Васильовича,
Дідківського Анатолія Олександровича,
Домбровського Івана Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Мачужак Ярослави Василівни,
Стецюка Петра Богдановича,
Ткачука Павла Миколайовича — доповідача,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на засіданні питання щодо відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пунктів 2, 3, 4 постанови Кабінету Міністрів України «Про деякі питання Державної іпотечної установи» від 23 січня 2008 року № 23 (Офіційний вісник України, 2008 р., № 6, ст. 148), розпорядження Кабінету Міністрів України «Про визнання таким, що втратило чинність, розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2007 р. № 976» від 27 лютого 2008 року № 349 (Офіційний вісник України, 2008 р., № 16, ст. 419), розпорядження Кабінету Міністрів України «Про скасування розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2007 р. № 190» від 27 лютого 2008 року № 350 (Урядовий кур'єр, 2008 р., 19 березня).

Заслухавши суддю-доповідача Ткачука П. М. та розглянувши матеріали конституційного подання, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В :

1. Згідно з пунктом 15 частини першої статті 106 Конституції України Президент України Указом від 24 березня 2008 року № 257 зупинив дію положень пунктів 2, 3, 4 постанови Кабінету Міністрів України «Про деякі питання Державної іпотечної установи» від 23 січня 2008 року № 23 (далі — Постанова № 23) в частині віднесення Державної іпотечної установи до сфери управління Міністерства фінансів України, розпорядження Кабінету Міністрів України «Про визнання таким, що втратило чинність, розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2007 р. № 976» від 27 лютого 2008 року № 349 (далі — Розпорядження № 349), розпорядження Кабінету Міністрів України «Про скасування розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2007 р. № 190» від 27 лютого 2008 року № 350 (далі — Розпорядження № 350) та звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати зазначені положення Постанови № 23, Розпорядження № 349, Розпорядження № 350 такими, що не відповідають Конституції України.

Постановою № 23 передбачено передати Державну іпотечну установу із сфери управління Державного агентства з інвестицій та інновацій до сфери управління Міністерства фінансів (абзац перший пункту 2); внести зміни до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання Державної іпотечної установи» від 8 жовтня 2004 року № 1330, а саме: збільшити статутний капітал Державної іпотечної установи із 100 000 000 (ста мільйонів) гривень до 200 000 000 (двохсот мільйонів) гривень (пункт 3); визнати такою, що втратила чинність, постанову Кабінету Міністрів України «Про віднесення Державної іпотечної установи до сфери управління Державного агентства з інвестицій та інновацій» від 19 вересня 2007 року № 1140 (пункт 4).

Розпорядженням № 349 визнано таким, що втратило чинність, розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми модернізації ринків капіталу в Україні» від 8 листопада 2007 року № 976, яким схвалено Концепцію Державної цільової економічної програми модернізації ринків капіталу в Україні, визначено Державне агентство України з інвестицій та інновацій (далі — Держінвестицій) державним замовником зазначеної Програми і доручено цьому замовнику утворити робочу групу для розроблення проекту Державної цільової економічної програми модернізації ринків капіталу в Україні та подання його на розгляд Кабінетові Міністрів України.

Розпорядженням № 350 скасовано розпорядження Кабінету Міністрів України «Про передачу будинку на Контрактовій площі, 4, у м. Києві (Гостинного двору)» від 13 квітня 2007 року № 190, за яким цей будинок передано до сфери управління Держінвестицій для розміщення його центрального апарату.

На думку суб'єкта права на конституційне подання, прийняття Кабінетом Міністрів України зазначених рішень створює передумови для погіршення роботи, звуження сфери діяльності Держінвестицій. Автор клопотання стверджує, що оспорювані акти Кабінету Міністрів України не відповідають частині першій

статті 17 Конституції України, згідно з якою забезпечення економічної безпеки України є однією з найважливіших функцій держави, справою всього Українського народу. На обґрунтування своєї позиції Президент України посилається також на статтю 7 Закону України «Про основи національної безпеки України», відповідно до якої на сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві в економічній сфері є зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку.

2. Друга колегія суддів Конституційного Суду України Ухвалою від 15 травня 2008 року відмовила у відкритті конституційного провадження у цій справі на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України».

3. Вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі, Конституційний Суд України виходить з такого.

Відповідно до пункту 4 частини другої статті 39 та частини першої статті 71 Закону України «Про Конституційний Суд України» у конституційному поданні має бути зазначене правове обґрунтування тверджень щодо неконституційності правового акта (його окремих положень). Однак такого обґрунтування конституційне подання не містить. Твердження автора клопотання про те, що прийняття Кабінетом Міністрів України зазначених актів створює передумови для погіршення роботи, звуження сфери діяльності Держінвестицій і призведе до системних погіршень у сфері інвестиційної та інноваційної діяльності, не базується на положеннях частини першої статті 17 Конституції України. Ці положення Основного Закону України визначають лише функції держави, які є найважливішими, в тому числі функцію забезпечення економічної безпеки, і не встановлюють будь-яких вимог щодо їх реалізації. Що стосується посилання на статтю 7 Закону України «Про основи національної безпеки України», то в даному випадку йдеться не про конституційність, а про відповідність оспорюваних актів Кабінету Міністрів України зазначеному Закону.

Згідно з пунктом 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України, цим Законом, є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 39, 45, 50, 71 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

ухвалив:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України

(конституційності) положень пунктів 2, 3, 4 постанови Кабінету Міністрів України «Про деякі питання Державної іпотечної установи» від 23 січня 2008 року № 23, розпорядження Кабінету Міністрів України «Про визнання таким, що втратило чинність, розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2007 р. № 976» від 27 лютого 2008 року № 349, розпорядження Кабінету Міністрів України «Про скасування розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2007 р. № 190» від 27 лютого 2008 року № 350 на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України».

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про затвердження Положення про Редакційну раду
«Вісника Конституційного Суду України»

м. Київ
2 липня 2008 року
№ 25-р/2008

Конституційний Суд України у складі суддів:

Стрижака Андрія Андрійовича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Головіна Анатолія Сергійовича,
Джуня В'ячеслава Васильовича,
Дідківського Анатолія Олександровича,
Домбровського Івана Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Нікітіна Юрія Івановича,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Шишкіна Віктора Івановича,

заслухавши інформацію судді Конституційного Суду України, голови Постійної комісії з питань наукового та інформаційного забезпечення Конституційного Суду України Кампа В. М. про затвердження Положення про Редакційну раду «Вісника Конституційного Суду України», відповідно до статті 37 Закону України «Про Конституційний Суд України»

в и р і ш и в :

затвердити Положення про Редакційну раду «Вісника Конституційного Суду України» (додається).

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ПОЛОЖЕННЯ про Редакційну раду «Вісника Конституційного Суду України»

Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» це Положення визначає статус, основні засади організації та діяльності Редакційної ради «Вісника Конституційного Суду України» (далі — Редакційна рада), права та обов'язки її членів.

1. Статус і засади діяльності

1.1. Редакційна рада є постійно діючим органом «Вісника Конституційного Суду України» (далі — «Вісник»), створеним з метою забезпечення належної роботи редакції щодо підготовки до видання «Вісника», всебічного висвітлення діяльності Конституційного Суду України та науково-фахової розробки актуальних проблем конституційної юрисдикції та конституційного права України.

1.2. Робота Редакційної ради здійснюється на громадських засадах, принципах колегіальності, гласності, неупередженості та вільного волевиявлення під час обговорення і ухвалення рішень з питань, що належать до її компетенції, неухильного додержання Конституції України, норм моралі та етики.

2. Формування складу

2.1. До складу Редакційної ради можуть входити судді Конституційного Суду України, судді Конституційного Суду у відставці, провідні вчені України в галузі конституційного права. Кількість членів Редакційної ради визначається на засіданні Конституційного Суду України, але не більше 12 осіб, половина з яких повинна мати ступінь кандидатів чи докторів наук. Склад Редакційної ради та її голова затверджуються рішенням Конституційного Суду України.

2.2. Засідання Редакційної ради є повноважним, якщо на ньому присутні більше половини її членів.

2.3. Голова Редакційної ради має заступника, який призначається на засіданні Редакційної ради більшістю від її повноважного складу.

2.4. Рішення Редакційної ради вважається прийнятим, якщо за нього проголошено більшістю від присутніх на засіданні.

2.5. У своїй роботі Редакційна рада керується Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України», іншими законами України, цим Положенням та іншими актами Конституційного Суду України.

3. Основні завдання

3.1. До основних завдань Редакційної ради належить:

— визначення і затвердження концепції «Вісника», його структури, основних напрямів роботи Редакційної ради;

— ухвалення рішень щодо видання спеціального випуску «Вісника» чи видання окремою книгою матеріалів науково-практичних конференцій, «круглих» столів, міжнародних семінарів тощо, проведених Конституційним Судом України чи за його участю;

— визначення позиції Редакційної ради з конкретних питань, що виникають у процесі роботи редакції та діяльності Конституційного Суду України.

4. Права і обов'язки членів

4.1. Члени Редакційної ради:

— забезпечують відбір наукових статей відповідно до вимог Вищої атестаційної комісії України;

— вживають заходів щодо наповнення редакційного портфеля «Вісника» науковими та іншими матеріалами з актуальних проблем конституційного правосуддя, становлення та розвитку України як демократичної, соціальної, правової держави;

— вносять на розгляд Редакційної ради пропозиції щодо вдосконалення її роботи, проекти щодо внесення змін чи доповнень до цього Положення;

— подають голові Редакційної ради особисту заяву про вихід з її складу. Рішення про вихід зі складу Редакційної ради ухвалюється на засіданні Конституційного Суду України за поданням голови Редакційної ради;

— здійснюють за дорученням голови Редакційної ради рецензування наукових статей, повідомлень та інших матеріалів, що надійшли до Редакційної ради для опублікування їх у «Віснику».

4.2. У рецензії, підготовленій членом Редакційної ради, зазначається про актуальність наукової статті чи інших матеріалів, їх новизну та практичне значення для конституційної юрисдикції, державотворення та правової системи України, міститься рекомендація щодо опублікування статті чи інших матеріалів у «Віснику» або обґрунтована відмова у такій рекомендації, про що повідомляється автору.

4.3. Рецензія подається до Редакційної ради не пізніше одного місяця з дня отримання наукової статті чи інших матеріалів.

4.4. У разі якщо на засіданні Редакційної ради під час обговорення рецензії виникають спірні питання щодо можливості опублікування наукової статті чи інших матеріалів, при ухваленні Редакційною радою рішення її голова має два голоси. На засіданні Редакційної ради її голова голосує останнім.

4.5. Статті суддів Конституційного Суду України, в тому числі суддів у відставці, членів Редакційної ради за згодою голови Редакційної ради публікуються поза чергово і без рецензування.

5. Порядок внесення змін до Положення

5.1. Зміни та доповнення до цього Положення вносяться рішенням Конституційного Суду України.

5.2. Це Положення набуває чинності з дня ухвалення рішення Конституційного Суду України.

5.3. Положення про Редакційну раду підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України».

6. Перехідні положення

6.1. Новий склад Редакційної ради затверджується на засіданні Конституційного Суду України протягом трьох місяців після ухвалення цього Положення.

**АКТИ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
ТА ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ**

**У К А З
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ**

Про призначення Ю. Бауліна
суддею Конституційного Суду України

Призначити БАУЛІНА Юрія Васильовича суддею Конституційного Суду України.

Президент України

В. ЮЩЕНКО

*м. Київ, 4 лютого 2008 року
№ 86/2008*

**У К А З
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ**

Про призначення Ю. Нікітіна
суддею Конституційного Суду України

Призначити НІКІТІНА Юрія Івановича суддею Конституційного Суду України.

Президент України

В. ЮЩЕНКО

*м. Київ, 4 лютого 2008 року
№ 87/2008*

**У К А З
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ**

Про призначення С. Вдовіченка
суддею Конституційного Суду України

Призначити ВДОВІЧЕНКА Сергія Леонідовича суддею Конституційного Суду України.

Президент України

В. ЮЩЕНКО

*м. Київ, 30 травня 2008 року
№ 498/2008*

ЗОВНІШНІ ЗВ'ЯЗКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ТЕРРІ ДЕВІС: «КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ — ГАРНИЙ ПРИКЛАД БАГАТЬОМ СУДАМ ЄВРОПИ»

Генеральний секретар Ради Європи Террі Девіс надіслав листа Голові Конституційного Суду України Андрію Стрижаку, в якому привітав його з тим, що Суд завершив розгляд усіх конституційних подань і звернень за 2006 і 2007 роки.

«На жаль, стару приказку «Відкладене правосуддя дорівнює відмові» можна застосувати до багатьох європейських судів. Тож вони мають наслідувати приклад Конституційного Суду України», — заявив Террі Девіс.

У листопаді 2007 року під час зустрічі з Генеральним секретарем Ради Європи А. Стрижак пообіцяв, що за півроку Суд завершить усі резонансні справи.

Інформація офіційного сайту Ради Європи

Council of Europe
The Secretary General

Strasbourg, 21 July 2008

Dear Mr Stryzhak

I was delighted to receive your letter of 27 June informing me that the Constitutional Court of Ukraine has completed the examination of all constitutional petitions and appeals filed with the Court in 2006-2007.

In other words, you have successfully cleared the backlog of your Court. This is no small achievement, and I commend you most warmly on the work which the Court has accomplished under your guidance. I would be honoured to think that our discussions in Strasbourg and Kyiv played a role, albeit a modest one, in helping you to clarify your vision for the future.

Clearing any Court's backlog is a daunting task, and few Courts in Europe can boast of having done it. It is no secret that our own European Court of Human Rights in Strasbourg struggles with the ever-increasing number of applications. I am therefore looking forward to our next meeting when I hope that you will share with me the secrets of your success.

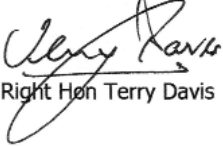
I was also glad to learn that the membership of the Court is now complete.

The Council of Europe and I personally as Secretary General attach great importance to our excellent co-operation with Ukraine – perhaps the largest-scale co-operation with any member state of the Organisation.

I am looking forward to meeting you during my visit to Kyiv this autumn.

Yours sincerely

Right Hon Terry Davis

Mr Andriy Stryzhak
President of the
Constitutional Court of Ukraine

РАДА ЄВРОПИ ГЕНЕРАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР

Страсбург, 21 липня 2008 року

Шановний пане Стрижак,

з приємністю отримав Вашого листа від 27 червня цього року, в якому Ви повідомили мене, що Конституційний Суд України завершив розгляд усіх конституційних подань і звернень за період 2006 – 2007 років.

Вам вдалося успішно вирішити таке важливе завдання. Це велике досягнення, і я щиро вітаю Вас із роботою, яку Суд завершив під Вашим керівництвом. Сподіваюся, що наші дискусії у Страсбурзі та Києві також відіграли у цьому певну роль, хоча й скромну, та допомогли Вам сформуванню погляд на майбутнє.

Розвантаження роботи Суду є складним завданням і небагато судів у Європі можуть цим пишатися. Не секрет, що навіть Європейський суд з прав людини докладно зусиль, щоб вчасно розглянути постійно зростаючу кількість заяв.

Отже очікую на нашу наступну зустріч, під час якої, сподіваюся, Ви поділитесь зі мною секретами Вашого успіху.

Також радий був дізнатися про завершення формування складу Конституційного Суду України.

Рада Європи і особисто я як Генеральний секретар надаємо великого значення плідному співробітництву з Україною, можливо, наймасштабнішому у порівнянні з іншими країнами-членами Організації.

Сподіваюся на нашу з Вами зустріч під час мого візиту до Києва цієї осені.

З повагою

Террі Девіс

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

До питання меж предметної компетенції у діяльності Конституційного Суду України

В. Кампо,

суддя Конституційного Суду України,
заслужений юрист України

Загальні питання. Важливим аспектом діяльності Конституційного Суду України у розбудові конституційної держави в Україні, тобто правової держави у сфері конституційних правовідносин, є питання його предметної компетенції (предметів відання, юрисдикції).

За час функціонування Конституційного Суду України (1996–2008 роки) відбулися значні зміни в суспільно-політичній та конституційно-правовій сферах, що вимагає переосмислення багатьох теоретичних положень і юридичних конструкцій забезпечення належної діяльності інститутів влади. Це стосується й меж повноважень Конституційного Суду, які завдяки особливостям його функціонування як єдиного органу конституційної юрисдикції та конкуруючій діяльності судів загальної юрисдикції еволюціонують у бік нового поділу предметної компетенції (юрисдикції) між цими судами.

Такий поділ має більше відповідати вимогам класичного конституціоналізму, який, на думку відомих українських конституціоналістів, є найбільш оптимальним інструментом подальшого розвитку вітчизняної конституційної системи¹, зокрема регулювання та чіткого розмежування конституційних повноважень судів різних юрисдикцій тощо. Саме тому автор обрав доктрину класичного конституціоналізму як методологічну основу цієї публікації.

Визначення підвідомчості справи є одним з основних питань на стадії відкриття провадження для суду будь-якої юрисдикції. Адже, з одного боку, важливим є недопущення втручання суду в компетенцію іншого судового органу, з іншого — забезпечення судового захисту прав громадян, повноважень органів влади тощо.

Так само ці питання є «альфою й омегою» на зазначеній стадії процесу в Конституційному Суді України. У цьому разі важливо визначити як те, чи віднесено розгляд конкретної справи до компетенції Суду, так і те, чи мають автори консти-

¹ Про класичний конституціоналізм, напр., див.: Батанов О. В., Кампо В. М., Шумак І. О. Новодемократичний конституціоналізм в Україні: проблеми становлення і розвитку // Вибори та демократія. — 2006. — № 2. — С. 65–72; Оніщук М. В. Проблеми державотворення та правотворення в незалежній Україні: Статті, інтерв'ю // Упоряд., заг. ред. В. Л. Федоренка. — К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2007. — С. 48–53; Савчин М. В. Конституційна система України: від номінального до класичного конституціоналізму // Часопис Київського університету права. — 2007. — № 4. — С. 77–81.

туційних подань право направляти їх саме із зазначених у них питань. Відтак, при вирішенні питання про відкриття чи відмову у відкритті конституційного провадження у справі Конституційний Суд України має проаналізувати її стосовно предметної компетенції (юрисдикції, підвідомчості), врахувати юридичний зв'язок між змістом конституційного подання та предметною компетенцією суб'єкта права на це подання.

Проблемність зазначених питань зумовлена, по-перше, відсутністю реально-го конституційного та, особливо, законодавчого визначення меж предметної компетенції, тобто фактично здійснюваних повноважень Конституційного Суду України, зокрема реального відмежування його компетенції від юрисдикції адміністративних судів. Останні можуть розглядати скарги на конституційно-правові акти Верховної Ради України, Президента України, уряду, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, які у свою чергу можуть бути об'єктами контролю з боку Конституційного Суду України¹. Так само відсутнє ефективне законодавче врегулювання правового зв'язку між конституційними поданнями та питаннями предметної компетенції суб'єктів права на такі подання.

По-друге, відсутня й однотипна судова практика вирішення питань щодо меж предметної компетенції як самого Конституційного Суду, так і суб'єктів права на конституційне подання. І, по-третє, конституційна доктрина не дає вмотивованих відповідей на ці питання.

Проблеми змісту та обсягу повноважень єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні, встановлення їх меж вчені-конституціоналісти досліджують давно (М. Козюбра², В. Скомороха³, М. Тесленко⁴, П. Ткачук⁵ та інші); співвідношення повноважень цього органу з повноваженнями судів загальної юрисдикції досліджували представники останніх, зокрема, В. Бойко⁶. Проте в цих роботах відчувається брак системного підходу до розмежування предметної компетенції Конституційного Суду України і судів загальної юрисдикції, без якого важко виробити раціональні засади такого розмежування. Проблему ж предметної компетенції суб'єктів права на конституційне подання конституційна наука до останнього часу оминала увагою взагалі.

¹ Конкретний приклад — справа стосовно С. Станік, що спочатку розглядалася в порядку адміністративного, а згодом конституційного судочинства. Див.: *Бойко І. Сюзанна знову в мантиї // Україна молода*. — 28 березня 2008 р.; Ухвала Конституційного Суду України № 18-у від 19.06.2008 про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про скасування Указу Президента України від 25 березня 2004 року № 368».

² *Козюбра М. І. Конституційний Суд в системі органів державної влади // Державно-правова реформа в Україні: Матеріали наук.-практ. конф. (листопад 1997 р.)*. — 1997. — С. 20–24.

³ *Скомороха В. Є. Проблеми судової влади в юрисдикції Конституційного Суду України: досвід, перспективи // Бюлетень Міністерства юстиції України*. — 2003. — № 1. — С. 46–61.

⁴ *Тесленко М. Окремі аспекти взаємовідносин Конституційного Суду України і судів загальної юрисдикції // Право України*. — 2003. — № 12. — С. 6–11.

⁵ *Ткачук П. Конституційний Суд України: теоретико-правові питання діяльності // Вісник Конституційного Суду України*. — 2006. — № 4. — С. 23–37.

⁶ *Бойко В. Ф. Застосування конституційних норм судами загальної юрисдикції // Сучасний конституціоналізм та конституційна юстиція*. — Одеса, 2001. — С. 47–54.

Аналіз теоретичних та практичних матеріалів свідчить, що питання предметної компетенції (юрисдикції) Конституційного Суду України досліджуються переважно з позицій нормативістської школи права — через констатацію відповідних нормативних положень, якими закріплено повноваження Суду. Зазвичай увага звертається на можливості уточнення Судом своєї компетенції, зокрема, у процесі розгляду питань щодо відкриття чи відмови у відкритті провадження, припинення провадження у справах за конституційними поданнями і конституційними зверненнями зацікавлених осіб. Представники соціологічної, органічної, політологічної та деяких інших шкіл конституційного права розглядають предметну компетенцію Конституційного Суду з урахуванням впливу суспільно-політичних, міжнародних та інших неправових факторів.

Особливо слід наголосити на позиції реалістичної школи конституційного права, що спирається на судову практику і фактично визнає право Конституційного Суду України виходити за нормативно визначені межі предметної компетенції, розширюючи або звужуючи їх з огляду на певні міркування правової доцільності, ефективного судочинства тощо. З одного боку, така позиція представників цієї школи може ускладнювати визначення компетенції Конституційного Суду, а з іншого, дає поштовх для еволюції, сприяє адаптуванню його компетенції до суспільно-правових змін.

Таким чином, проблема встановлення меж предметної компетенції (юрисдикції) Конституційного Суду України, а також меж предметної компетенції суб'єктів права на конституційне подання становить значний науковий і практичний інтерес, а тому, на нашу думку, розробка цих проблем може сприяти ефективнішому здійсненню конституційного судочинства.

Встановлення меж предметної компетенції Конституційного Суду України у стосунках із судами загальної юрисдикції. «Компетенція» у теорії права визначається як сукупність встановлених в офіційній формі (юридичній або неюридичній) прав і обов'язків, тобто повноважень будь-якого органу або посадової особи, якими визначено можливості цього органу або посадової особи приймати обов'язкові для виконання рішення, організовувати та контролювати їх виконання, вживати у разі необхідності заходи юридичної відповідальності тощо. Обсяг компетенції конкретних державних органів та їх посадових осіб залежить від місця, яке посідає той чи інший орган або посадова особа в ієрархічній структурі відповідних органів: чим вищий рівень органу або його посадової особи, тим більший обсяг їхньої компетенції.

За своїм змістом і спрямованістю компетенція державних органів та їх посадових осіб розрізняється залежно від гілки державної влади, до якої вони належать¹. Це стосується, зокрема, і судової влади. Як зазначає М. Тесленко, у процесуальному праві уявлення про компетенцію складається насамперед із положень про підстави порушення судового провадження².

¹ Авер'янов В. Б. Компетенція. Юридична енциклопедія. — К.: Вид-во «Українська енциклопедія». — 2001. — Т. 3. — С. 196.

² Тесленко М. В. Відносини Конституційного Суду України з Верховним Судом України та вищими спеціалізованими судами // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2005. — № 9. — С. 5–11.

Під компетенцією також розуміють покладений на орган державної влади обсяг публічних справ¹. Неухильне здійснення повноважень, що належать до компетенції, як і додержання її меж, є основою балансу сил між гілками влади та чітко виконання своїх завдань всіма посадовими особами².

Як вже зазначалося, компетенція органу державної влади безпосередньо впливає з його належності до тієї чи іншої гілки влади. Крім цього, такий орган реалізує свої повноваження в межах предметної компетенції, тобто питань відання (юрисдикції), на які поширюються його повноваження. Отже, компетенція органу державної влади, крім власне повноважень, містить також такі необхідні елементи, як предмети відання, роль цього органу в механізмі державної влади, належність до певної гілки влади, правові презумпції тощо. Саме завдяки визнанню цих елементів можна розмежувати компетенцію різних органів влади. У цьому разі особливо важливо розмежовувати компетенцію органів різних гілок влади, наприклад, законодавчої і виконавчої.

Можливим також є розмежування повноважень конституцієдавця (суб'єкта установчої влади, яким є народ, а за його дорученням відповідно до пункту 1 частини першої статті 85 Конституції України може бути й Верховна Рада України) і законодавця. Змішування функцій установчої та законодавчої влади можливе в актах законодавчої влади, коли, наприклад, звичайними законами України врегульовуються питання, які мають закріплюватися виключно конституцієдавцем³. Таке змішування є порушенням принципу верховенства Конституції України і вимагає втручання Конституційного Суду України.

Серед питань щодо компетенції органів державної влади особлива увага приділяється питанням предметної компетенції⁴, що зумовлено ускладненням предметів відання цих органів, практикою дублювання та присвоєння чужих повноважень тощо. Сьогодні найбільш актуальними є проблеми розмежування предметної компетенції між органами однієї гілки влади різних рівнів або з різними предметами відання. Як вже зазначалося, межі цієї компетенції є нічим іншим як реально здійснюваними повноваженнями відповідних органів влади.

Багато хто необхідність судово-правової реформи пов'язує з розмежуванням повноважень між судами різних інстанцій — місцевими, апеляційними, вищими то-

¹ Тихомиров Ю. А. Теория компетенции. — М., 2001. — С. 43.

² Баглай М. В., Туманов В. А. Малая энциклопедия конституционного права. — М.: Изд-во БЕК, 1998. — С. 188.

³ З цього питання див.: Рішення Конституційного Суду України від 26.06.2008 № 13-рп у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення підпункту 1 пункту 3 розділу IV Закону України «Про Конституційний Суд України» (в редакції Закону України від 4 серпня 2006 року № 79-V) (справа про повноваження Конституційного Суду України).

⁴ В теорії держави і права та публічного права немає однозначного розуміння терміна «предметна компетенція». Див.: *Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах*. Отв. ред. проф. М. Н. Марченко. — Том 1. Теория государства. — М.: Зерцало, 1998. — С. 161; *Кодекс адміністративного судочинства України: науково-практичний коментар: У 2 т. / За заг. ред. Р. О. Куйбіди*. — К.: Книги для бізнесу, 2007. — Том 1. — С. 142–203.

що. З іншого боку, актуальною є проблема розмежування предметної компетенції загальних і спеціалізованих судів (господарських, адміністративних)¹.

Конституційний Суд України здійснює свої функції та повноваження, закріплені в Конституції України 1996 року (зі змінами 2004 року) та Законі України «Про Конституційний Суд України» 1996 року (далі — Закон). При цьому до компетенції законодавця належить лише закріплення порядку здійснення повноважень Конституційним Судом України — процедура розгляду ним справ тощо. Встановлення ж обсягу і загальних меж повноважень Конституційного Суду належить до компетенції конституцієдавця.

З огляду на недостатню розробку в українській конституційно-правовій літературі деяких питань класифікації компетенції органів державної влади звернемося до зарубіжного досвіду. Так, у федеративних державах виділяють такі види компетенції органів влади, як виключна та спільна, або конкуруюча². У сфері виключної компетенції органу влади федерації (або суб'єкта федерації) тільки цей орган наділений владними повноваженнями і здійснює їх; у сфері ж спільної або конкуруючої компетенції повноваження може здійснювати як орган влади федерації, так і суб'єкта федерації. При цьому, зазвичай, застосування терміна «конкуруюча компетенція» означає, що органи суб'єктів федерації мають право приймати рішення з будь-яких питань сфери спільної компетенції доти, доки такі рішення не прийняті федеральними органами³.

Зазначений поділ компетенцій органів державної влади з певним ступенем умовності можна поширити і на органи влади в унітарних державах. До сфери виключної компетенції можуть бути віднесені повноваження, прямо закріплені конституцією за конкретним органом (або сукупністю органів) державної влади. В Україні, наприклад, Конституцією визначено сферу виключної компетенції законодавця (стаття 92). Сферу ж конкуруючої компетенції можуть складати повноваження, здійснювані органами різних гілок влади або органами різних рівнів однієї гілки влади. Так, за межами виключної компетенції законодавця в Україні існує сфера конкуруючої правотворчості тієї ж Верховної Ради України, конкурентами якої у цій сфері є Президент України та Кабінет Міністрів України, причому тільки до моменту врегулювання законодавцем відповідних питань спільної компетенції.

Предметну компетенцію Конституційного Суду України також можна умовно поділити на виключну та спільну, або конкуруючу, з судами загальної юрисдикції.

Виключну компетенцію Конституційного Суду України складають його повноваження щодо:

а) перевірки конституційності законів та інших правових актів (пункт 1 частини першої статті 150 Конституції України);

¹ Див., напр.: Педько Ю. С. Адміністративна юстиція і реалізація положень Конституції України // Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К., 2006. — Вип.: 17. — С. 182–189.

² В Основному Законі ФРН прямо зазначено, що у сфері конкуруючої законодавчої компетенції землі мають повноваження на законодавство лише тоді і остільки, коли і оскільки Федерація не користується своїми законодавчими правами (стаття 72).

³ Шляхтун П. П. Конституційне право: словник термінів. — К.: Либідь, 2005. — С. 494.

б) надання висновків стосовно відповідності Конституції України законопроектів про внесення змін і доповнень до неї (стаття 159 Конституції України);

в) тлумачення положень Конституції і законів України (пункт 2 частини першої статті 150 Конституції України).

На нашу думку, повноваження, що становлять виключну компетенцію Конституційного Суду України, не можуть здійснюватись будь-яким іншим судовим органом.

Іншого погляду додержується В. Борденюк, який зазначає, що «функція забезпечення конституційності законів та інших правових актів вищих органів держави не є виключною функцією єдиного органу конституційної юрисдикції»¹. З цим можна погодитись лише за умови прийняття кельзенівської моделі конституційної юстиції (за якою, як відомо, і функціонує конституційна юстиція в Україні): «...всі судді можуть діяти як конституційні судді при застосуванні конституційних положень, які є однозначними для розуміння та не викликають сумнівів. Але вони не можуть визнавати неконституційними певні категорії правових актів, оскільки відповідні повноваження закріплені лише за Конституційним Судом»².

Що стосується несудових органів державної влади (парламент, Президент, уряд), то вони можуть і зобов'язані у межах своїх повноважень виконувати, використовувати, додержувати чи застосовувати положення Конституції України, а також контролювати конституційність і скасовувати неконституційні акти підконтрольних їм органів влади. Але цей контроль не можна вважати здійсненням конституційної юрисдикції, єдиним органом якої, як відомо, є Конституційний Суд України, оскільки відомчий конституційний контроль (парламенту, Президента, уряду) має ієрархічний, а не юрисдикційний характер³.

Згідно з Конституцією України тлумачення законів України належить до виключної компетенції Конституційного Суду України і, на думку деяких науковців, можливе лише у разі перевірки законів на відповідність Конституції України та застосуванні її відповідних положень⁴.

Фактично зазначене повноваження Конституційного Суду належить до спільної, або конкуруючої, компетенції Суду та судів загальної юрисдикції, адже, крім Конституційного Суду, тлумачення також надають суди загальної юрисдикції у процесі застосування законів, узагальнення судової практики Пленумом Верховного Суду України (відповідно до пункту 6 частини другої статті 55 Закону України «Про судоустрій України») тощо. Тільки після того, як Конституційний Суд дає своє тлумачення відповідного положення закону, суди загальної юрисдикції зобов'язані його дотримуватись.

¹ Борденюк В. І. Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії: Монографія. — К.: Парламентське вид-во, 2007. — С. 275.

² Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції. — К.: Український центр правових студій, 2001. — С. 273.

³ Про відомчий конституційний контроль, наприклад, див.: Лунь З. І. Правова охорона Конституції України: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 // Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — Л., 2003. — 192 с.

⁴ Музика А. А. Про необхідність судового тлумачення законів // Державно-правова реформа в Україні: Матеріали наук.-практ. конф. (листопад 1997 р.). — 1997. — С. 316.

Тлумачення законів як одне з повноважень Конституційного Суду не є для нього «природним», оскільки при цьому закон роз'яснюється Судом, принаймні, для його застосування у підзаконних актах. Непоодинокими є випадки, коли Суд брався тлумачити певні положення законів, але змушений був припинити провадження, оскільки це було неможливо здійснити без шкоди для практики судів загальної юрисдикції або без втручання у законодавчу сферу. Такою була, наприклад, справа щодо тлумачення поняття «офіційний документ» у кримінально-процесуальному праві (конституційне провадження у справі припинено Ухвалою № 24-уп/2008 від 19 травня 2008 року)¹. У подібній ситуації, зокрема, Постанова Пленуму Верховного Суду України² є більш ефективним засобом, ніж тлумачення певних законодавчих понять Конституційним Судом України, особливо враховуючи багатоманітність судової практики³.

Проте Конституційний Суд України у Висновку № 1-в/2001 від 14 березня 2001 року (справа про внесення змін до статей 84, 85 та інших Конституції України) зазначив про неконституційність позбавлення Конституційного Суду України повноваження офіційно тлумачити закони України, мотивуючи це тим, що «вилучення із статей 147 і 150 Конституції України повноважень Конституційного Суду України офіційно тлумачити закони України та перенесення переліку суб'єктів звернення з частини першої статті 150 до частини другої цієї ж статті, як це пропонується в законопроекті, призведе до скасування існуючого права громадян звертатися до Конституційного Суду України з питань офіційного тлумачення Конституції і законів України»⁴.

Фактично в цьому випадку йдеться про тлумачення законів України безвідносно сфери їх дії, а тому і без урахування предметної компетенції Суду. Вважаємо, що виходячи з функціональної спрямованості діяльності Конституційного Суду України до його виключних повноважень має належати офіційне тлумачення лише тих законів, які стосуються саме сфери конституційних правовідносин.

Щодо права громадян звертатися за офіційним тлумаченням законів з інших сфер правовідносин, то воно систематично реалізується судами загальної юрисдикції. Тому обмеження зазначеного повноваження Конституційного Суду не зумовлює скасування чи звуження зазначеного права громадян, оскільки і конституційна, і загальна юрисдикції рівні перед Конституцією України, а питання щодо розмежування сфер їх діяльності — це питання доцільності та ефективності цієї

¹ Див.: Ухвала Конституційного Суду України (пленарна) від 19.05.2008 № 24-уп/2008 про припинення конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Кібальника Володимира Павловича щодо офіційного тлумачення статті 366 Кримінального кодексу України // Вісник Конституційного Суду України. — 2008. — № 3. — С. 57–59.

² Як стало відомо, невдовзі Пленум Верховного Суду України має прийняти рішення щодо практики застосування кримінально-процесуального законодавства про документи. Інформацію про це див. на офіційному веб-сайті Верховного Суду України: <http://www.scourt.gov.ua/>

³ Такої ж думки дотримується Б. Борденюк. Див.: Борденюк В. І. Зазнач. праця. — С. 411.

⁴ Висновок Конституційного Суду України від 14.03.2001 № 1-в/2001 у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (статей 84, 85, 89, 92, 93, 94, 106, 147, 150, 151 та пункту 6 розділу XV Конституції України)» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 84, 85 та інших Конституції України).

діяльності, що стосується волі конституцієдавця і законодавця. Крім цього, практика Суду свідчить про низьку результативність його діяльності з питань тлумачення законів за конституційними зверненнями громадян.

Отже, через тлумачення законів (крім конституційного законодавства) Конституційний Суд України об'єктивно втручається у предметну компетенцію судів загальної юрисдикції.

З іншого боку, суди загальної юрисдикції нерідко порушують виключну компетенцію Конституційного Суду. Йдеться, зокрема, про випадки, коли адміністративні суди розглядають скарги громадян на акти конституційно-правового змісту: постанови Верховної Ради України, укази Президента України та рішення Кабінету Міністрів України, що регулюють певні конституційно-правові відносини. На нашу думку, вирішення суперечок у сфері конституційно-правових відносин є виключною компетенцією Конституційного Суду України, а не адміністративних судів.

Перевірки Конституційним Судом на відповідність Конституції України (конституційність) підлягають правові акти, прийняті безпосередньо на підставі норм Конституції України, якими реалізуються відповідні конституційні повноваження органів державної влади тощо. У разі якщо правовий акт спрямований на виконання закону, він не підлягає перевірці на конституційність Конституційним Судом України, оскільки оскаржується лише до адміністративного суду з підстав його незаконності.

Таким чином, виходячи із окресленої предметної компетенції Конституційного Суду України при розгляді конституційних подань щодо визнання неконституційними інших, крім законів, правових актів Суд має визначати, чи є оспорюваний правовий акт актом «підконституційного» чи «підзаконного» характеру (не у значенні юридичної сили, а в сенсі того, які повноваження відповідних органів влади цей акт реалізує — конституційні чи засновані на законі). Правові акти підзаконного характеру підлягають перевірці на законність, а отже, згідно зі статтею 14 Закону України «Про Конституційний Суд України» їх перевірка не належить до повноважень Суду. Тоді як підконституційні акти є виключною компетенцією Конституційного Суду України.

Саме такий аналіз юридичної природи правових актів вищих органів державної влади мали б здійснювати на стадії відкриття провадження й адміністративні суди, до компетенції яких не належить розгляд скарг громадян на підконституційні акти. Юридично ці квазіконституційні скарги стосуються актів, які базуються та повинні відповідати Конституції України (про звільнення з посад голів місцевих державних адміністрацій, Генерального прокурора, суддів, конституційних суддів, про дострокове припинення повноважень народних депутатів тощо), а не законам України.

Але через відсутність інституту конституційної скарги в конституційному судочинстві України розгляд зазначених квазіконституційних скарг фактично перебравли на себе адміністративні суди¹ на чолі з адміністративною палатою Верховного

¹ Рішення адміністративних судів за квазіконституційними скаргами є легальними (інакше бути не може), але вони дуже вразливі з точки зору легітимності, тобто довіри до них громадської думки.

Суду України, які подібні звернення вважають адміністративними¹. Тому запровадження інституту конституційної скарги в практику Конституційного Суду України є вкрай необхідним, адже продовження існуючої практики адміністративного розгляду фактично конституційних скарг громадян призводить до зниження рівня правового захисту їхніх прав, а також до послаблення конституційного правопорядку.

Відомі випадки відмови адміністративних судів від розгляду суперечок, які мають розглядатися Конституційним Судом України. Так, Ухвалою від 29 січня 2008 року Вищий адміністративний суд України (далі — ВАСУ) залишив без змін ухвали районного та апеляційного судів про відмову у відкритті провадження у справі за позовом до Верховної Ради України про скасування нормативно-правового акта як такого, що суперечить Конституції України. Своє рішення ВАСУ мотивував тим, що на цю справу не поширюється компетенція адміністративних судів, тому що вона віднесена до юрисдикції Конституційного Суду України, оскільки у позові було заявлено вимогу про визнання пункту 3 статті 1 Закону «Про вибори народних депутатів України» таким, що суперечить Конституції України. По суті цим рішенням ВАСУ підтверджує актуальність питання про розмежування предметів відання конституційної та адміністративної юрисдикції.

Зважаючи на зростаючу практику розгляду скарг громадян адміністративними судами, Верховний Суд України мав би дати певне роз'яснення щодо розмежування предметної компетенції адміністративних судів та Конституційного Суду України. Чинна на сьогодні Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя»² чіткої відповіді на це питання не дає. У зазначеній Постанові йдеться, зокрема, про те, що суд загальної юрисдикції не може, застосувавши Конституцію як акт прямої дії, визнати неконституційними закони чи правові акти, перелічені у статті 150 Конституції України³. Але це недостатня гарантія проти практики розгляду адміністративних

¹ При цьому варто зауважити, що у тих країнах, де діє інститут конституційної скарги, нерідко конституційна скарга може подаватись після того, як буде вичерпано усі інші можливості правового захисту, включаючи й адміністративну скаргу. Зокрема, така вимога передбачена у § 90 Закону про Федеральний Конституційний Суд ФРН — див.: Зоммер Б. Защита прав человека: прерогатива Конституционного Суда и компетенция судов общей юрисдикции // Российская юстиция. — 1999. — № 2. — С. 13.

² Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 року № 9 // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2000. — № 4.

³ Це не може зробити і Конституційний Суд України, оскільки на зазначені акти (їх положення) поширюється презумпція конституційності, а самі ці акти (їх положення) є нечинними. Див.: Окрема думка судді Конституційного Суду України Кампа В. М. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців першого, другого частини першої, частини другої статті 11 Закону України «Про природні монополії» (справа про національні комісії регулювання природних монополій); Окрема думка судді Конституційного Суду України Лилака Д. Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців першого, другого частини першої, частини другої статті 11 Закону України «Про природні монополії» (справа про національні комісії регулювання природних монополій) // www.ccu.gov.ua

ми судами квазіконституційних скарг громадян та скасування підконституційних актів.

Суди загальної юрисдикції через Верховний Суд України мають право на звернення до Конституційного Суду України, але лише «у разі невизначеності в питанні, чи відповідає Конституції України застосований закон або закон, який підлягає застосуванню в конкретній справі». Фактично це положення згаданої Постанови Пленуму Верховного Суду України, скоріше, стосується законодавця, ніж Конституційного Суду України. Проте номінально воно дає суду загальної юрисдикції право звертатися до Конституційного Суду України для вирішення питання конституційності правового акта у кожному конкретному випадку.

Однак на практиці суди загальної юрисдикції надзвичайно рідко погоджуються із заявами учасників процесу щодо перевірки конституційності відповідних законодавчих та інших актів і майже не звертаються у встановленому порядку до Конституційного Суду України. І це при тому, що неконституційних положень законів та інших актів на практиці чимало, насамперед тому, що після прийняття Конституції України 1996 року та внесення змін до неї у 2004 році не було проведено системну роботу з приведення законодавства у відповідність до Основного Закону.

Таким чином, реальне розмежування предметної компетенції Конституційного Суду та судів загальної юрисдикції є практичною проблемою і, на нашу думку, потребує внесення змін до Конституції України і Закону з метою гарантування конституційно-правових повноважень Суду.

(Далі буде)

**ІСТОРИЯ, ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ЗАРУБІЖНОГО
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА**

Творча роль судді у процесі тлумачення конституції

С. Шевчук,

кандидат юридичних наук,

професор Міжнародного Соломонового Університету

У сучасній західній юридичній літературі без суттєвих заперечень визнається творча роль судді у заповненні прогалин та тлумаченні нормативно-правових актів: «Судді повинні застосовувати законодавство, створене іншими інститутами; їм не потрібно створювати нове право. Це є ідеалом, який з різних підстав не може бути повністю реалізований на практиці. Тому судді створюють нове право приховано чи відкрито. У разі творення нового права суддя фактично діє як законодавець, котрий аналогічну проблему вирішує шляхом прийняття закону»¹.

Як відомо, і радянська, і пострадянська наука конституційного (державного) права не визнає розширений (правотворчий) характер суддівського тлумачення, оскільки тлумачення не вносить і не може вносити доповнення та зміни до чинних норм, адже «правотворчість і тлумачення в умовах міцного режиму законності — поняття, що не збігаються. Інтерпретатор не створює право, а тільки виявляє, встановлює державну волю, втілену в нормативному акті»². На критерій наявності державної волі звертав увагу й професор М. Вопленко, який вважав, що процес роз'яснення права є «інтелектуально-вольовою діяльністю з тлумачення, викладення та доведення до відома інших суб'єктів пізньої у процесі з'ясування державної волі, що міститься у нормах права»³. Ця тенденція продовжує впливати на сучасне заперечення «творчого» характеру суддівського тлумачення.

Угорський вчений І. Сабо зазначав з цього приводу: «У соціалістичному праві закон має на меті замаскувати волю панівного класу. Звідси впливає, що поняття й роль тлумачення тут значно звужені. Ані в разі промудрації, ані пізніше під приводом тлумачення не можна змінити зміст юридичних норм або, посилаючись на зміст закону, надати йому будь-яку чужу рису. У буржуазному праві суддя став головною персоною правової системи. Соціалістичний розвиток повинен уникати цього»⁴. З цитати зрозуміло, що будь-яке розширене (правотворче) судове тлумачення правових норм було суворо заборонено у радянській правовій системі. Особливо це стосувалося тлумачення конституційних норм, оскільки вони залишалися номінальними та не мали прямої юридичної дії.

¹ Dworkin R. Taking Rights Seriously. — Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1977. — P. 82.

² Пиголкин А. С. Толкование норм права и правотворчество: проблемы соотношения / Закон: создание и толкование / Под. ред. А. С. Пиголкина. — М.: Спарк, 1998. — С. 69.

³ Вопленко Н. Н. Официальное толкование норм права. — М.: Юрид. лит., 1976. — С. 16.

⁴ Szabo I. A jogszabalyok értelmezés. — Budapest, 1960 / Цит. за: Давид. Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. — М.: Международные отношения, 1999. — С. 170.

Крім того, у СРСР принципи правової держави, поділу влади, безпосереднього судового захисту прав людини та основних свобод не мали жодного конституційно-правового значення. Тому й не було потреби у тлумаченні. Отже, як зазначено у науковій літературі з цього приводу, «основний висновок щодо радянської системи тлумачення конституції — можливість її існування лише як декоративного елемента при фактичній своїй незастосовності»¹.

Зрозуміло, що без судового тлумачення не може бути реалізації правових норм. Не надати суду право тлумачити означало б відібрати у нього можливість застосовувати закон². Як правильно зауважує М. Сірий, судове тлумачення є обов'язковою складовою діяльності судів усіх рівнів. Але якщо місцеві суди вирішують питання як факту, так і права, то суди вищі, касаційні розглядають питання правильності розуміння та застосування правових норм. Тлумачення касаційної інстанції, що відбувається в порядку касаційного перегляду судових рішень, завжди передбачає дві мети, а саме: визначення правової основи для вирішення конкретної справи і, водночас, визначення для судової практики шляхів вирішення подібних правових питань³.

Заперечення нормативного змісту актів судової влади, зокрема актів конституційного суду, у яких надається тлумачення норм права, є одночасним визнанням нездатності суддів вирішувати конфлікти у суспільстві за допомогою права та здійснювати правосуддя у так званих складних справах.

Як вважає професор Р. Дворкін, справу, що розглядається судом, можна вважати складною у таких випадках: коли відповідна норма права є настільки неоднозначною, що стає незрозуміло, як її застосовувати, й суд не може прийняти рішення тільки шляхом вивчення її буквального змісту; коли є підстави одночасного застосування декількох норм і суддя повинен обрати одну з них; коли знайдено прогалину, тобто не існує жодної норми, яку треба застосовувати відповідно до наявних фактів (ця прогалина заповнюється шляхом «розширення» існуючої норми, іноді суддя сам створює нову норму); коли судові рішення у значній кількості справ приймаються з посиланням на норми, які навіть важко назвати «неоднозначними» — вони настільки неоднозначні, що питання та суперечки залишаються й після прийняття цих рішень, які спричиняють постійну дискусію про правильність застосування цих норм до наявних фактів з урахуванням обставин справи⁴.

На думку професора А. Барака, судова правотворчість, що є основною функцією верховних судів, здійснюється переважно через тлумачення. Але ця роль є випадковою, тобто судді займаються правотворчістю через тлумачення

¹ *Сліденко І. Д.* Тлумачення конституції: питання теорії і практики в контексті світового дослідження / Одес. нац. юрид. академія. — Одеса: Фенікс, 2003. — С. 88.

² Див.: *Фойницький І. Я.* Курс уголовного судопроизводства. — Т. 1. — Санкт-Петербург: Альфа, 1996. — С. 162.

³ Див.: *Сірий М.* Забезпечення єдності судової практики — важливий напрям розвитку правової системи України // Вісник Центру суддівських студій. — 2006. — № 6. — С. 8.

⁴ *Dworkin R.* Judicial Discretion // *The Journal of Philosophy.* — 1963. — Vol. 60. — № 21. — P. 627.

тільки у випадку наявності спору та у процесі розгляду справи¹. За відсутності спору судова правотворчість відсутня².

Упродовж століть розвиток правової думки був позначений ставленням до судді у процесі тлумачення ним правових норм та рівнем обов'язковості цього тлумачення. Так, професор А. Черданцев нараховує кілька етапів: а) спочатку — суворе дотримання букви закону (Ш. Монтеск'є, Ч. Беккарія та інші); б) пізніше — визнання всіх способів тлумачення, однак у межах з'ясування волі «історичного законодавця»; в) поява «об'єктивних» теорій тлумачення з метою «приспособлення права до життя»; г) виникнення соціологічного напрямку (рух «вільного права» та «американський реалізм»), який фактично прирівнює суддю до законодавця³.

Нова роль судді у застосуванні та тлумаченні норм була відкрита під час правової революції в Європі у другій половині ХХ століття, що позначилася не тільки рецепцією природного права та запереченням абсолютизації формальних позитивістських підходів до захисту прав людини, а й захистом цих прав та свобод на підставі відповідних конституційних норм. Це зумовило зростання ролі та обсягу відповідного суддівського тлумачення у процесі конкретизації норм: «Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується» (частина третя статті 8 Конституції України). Це означає, що суди не можуть відмовляти у здійсненні правосуддя на підставі відсутності «конкретизуючого законодавства» або наявності прогалин у законодавстві.

Необхідність забезпечення прямої дії норм, що закріплюють права людини та основні свободи, полягала не тільки у визнанні їх природно-правового характеру (вони не надаються державою), а й у їх «непорушності» та «невідчужуваності», тобто держава не може скасувати їх за суспільним договором. Йшлося про встановлення нових стандартів правосуддя при тлумаченні тих правових норм, які з огляду на специфіку юридичної природи прав людини не можуть бути сформульовані абсолютно чітко та потребують додаткового, конкретизуючого тлумачення під час вирішення конкретних справ.

Цій меті служить суддівська діяльність, коли в актах правозастосування правам людини надається необхідна конкретизація, визначається їхня юридична природа, уніфікується їх розуміння.

Такий висновок слід поширити й на діяльність Європейського суду з прав людини, який, на думку відповідального працівника Секретаріату Суду П. Махоні, створює нове право, оскільки відкриті текстуальні положення Конвенції (оціночні норми або норми, які неоднозначно розуміються. — С. Ш.) та її структура надають Суду можливість вибору при її тлумаченні. Здійснюючи цей вибір, Суд займається правотворчістю⁴.

¹ Barak A. Foreword: A Judge on Judging: The Role of Supreme Court in a Democracy // Harvard Law Review. — 2002. — Vol. 116. — P. 32.

² Freeman M. Standards of Adjudication, Judicial Law-making and prospective Overruling // Current Legal Problems. — 1973. — №. 26. — P. 181.

³ Черданцев А. Ф. Толкование советского права. — М., 1979. — С. 14–15.

⁴ Mahoney P. Judicial Activism and Judicial Self-Restraint in the European Court of Human Rights: Two Sides of the Same Coin // Human Rights Law Journal. — 1990. — № 11. — P. 65.

Для професора М. Каппелетті суддівське тлумачення є завжди правотворчістю, оскільки містить креативний (творчий) елемент, а результат тлумачення практично ніколи попередньо не може бути визначений¹. Під тлумаченням А. Барак розуміє раціональну діяльність із з'ясування змісту правового тексту, причому це може бути заповіт, договір, закон або конституція². Він також вважає, що не існує жодного попереднього «істинно правдивого» значення тексту. Єдине, що можна порівняти, — це різні тлумачення тексту, вже надані інтерпретатором³. Цей висновок підтримує й український науковець Л. Петрова, яка вважає, що «рішення, яке приймає суддя у результаті тлумачення юридичних норм, є джерелом права, тобто суддя створює норму права»⁴.

Причому в судовій діяльності розрізняють тлумачення та заповнення прогалін. Тлумачення надає правовому тексту певного значення, тоді як під час заповнення прогалін текст «розтягується» за аналогією, тобто поширюється для вирішення проблем за попередньої відсутності норми. Важко провести чітку межу між тлумаченням та суддівською правотворчістю, оскільки в обох випадках присутній творчий елемент вибору та створення шляхом цього тлумачення нової правової реальності.

Цей висновок особливо стосується характеристики процесу тлумачення конституції конституційними судами, в процесі чого у більшості випадків суди створюють «власну конституцію», тобто конституційний текст розширюється шляхом суддівського тлумачення. Водночас конституційні суди не можуть працювати у вакуумі та розглядати конституційне право як закриту систему поза суспільним контролем та оцінкою. Вони повинні не тільки тлумачити текст конституції з метою захисту конституційних норм і цінностей, а й розуміти власну відповідальність перед суспільством за належне здійснення такого тлумачення. Ця відповідальність має моральний характер, оскільки судді є незалежними. Як зазначає М. Перрі, конституційний дискурс в ідеальному вигляді є моральним дискурсом конституційного співтовариства⁵. Ю. Габермас вважає, що такий дискурс сприяє чесному та раціональному результату за умови відсутності обмеження на поширення та передачу інформації⁶.

Здійснення конституційного судочинства відбувається через постійний дискурс, який має як внутрішній (судді обмінюються думками та аргументами між собою), так і зовнішній вияви (сприйняття рішення суду правниками, науковцями,

¹ *Cappellelli M. The Judicial Process in Comparative Perspective.* — Oxford: Clarendon Press, 1989. — P. 7–8.

² *Barak A. Foreword: A Judge on Judging: The Role of Supreme Court in a Democracy* // *Harvard Law Review.* — 2002. — Vol. 116. — P. 64.

³ *Barak A. Foreword: A Judge on Judging: The Role of Supreme Court in a Democracy* // *Harvard Law Review.* — 2002. — Vol. 116. — P. 65.

⁴ *Петрова Л. В. О естественном и позитивном праве* // *Государство и право.* — 1995. — № 2. — С. 40.

⁵ *Perry M. Morality, Politics and Law: A Bicentennial Essay.* — New York: Oxford University Press, 1988. P. 158.

⁶ *Habermas J. Between Facts and Norms: Contribution to Discourse Theory of Law and Democracy* (William Rehg transl.). — Cambridge: MIT Press, 1998. — P. 296.

політиками, громадськістю). Така відкритість судочинства визначає поведінку та порядок аргументації суддів, причому вони, як правило, посилаються не тільки на положення конституційного законодавства, а й на попередні правові позиції суду, судові прецеденти та вторинні джерела прийняття рішення, як то доктрина або канони тлумачення. При вирішенні «складних справ» до цього переліку додаються соціальні факти, ненормативістські аргументи (природне право та філософія). Головна ідея при обґрунтуванні рішення полягає у тому, як воно буде сприйнято іншими суддями та зовнішньою аудиторією, до якої належать органи державної влади, вчені, громадськість.

Отже, майбутнє рішення розглядається у широкому соціальному та політичному контекстах. Покладання лише на його буквально тлумачення може призвести до небажаних результатів. Тому судова правотворчість при тлумаченні виправдана у демократичному суспільстві, оскільки демократія базується на конституційних цінностях, захищати які покликані судді. В авторитарному суспільстві, навпаки, судді очікують реакцію на власні рішення від вузько визначеного кола «політичних керівників», а тому не перевантажують ці рішення додатковими аргументами. Більше того, будь-який вихід за нормативно встановлений текст конституції буде розцінено як зазіхання на монопольні владні повноваження цих потенційних адресатів судових рішень. Звідси випливає висновок — демократія невіддільна від судової правотворчості та навпаки.

Згідно із західними теоретичними підходами концепція конституції містить не лише позитивний нормативно-правовий текст, а й фундаментальні принципи конституційного рівня — певні конституційні вимоги до позитивного законодавства, що походять з природного права (принципи розумності, чіткості, справедливості, пропорційності, верховенства права, легітимної мети позитивного законодавства, безпосереднього судового захисту прав та свобод людини тощо) і можуть мати як писану, так і неписану форми, та покликані інституціоналізувати ціннісні критерії визначення чинності нормативно-правових актів держави. Водночас, конституція є позитивним правом найвищої юридичної сили. Тому під час її тлумачення має застосовуватися дуалістичний підхід: конституція може тлумачитися як нормативно-правовий позитивний акт (закон), коли способи її тлумачення не відрізняються від способів тлумачення законів та інших нормативно-правових актів, або ж з урахуванням її специфічної юридичної природи способи тлумачення відрізнятимуться від загальноприйнятих (традиційних)¹.

Намагання перетворити конституцію на «конституційний кодекс» (ідея Д. Бен-тама), аби вона охоплювала всі можливі життєві ситуації та містила відповіді на всі запитання без додаткового суддівського тлумачення, є ілюзорними, до того ж вони завдають шкоди конституційно-правовому регулюванню.

¹ Щодо тлумачення Конституції і законів див.: *Тодика Ю.* Конституція України: проблеми теорії і практики. — Х., 2003; *Сліденко І.* Тлумачення Конституції: питання теорії і практики в контексті світового досвіду. — Одеса, 2003; *Селіванов А.* Верховенство права в конституційному правосудді: аналіз конституційної юрисдикції. — Київ, 2006; *Рабінович П.* Герменевтика і правове регулювання // Вісник Академії правових наук України. — 1999. — № 2.

Історично дуалізм у тлумаченні пов'язаний із принципом верховенства конституції та судовим конституційним контролем за відповідністю конституції інших нормативно-правових актів. Як зазначають з цього приводу відомі конституціоналісти — професори М. Кеппелетті та В. Коген, «судовий конституційний контроль ...став результатом спільного еволюційного розвитку заходу як у країнах цивільного, так і загального права. Спочатку тут був період «природної справедливості», коли акти корони та парламенту мали перевірятися на предмет відповідності вищому, хоча й неписаному, праву. Потім, з моменту Славетної революції в Англії (XVII століття) та Французької революції століттям пізніше, прийшла ера «позитивної», або «законної», юстиції, для якої притаманне верховенство закону та всенародно обраного законодавчого органу, що супроводжувалось відносною слабкістю суддів та теорії природного права.

Характерним для нашого часу є всебічне зростання ролі «конституційної юстиції» як поєднання процесуальних форм «законної юстиції» з матерією природної справедливості. З цією метою багато сучасних держав надали найвищим принципам (принципам природного права. — С.Ш.) конституційного значення. Це стало результатом синтезу трьох окремих концепцій: верховенства певних найвищих принципів, необхідності втілити це найвище право у писану форму та надання судам повноважень щодо застосування конституції всупереч позитивному законодавству¹.

Тому конституційне тлумачення можна назвати мистецтвом чи процесом відкриття змісту писаного документа — конституції. Адже сам термін «інтерпретація» походить з латинської мови (*interpretatio*) та означає «посередництво», а у випадку інтерпретації конституційних положень — посередництво між текстом та реальністю як існуючою (позитивною), так і ідеальною, тобто такою, що уявляється та є потенційним результатом втілення ідеалів класичного конституціоналізму та конституційних принципів (наприклад, органічна характеристика принципу верховенства права).

Інакше, коли конституція сприймається виключно як «простий», «зрозумілий усім текст», немає необхідності у конституційному тлумаченні, оскільки конституційні положення можуть бути безпосередньо застосовані на практиці виходячи з їх однозначного розуміння ще на «первинному» (буквальному) рівні.

Як зазначає з цього приводу професор Г. Гарт, «логіка тільки гіпотетично каже, що коли ви даєте певному терміну певне тлумачення, то можна дійти певного висновку. Логіка мовчить стосовно класифікації конкретних обставин справи, що є основою суддівського рішення. Він (суддя) не бачить або не хоче бачити, що загальні терміни правової норми можуть бути розтлумачені під іншим кутом зору. Він ігнорує той факт, що знаходиться у зоні напівсвітла, він вирішує нестандартну справу»². Цим твердженням Г. Гарт популяризує ідею «складної справи», вирішити яку неможливо шляхом «простого нормозастосування», оскільки певні

¹ *Comparative Constitutional Law. Cases and Materials.* — Charlottesville: The Michie Company, 1982. — P. 11.

² *Hart H. Positivism and the Separation of Law and Morals* // *Harvard Law Review.* — 1958. — № 71. — P. 610.

правові норми є неоднозначними, тобто складаються з «ядра» — правових положень, що є більш-менш зрозумілими (первинна система значень правової норми), та «напівсвітла», або «сутінкової зони» (вторинна система значень), зміст яких неможливо зрозуміти без розширеного суддівського тлумачення.

Г. Гарт вважає, що майже кожна позитивна правова норма має «сутінкову зону» неоднозначного розуміння. Він наводить приклад з британського закону, що регулює функціонування публічних парків. Одна з правових норм цього закону забороняє в'їзд у парк транспортних засобів під загрозою застосування санкцій, але при цьому у законодавстві немає визначення, що саме розуміється під терміном «транспортні засоби» для специфічного контексту — публічного парку. Більш-менш зрозумілим видається ядро цієї норми — заборона в'їзду легкових автомобілів та вантажівок. Виникає запитання: чи можна застосовувати цю норму в «сутінковій зоні», коли зміст її є незрозумілим за інших обставин? Чи діє вона щодо роликів ковзанів, автомобілів адміністрації парку, необхідних для виконання технічних робіт, або щодо вантажівки, яка є пам'ятником періоду Другої світової війни і стоїть у парку на постаменті? Звідси Г. Гарт доходить обґрунтованого висновку, що суддя у складних справах займається правотворчістю¹. Безумовно, для кваліфікованого вирішення справи та уникнення правових суперечностей «сутінкової зони» правової норми потрібне розширене, динамічне судове тлумачення з дотриманням принципу справедливості.

Професор П. Рабінович під час аналізу загальних герменевтичних особливостей тлумачення юридичних норм також звертає увагу на те, що у багатьох випадках один і той самий текст об'єктивно спроможний бути носієм кількох неоднозначних смислів, оскільки може використовуватись різними суб'єктами як інструмент («опосередковувач») задоволення їхніх потреб. А тому смисл, закладений у письмове повідомлення його автором, і смисл, який «вичитують» у цьому повідомленні його читачі («реципієнти»), можуть не збігатися. Тому реципієнти тексту схильні вчитувати у ньому насамперед такий зміст, який найбільше сприятиме або якомога менше перешкоджатиме задоволенню їхніх потреб та інтересів. Звичайно, інтерпретатор прагне витлумачити текст у такий спосіб, аби ним можна було скористатися як засобом реалізації мети, інтересів, потреб інтерпретатора, певної соціальної групи чи суспільства в цілому¹.

Ідея «сутінкової зони» правової норми не є принципово новою і в країнах, які не належать до англо-саксонської правової сім'ї: «У країнах романо-германської правової системи... вважають, що правова норма повинна залишати певну свободу для судді; її функцією є лише встановлення правових рамок та директив для судді: не треба регламентувати деталі, оскільки творець правової норми (правник або законодавець) не може точно передбачити різноманітність конкретних справ, що виникають на практиці.

З метою зміцнення стабільності правопорядку судова практика намагається уточнювати норми, сформульовані найбільш загальним чином. Крім того, суди здійснюють контроль над тим, як нижчі суди тлумачать норми. У цих умовах нор-

¹ Див.: Рабінович П. М. Правотлумачення у конституційному судочинстві: герменевтичні аспекти // Юридичний вісник України. — 2006. — № 39. — С. 6.

ма, створена законодавцем, — це не більше ніж ядро, навколо якого обертаються вторинні правові норми (створені судами у процесі тлумачення. — С. Ш.)»¹.

Як підкреслює з цього приводу німецький науковець О. Германн, «є всі підстави вважати, що законодавець, використавши формули без уточнення їх точного змісту, тим самим надав повноваження на вільний (суддівський. — С. Ш.) додатковий пошук у межах закону. Цей вільний пошук потребує від суддів самостійних ціннісних суджень, що не можуть бути виведені з позитивного права»². Якщо цей висновок поширити й на конституційне судочинство, тоді можна впевнено припустити, що конституційні норми «оціночного» змісту мають бути розтлумачені у межах конституційних положень, принципів та цінностей.

Право, яке формується у результаті суддівської інтерпретації під час вирішення конкретної справи, є, безумовно, новим правом у порівнянні зі «старим». Як зазначають з цього приводу радянські науковці С. Братусь та А. Венгеров, «вони (судові правоположення, що конкретизують закон) є ... своєрідними новими «нормами», оскільки їх раніше не було, та без них неможливо регулювати конкретні відносини, здійснювати правозастосовну діяльність»³.

На підтвердження цієї думки можна навести Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України (справа щодо внесення змін до Конституції України) № 8-рп/1998 від 9 червня 1998 року, де дано офіційне тлумачення деяких конституційних положень. Зокрема, у суб'єкта права на конституційне подання — Президента України — виникло запитання, чи є обов'язковим для Верховної Ради України висновок Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України під час розгляду його на пленарному засіданні Верховної Ради України, оскільки стаття 159 Конституції України не містить чіткої відповіді на це питання.

У результаті аналізу матеріалів справи та застосування системного тлумачення конституційних положень Конституційний Суд вирішив, що положення статті 159 Конституції України треба розуміти так, що законопроект про внесення змін до Конституції України відповідно до статей 154 і 156 Конституції України може розглядатися Верховною Радою України лише за наявності висновку Конституційного Суду України про те, що він відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України. У разі внесення Верховною Радою України поправок до законопроекту останній приймається нею за умови наявності висновку Конституційного Суду України про те, що законопроект з внесеними до нього поправками відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України⁴.

¹ Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. — Москва: Международные отношения, 1999. — С. 7.

² Germann O. Problems und Methoden der Rechtsfindung, 1967, p. 388// Цит. за Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. — Москва: Международные отношения, 1999. — С. 86.

³ Судебная практика в советской правовой системе. — Москва: Юр. лит., 1975. — С. 39–40.

⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України (справа щодо внесення змін до Конституції України) № 8-рп/98 від 9 червня 1998 року.

Таким чином, створено нове правоположення про обов'язковість для Верховної Ради України висновків Конституційного Суду України щодо законопроектів про внесення змін до Конституції України. Така норма (правоположення) не містилась у тексті Конституції України, а була сформульована Конституційним Судом у результаті тлумачення. Без такого тлумачення справа не могла бути вирішена, а проблемне питання знято.

Іншим прикладом може слугувати Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення частин другої, третьої статті 84 та частин другої, четвертої статті 94 Конституції України (справа щодо порядку голосування та повторного розгляду законів Верховною Радою України) № 11-рп/98 від 7 липня 1998 року.

В абзаці восьмому пункту 4 мотивувальної частини міститься нове правоположення (правова позиція) щодо умов накладення президентського вето на прийняті закони: «...якщо Верховна Рада України, відхиливши пропозиції Президента України або повністю врахувавши їх, вносить за своєю ініціативою додаткові зміни до закону, не передбачені пропозиціями Президента України, то змінений у такий спосіб закон підпадає під дію частини другої статті 94 Конституції України: Президент України має право повернути цей закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями для нового розгляду Верховною Радою України або підписати його, взяти до виконання та офіційно оприлюднити»¹.

Отже, своїм тлумаченням Конституційний Суд розширив зміст статті 94 Конституції України, оскільки раніше вона не містила таких положень.

Це Рішення слугує прикладом того, що нові правоположення (правові позиції) у рішенні Конституційного Суду про офіційне тлумачення можуть міститися як у мотивувальній, так і в резолютивній частинах. У абзаці другому пункту 4 цього Рішення зазначається: «Якщо пропозиції Президента України до закону у пропонуваній ним редакції враховано повністю, повторного прийняття закону не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України не вимагається»². Це також є результатом розширеного тлумачення Конституційним Судом статті 94 Конституції України.

Необхідність офіційного визнання в Україні загальнообов'язковості для всіх суб'єктів права актів Конституційного Суду України, де надається тлумачення конституційних положень, також обумовлено якісно новими підходами до визначення юридичної природи Конституції України. Основою для такого визнання слугує частина третя статті 8 Конституції України про пряму дію її норм, а також захист конституційних прав і свобод безпосередньо на підставі Конституції України. Без розширеного тлумачення, яке має нормативне (для всіх), а не тільки казуальне (тільки для сторін) обов'язкове значення, неможливе належне застосування Конституції України як юридичного документа прямої дії. Це означає, що Конституція України діє безвідносно наявності чи відсутності відповідного позитивного законодавства, тобто має самостійну сферу та предмет конституційно-

¹ Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 1997–2001 / Відповід. ред. канд. юрид. наук П. Б. Євграфов. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — С. 262.

² Там само. — С. 263.

правового регулювання. Конституційні права та свободи природно-правового походження, а також конституційні принципи, закріплені у Конституції України, неможливо захистити та застосувати на практиці без творчої та активної суддівської діяльності.

Без розширеного (правотворчого) тлумачення Конституційного Суду Конституція України ризикує залишитися програмним документом, що складається лише з позитивних норм (букви), попри конституційний дух, неписані конституційні норми та цінності, закладені у нього. Без цього Основний Закон не може слугувати дієвим інструментом обмеження державної влади та недопущення її свавільних виявів.

До уваги шановних авторів!

«Вісник Конституційного Суду України» є друкованим органом Конституційного Суду України, яке постановою Президії Вищої атестаційної комісії України від 9 червня 1999 року включено до переліку видань, публікації в яких зараховуються у разі захисту дисертації як наукові роботи.

У журналі висвітлюється діяльність Конституційного Суду України; публікуються наукові статті, наукові повідомлення, рецензії, анотації, коментарі тощо.

Нагадуємо, що наукова стаття повинна бути актуальною, мати доктринальний характер з чітко окресленою проблематикою, містити наукові положення, розроблені особисто автором, висновки про наукове та практичне значення наукової розробки.

До статей додається: довідка про автора із зазначенням прізвища, імені та по батькові, вченого ступеня, вченого звання, місця роботи і посади, контактних телефонів, електронної пошти. Примірник рукопису підписує автор.

Разом із рукописом до редакції подається його електронна копія, записана у вигляді окремого електронного документа.

Обсяг наукових статей — 12–15 сторінок, наукового повідомлення — 5–7 сторінок машинописного тексту через півтора інтервала. Шрифт — Peterburg, розмір шрифту 14. Нумерація виносок — посторінкова.

Редакція залишає за собою право направляти наукові статті й повідомлення на рецензування, редагувати рукопис, скорочувати його, змінювати за погодженням з автором назву статті.

За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Подані матеріали редакція не повертає.

При передруку публікацій іншими виданнями посилання на «Вісник Конституційного Суду України» обов'язкове.

Запрошуємо до співпраці!

Матеріали для публікації надсилайте за адресою:
01033, м. Київ, вул. Желянська, 14, Конституційний Суд України,
редакційна рада «Вісника Конституційного Суду України»,
тел. 238-11-54

Видавничий Дім «Ін Юре» пропонує до передплати періодичні видання:

Право України

Загальнодержавне юридичне видання.

Виходить щомісячно. Передплатний індекс за каталогом УДППЗ «Укрпошта» — 74424.

Вісник Конституційного Суду України

Загальнодержавне періодичне видання.

Виходить 1 раз на 2 місяці. Передплатний індекс за каталогом УДППЗ «Укрпошта» — 40842.

Судова практика

Науково-практичний юридичний журнал.

Виходить щомісячно. Передплатний індекс за каталогом УДППЗ «Укрпошта» — 92112.

Практика міжнародного комерційного арбітражу

Науково-практичний юридичний журнал.

Періодичність вихода — 1 раз в 3 місяця.
Підписний індекс по каталогу ДП «Преса» — 94966.

Господарське судочинство.

Судова практика у господарських справах

Науково-практичний юридичний журнал.

Виходить щомісячно. Передплатний індекс за каталогом УДППЗ «Укрпошта» — 94960.

Цивільне судочинство.

Судова практика у цивільних справах

Науково-практичний юридичний журнал.

Виходить 1 раз на 3 місяці. Передплатний індекс за каталогом УДППЗ «Укрпошта» — 94961.

Санация та банкрутство

Науково-практичний журнал.

Виходить 1 раз на 3 місяці. Передплатний індекс за каталогом УДППЗ «Укрпошта» — 91231.

Замовляйте видання за телефонами:

(044) 537-51-20, 537-51-21

або електронною поштою: sales@inyure.kiev.ua,

веб-сторінка: <http://shop.inyure.kiev.ua>

Видавець

Видавничий Дім «Ін Юре»

04107, Київ-107, вул. Багговутівська, 17–21

Тел./факс: (044) 537-51-00, 537-51-01

E-mail: info@inyure.kiev.ua

www.inyure.kiev.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
Серія ДК № 2191 від 20.05.2005 р.

Над випуском працювали:

Пігнаста К. О.,

Пазенко О. С.,

Лавриненко Л. Г.,

Трач Г. В.,

Карташова О. Р.

Підписано до друку: 12.09.2008.

Формат 70 x 100 ¹/₁₆. Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 9,1. Обл. вид. арк. 6,75.

Зам. № 8-1310.

Наклад 1100

Ціна договірна

Віддруковано ЗАТ «ВІПОЛ»

Україна, 03151, м. Київ, вул. Волинська, 60.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру

Серія ДК № 752 від 27.12.2001 р.